

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 750

Peyami Safa

Ergun GÖZE

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 31

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI: 750

PEYAMİ SAFA

— Hayatı, şahsiyeti, te'siri —

Ergun GÖZE

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 31

Kapak Düzeni: Saim ONAN

Onay: 3.3.1987 tarih ve 928.1—791 sayı
Birinci baskı, 1987
Baskı sayısı: 15.000
Gaye Mat.San.ve Ticaret A.Ş.-ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu kitap, Peyami Safa'nın hayatını anlatmak için yazılmıştır. Bir insanın hayatı niçin anlatılır? Başka hayatlardan farklı olduğu, başka hayatlarda bulunmayan özelliklere sahip olduğu için. Gerçekten Peyami Safa'nın hayatı böyledir.

O bir gazetecidir. Sonra bir yazar olmuştur. Yazarlığı da çeşitlidir. Fıkra yazmıştır. Tenkit yazıları yazmıştır. Makale yazmıştır ve en sonra roman yazmıştır. Öte yandan fikir hareketleri ile meşgul olmuş, Türk fikir hayatına tesir edecek faaliyetlerde bulunmuş, dergiler çıkarmış, fikri eserler vermiştir.

En mühimi bütün bunlar hayatını kazanmak zorunda olduğu, bir yetim olduğu için tahsil yapma imkânı bulamadığı halde, iradesini kullanarak, kendi ve imkânlarını zorlayarak âdeta insanüstü bir gayretle başarmıştır. Böylelerine Batı'da "otodidakt" denir. Yani kendi öğrenen, kendini yetiştiren, kendi kendisini inşâ eden insan. İşte Peyami Safa'nın hayatı böyle bir hayattır ve bu kitap bunu anlacaktır.

Eğer lâyıkıyla anlatılabilirse hem Türk Kültürüne hizmet etmiş ve hem de Türk kültürüne hizmet etmiş bir büyük insana, bir büyük dosta şükran borcunu ödemiş olacaktır.

Ergun Göze
Moda 15 Kasım 1986

A–HAYATI

Bir Ondokuzuncu Asırlı

Peyami Safa, 1899 yılında İstanbul'da doğdu. Yani o bir ondokuzuncu asırlıdır denebilir. Babası ise İsmail Safa'dır ve Şair-i maderzâd, yani anadan doğma şair diye tanınmıştır. İsmail Safa Trabzonlu Şair Mehmet Behçet Efendi'nin oğludur. Demekki Peyami Safa'nın babası da, dedesi de şairdir. Amcası Ahmet Vefa da şairdir. Bir diğer amcası Ali Kâmi Akyiiz (1873-1945) de tanınmış bir yazardır. Keza kardeşi İlhami Safa da yazar ve gazeteci idi.

Görülmektedir ki ailesinde belirli bir sanat ve fikir birikimi mevcuttur. Ama ailenin kültür mirasının başında yukardaki açıklamalardan da kolayca anlaşılacağı üzere şiir gelir.Peyami Safa ise, şiirden çok uzak kalmıştır.Mensur bir denemesi ve Nâzım Hikmet'e cevap olarak ve onun başlattığı tantanalı hicivlerin aslında ne kadar kolay şeyler olduğunu göstermek için yazdığı bir şiirin dışında bilinen şiiri yoktur. Ama plaklara bazı şiirleri okuduğunu bilmekteyiz.Ben çocukluğumda, 72 devirlik plaklarda onun sesinden, Tevfik Fikret'in "Haluk'un Vedaı" isimli şiiri dinlediğimi hatırlıyorum.

Onun, ailesinin yakın mazisindeki şiirden çok, fikir, felsefe, tıp ve sanatla alakalanmasını daha gerilerdeki bir atavik sebebe bağlamak mümkündür. Zira Peyami Safa'nın şeceresi Fatih'in meşhur mürşidi, büyük alim ve mutasavvıf Akşemsettin Hazretleri'ne kadar gitmektedir. Nitekim çok serbest düşünen bir yazar olan ve "şülıpeden doğmayan her imân piçtir" diyen Peyami Safa, Allah'a büyük bir inanç besleyen ve bu inancını eserlerinde en güzel şekilde işleyen bir insandır.

İki Yaşında Yetim Kaldı

Peyami Safa'nın hayatını tanzim eden unsurlardan birisi de şeceresi ve aile muhiti kadar, üç yaşına varmadan babasını kaybetmesidir. Gerçekten babası İsmail Safa, Boerler meselesinden dolayı Sultan Abdülhamit tarafından Sivas'a sürülmüş ve orada vefat etmiştir. Boerler o zaman İngiliz sömürge idaresine karşı ayaklanmışlardı. İngiltere'ye ve onun sömürgeciliğine karşı "Panislamist" bir politika güden Sultan Abdülhamid Boerleri, ona muhalif olan aydınlarımız ise başta Tevfik Fikret olmak üzere İngilizleri tutuyorlardı. Bunlar İngiltere sefarethanesinde açılan defteri imzalamak suretiyle Boerlere karşı İngiliz emperyalizmini desteklediklerini belirttiler. Böylece Sultan İkinci Abdülhamid'e ve onun sömürgeci aleyhtarı politikasına da karşı gelmiş oluyorlardı. Sultan Abdülhamid haklı olarak bu imzacılardan bazılarını, bu arada İsmail Safa'yı da Sivas'a sürmüştü. Babasının ve kardeşinin orada ölmesi küçük Peyami gibi aileyi de sarstı. Bu sarsıntı başlangıçta manevi idi. Ama sonradan maddi unsur yani yoksulluk da eklendi.

Artık ona annesi bakıyordu. Bir kadın, imkânsızlıklar içinde ne kadar bakabilirse... Ama çocuk da olsa insanın karakteri hayatında, şüphesiz en büyük rolü oynamaktadır.

Sünnet Hediyesi: Petit Larousse

Peyami Safa'nın sünnet tarihini bilmiyoruz. Herhalde yedi yaşından önce olsa gerektir. Bu sünnette kendisine gelen hediyelerden bir tanesi onun istikbalinde büyük rol sahibi olacaktır. Bu, Dr. Abdullah Cevdet'in hediye ettiği "Petit Larousse"tur. Cimriliği ile meşhur bu adamın ölmüş arkadaşının yetim çocuğunun sünnetinde verdiği bu hediye kadar faydalı bir iş yapmamış olduğu söylenebilir. Çıkardığı "İçtihat" dergisi ve yaydığı fikirleriyle ortalığı epey karıştırmış olan Dr. Abdullah Cevdet'in hediyesi Larousse sayesinde, küçük Peyami kendi kendine Fransızca öğrenmek imkânına kavuşmuştur. Nitekim onun en çok hoş görülecek ve teşvik edilecek bu iki tarafını yani yetimliğine ve Fransızca öğrenmiş olmasına Nâzım Hikmet, ilerde çatacak ve onları ayıplama mevzuu olarak ortaya sürecektir. Şunu da, ilave edelim ki, orta üçüncü sınıftan ayrılmak ve kendi

kendine Fransızca öğrenmek zorunda kalan Peyami Safa gün gelecek bir Fransızca Grameri yazacaktır.

Yarım Kalan Tahsil ve Çalışma Hayatı

Vefa İdadisi'ne yazılmıştı. Ama burada okumaya ve tahsilini tamamlamaya imkân bulamadı. Osman Peyami (İdadideki adı böyleydi) tahsilini terketmek zorunda kaldı. Buradaki sınıf arkadaşlarından birisi, Türk mimari tarihinin büyük alimlerinden Ekrem Hakkı Ayverdi'dir. Osman Peyami, Vefa İdadisi'sinde, sıska, çelimsiz vücuduyla dikkati çekiyordu. Bu sıska ve çelimsiz vücuda büyük gelen bir başı vardı. Dokuz yaşında geçirdiği bir hastalık sol kolunu sakat bırakmıştı. Daha sonra bu hastalıktan o, Türk edebiyatının şaheserlerinden olan Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanını yazmak imkânını çıkaracaktır.

Birinci Cihan Harbi

Harbin ilk yıllarında onu Posta Telgraf Nezareti'nde çalışmak zorunda kalmış görüyoruz. Götürüldüğü, babasının arkadaşlarından ve o zamanki maarif nazırı olan Recâizade Mahmut Ekrem'in arzusuna rağmen okutulmak imkânının bulunamayışı Peyami Safa'nın içinde ömrünün sonuna kadar bir hicran olarak kalmıştır.

Ama daha onbeş yaşında mükemmel Türkçesi, o mükemmel Türkçe ile öğrenilmiş Fransızcası ile tercümeler yapmaya başlamıştır. Para kazanmak için gazete muhabirliği, öğretmenlik gibi ne iş bulursa yapıyordu. Ama bu arada yaptığı en mühim iş okumak ve kendini yetiştirmekti. Bilhassa irade terbiyesine çok ehemmiyet veriyor, okuduğu psikoloji kitaplarından faydalanmaya çalışıyor ve bedenî zaafını kafa ve irade gücü ile telâfi etmeye uğraşıyordu.

Bu öğretmenlik günlerinde kendisini tepeden yan üstü aşağılara bıraktığı, "Ne yapıyorsun?" diyenlere "Seciyemi ıslah ediyorum" cevabını verdiği rivayet edilir. Ama şurası muhakkaktır ki hiç sağlam olmayan bir vücutta çok sağlam ve dolu bir kafaya malik olmak için elinden geleni yapmış ve başarılı olmuştur.

Kurabiye Tüccarlığı ve İlk Eseri

Peyami Safa'nın o çocukluk günlerinde para kazanmak için düşündüğü çarelerden biri de kurabiye tüccarlığıdır.Bunun ve ondan sonraki ilk eserinin macerasını kendinden dinlediğim gibi aşağıya alıyorum:

Gizlemediği bir hicranla anlattığı hatıraları vardı. Ekserisi çocukluğuna yetimliğine ve yetimliğinin maddi ve manevi ıstıraplarına dokunan şeylerdi. Bunlardan birisi de "kurabiye tüccarlığı" idi. Üstat, üst üste harp görmüş memlekette en çok satılacak şey nedir? diye düşünmüş ve çocuk kafası ile bulmuş: Kurabiye.

"Kurabiyeyi annem yapar, kitapçı Acem'e rica eder, vitrine kurabiyeleri koyar, akşam gelir paraları alır, Acem'in de hakkını veririz" diye planı yapar. Yaptığı planı da aynen icra eder. Akşamı iple çeker. Artık zengin olacak yolu bulduğuna kanidir. Böylece öksüzünü büyütmek için nice ıstıraplara katlanan annenin dertleri de tükenecektir. Peyami, gönlünün dileklerine daha kolay yaklaşacaktır. O zamanki adıyla "Osman Peyami". Fakat heyhat! Kitapçı Acem'in yüzü akşam karanlığından daha asıktır. Kitapçı dükkânında kurabiye satılmamış ve satılmak için yapılmayan kurabiyelerin şekli de bozulmuştur. Tam bir fiyasko!

İlk Eseri

Peyami Safa'nın Babıali'ye ilk girişi feci bir muvaffakiyetsizlikle neticelendi. Gerçi bu serencâm yine bir Babıali vitrininde cereyan etti ise de tam bir Babıali macerası sayılamaz. Alt tarafı kurabiye ticareti idi. Ama üstadın ilk yayın teşebbüsü tam bir başarı ile taçlandı. Henüz delikanlı idi. Birkaç formalık bir hikâye yazdı. Hikâye hiç mühim değildi, fakat ismi, asıl iş ismindeydi:

"Sakın bu kitabı okumayın".

Kitabı siyah bantla da sarmalamış tecessüsü açan en büyük anahtarın bir kilitten ibaret olduğu kaidesini o yaşta keşfetmiş olmasının mükafatı olarak, az sayıda bastırdığı ilk eserini bir kaç günde bitmiş görmenin hazzına ermişti.

Kurabiye ticaretindeki muvaffakiyetsizliğini anlatırken hâlâ nasıl olup da yenildiğini anlamayan bir espri içerisinde idi.

İlk eserinin satışındaki ticari dehasını anlatırken de ilk mağlubiyetin telafisini yaşıyormuş gibi geldi bana. (Peyami Safa Nâzım Hikmet Kavgası, Ergun Göze, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1981, sayfa 40–41)

Nihayet Basın Hayatı

Peyami Safa'yı ondokuz yaşında kardeşi ile beraber basın dünyasına girmiş görüyoruz. Sene 1918'dir ve iki kardeş Yirminci Asır adlı bir dergi çıkarmaktadırlar. Peyami Safa bu dergide daha çok kalemi ile çalışıyordu. Ağabeysi ise idareci olarak. Gerçekten Peyami Safa'nın bu dergide imzasız olarak "Asrın Hikâyeleri" başlığı altında neşrettiği hikâyeler büyük bir alaka topladı. Yeni bir kalemin doğduğu belli oluyordu. Sonradan bu hikâyeler yeni harflerle de neşredilmiş bulunmaktadır.

Halil Açıkgöz tarafından yazılıp, Ötüken Yayınevi tarafından neşredilen "Peyami Safa, Hikâyeler, (ilk defa bütün hikâyeleri bir arada) 1980, İstanbul " eserden öğrendiğimize göre, Peyami Safa ilk hikâyelerini 1914'te yazmıştır. Demekki 15 yaşında iken hikâyeleciliğe başlamış bulunmaktadır.Halil Açıkgöz bu eserinde Peyami Safa'nın yüz üç hikâyesini toplamış bulunmaktadır. Yine aynı müellife göre onun hikâyelerinin tamamı bunlardan ibaret de değildir.

İlk Romanı

İlk romanı olan Sözde Kızlar'ı yirmi iki yaşında yazmış ve neşretmiştir. Demekki onbeş yaşında hikâye yazan kahramanımız yirmi iki yaşında da ilk romanını vermiş ve dikkatleri çekmiş bulunmaktadır.

Artık o basın âlemine girmiş ve kendini kabul ettirmiştir. Ne varki bundan sonra her gün biraz daha kendisini yetiştirecek, biraz daha olgunlaşacak ve fikren biraz daha kuvvetlenecektir.

Her sene aşağı yukarı bir roman yazacaktır. Ama bilhassa

1938'e varıncaya kadar yazdığı Fatih-Harbiye ve Dokuzuncu Hariciye Koğuşu gibi romanlar onu Türk edebiyatına tespit edeceklerdir.

15 yaşında bir heveskâr olarak girdiği basın âleminden Türk fikir ve edebiyat âlemine kendini münakaşasız bir şekilde kabul ettirmiş ve henüz kırk yaşına varmamıştı. O günlerde (1938) kendisi, kendisini ve sanatını şöyle anlatmaktadır:

"Benim şuurum bir facia atmosferi içinde doğdu. Ben iki yaşında iken babam ve kardeşim Sivas'ta on ay içinde öldü. Böyle kısa bir fasıla ile hem kocasını, hem çocuğunu kaybeden bir kadının hıçkırıkları arasında kendimi bulmaya başladım.Belki bütün kitaplarımı dolduran "Bir facia beklemek vehmi ve yaklaşan her ayak sesinde bir tehlike sezmek korkusu böyle bir başlangıcın neticesidir. Dokuz yaşında başlayan bir hastalık ve onüç yaşında başlayan hayatımı kazanmak zarureti beni edebiyattan evvel, kendimi anlamaya ve yetiştirmeye mecbur bir küçük insanın tamamıyla hayati zaruretlerden doğma bir terbiye, psikoloji ve felsefe tecessüsü ile doldurdu. Ondokuz yaşıma kadar hem kendime, hem de muallimlik ettiğim mekteplerde çocuklara bir rehber olarak yaşadım. Harbiumumi ortasında onbeş yaşında muallimlik ediyordum."

Edebiyat, Dokuz Yaşında Başlayan İhtiraslarımdan Biridir

Onüç yaşımda, "Eski Dost" diye yazdığım ilk çocukluk romanımın müsveddelerini hâlâ saklıyorum. Fakat edebiyata girişim hakikaten benim hiç haberim olmadan olmuştur. Ondokuz yaşımda kardeşimin teşvikiyle muallimlik ve memuriyet hayatımdan matbuata geçerek Yirminci Asır adlı bir akşam gazetesini çıkarmaya başladık. Orada, "Asrın Hikâyeleri" başlığı altında, ilk otuz, kırk tanesi imzasız ve tamamıyla halk için gazete hikâyeleri yazmaya başladım. Bu hikâyeler o zaman halk arasında beni hâlâ hayrete düşüren bir muvaffakiyet kazandı. O zamanın genç edebiyatı beni hararetle teşvik ediyor, hikâyelerime imza atmamı istiyordu. Yakup Kadri, "Bize bir üslup getirdin" diyor; Yahya Kemal, sonra başkaları için çok tekrarlanan bir espri ile "İsmâil Safa'nın en güzel eseri Peyami'dir" diyordu. Ömer Seyfettin, Faruk Nafiz daha birçokları bana gelen cesareti cömert ellerle dağıtanlar arasındadır. Sonra imza atmaya başladım. Fakat hâlâ

bu yazılar, beni, edebiyata girmiş olmak vakasına inandıracak kuvvette şeyler olduklarını bizzat bana kabul ettirmekten çok uzak, günü gününe çırpıştırma ve karalamalardır. İlk romanım Sözde Kızlar'ı kendime ve başkalarına hiçbir şey ispat etmemek için, sırf geçinme kaygusuyla yazdım. Bence kıymetsiz olan bu kitabın halk arasında bugün üçüncü tab'ını idrâk edecek derecede muvaffakiyet kazanması herhalde farkında olmadan okuyucuya, sonradan yazacağım eserlerin iyiliğine ait bir vaitte bulunmuş olmama hamledilebilir. Belki halk sezişi o kitapta hâlâ büyütüp dolduramadığım bazı mahsullerin çekirdeklerini keşfeder gibi olmuştur. Mahşer, Cânân hep, yarı hayatı kazanma zarureti ile, yarı da henüz teşekküle başlayan edebi isteklerle yazılmıştır.

Bu ilk romanlar, gazeteci Peyami'yi edebiyatçıdan ayıran Server Bedi imdada yetişinceye kadar, tefrika romanı ile sanat eseri arasında hazin bir bocalama geçirmişlerdir. "Bir akşamdı", bu krize isyanın serkeş bir tezahürü olarak bir merhale telakki edilirse, Şimşek'te son tereddütlerini geçirdikten sonra, gazetecilikten tam sanata doğru azimkârane bir gidişin ilk eserleri olarak Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı ve Biz İnsanlar sayılabilir. Kendimi bu kadar itham ettikten sonra müdafaa için tek birşey söylemek lazım gelirse bütün bu kitapları sakatlayan kusurların benden olduğu kadar,benim çalışma şartlarımı aleddevam berbat etmiş bir cemiyetin verdiği huzursuzluk, vefasızlık ve emniyetsizlikten doğduğunu söyleyeceğim. 19 senelik yazı hayatımda bu cemiyet bana bir hafta istirahat hakkı vermemiştir." (Peyami Safa'dan Seçmeler–2.Baskı, F.Kadri Timurtaş-Ergun Göze, Yağmur Yayınları, İst. 1976, sayfa 12-14)

Çok Yazma Rekoru

Sanırım, Türkiye'de çok yazmak rekoru Peyami Safa'nındır. Zira onbeş yaşından başlayıp altmışüç yaşına kadar her gün birkaç çeşit yazı yazmak zorundaydı. Kalemi ile geçinen bir insanın mecburiyeti. Bu bakımdan yazdıkları hem çok çeşitli sahalarda olmuş hem de çok büyük miktarlara varmıştır.

Yazdıklarını şekil bakımından iki grupta toplayabiliriz. Birincisi gazetelere yazdığı, fıkra ve makaleler: Sonradan bunlar toplanıp ayrı kitaplar haline getirilmiştir. Fıkraların,bir kitabın organik bünyesini

arz etmesi yazanın kafa yapısının sistematiğini gösterir. Ayrıca, o yazıların günlük hadiselerin üzerindeki fikir değerini.

İkinci grup ise zaten kitap halinde düşünüp kaleme aldığı eserlerdir. Onun eserleri bir de muhteva bakımından tasnif edilebilir. Zaten bu tasnifi kendisi yapmıştır. Bazı eserlerini daha hafif ve daha çok para kazanmak gayesi ile yazılmış kabul ettiği için onlara Server Bedi müstear ismiyle imza atmıştır. Macera ve halk romanları daha çok bu imza ile çıkmıştır. Fıkraları, makaleleri, araştırmaları, fikir eserleri ve büyük romanları ise Peyami Safa imzası ile. Mesela Server Bedi imzası ile meşhur ettiği bir tip vardır. Cingöz Recai: Bir bakıma Arsen Lüpen'in yerlisi... Zahmetsizce, çalakalem yazılmış halk romanlarını da bu seriye katabiliriz. Ama bunlardan bazıları Server Bedi imzası taşımalarına rağmen yer yer Peyami Safa'nın eseri olduklarını belli ederler.

Bir yazarın ekmeğini kazanmak zarureti ile kendi vadisinin dışında yazı yazmak zorunda kalması cemiyetin kültür seviyesinin düşüklüğünün kötü bir neticesidir. Ama onun bu durumu bir nükteye de sebep olmuştur. Nüktenin sahibi Kültür Bakanlığı'nca "Şâiri Azam" seçilmiş bulunan ve Peyami Safa ile gençliklerinden itibaren birçok dalgalanmalara rağmen dost kalmış olan Necip Fazıl'dır... Demiş ki:

"Peyami Safa mı? Tanırım kendisini... Server Bedi'nin evinde kalır."

1938 ve Sonrası

Bu devre Peyami Safa'nın olgunlaşma devresidir. Türk İnkılabı hakkında yazılmış, en ciddi ve en ilmi eser olan "Türk İnkılabına Bakışlar" 1938'de neşredilmiştir. Bunu "Felsefi Buhran" isimli eseri takip etmiştir. Bu arada, o, 1935'te büyük bir kavga kopararak ayrıldığı Nâzım Hikmet ve arkadaşları ile kıyasıya bir fikir mücadelesini devam ettirmiş ve milliyetçi, maneviyatçı görüşlerini yaymak için büyük bir gayretin içinde olmuştur.

1950 senesi ise onu Cumhuriyet Halk Partisi Bursa Milletvekili adayı olarak bulmuştu. CHP'nin bu seçimlerde kaybetmesi neticesi Peyami Safa Meclis'e girememiş ve politikaya veda etmişti. Ama o Ulus Gazetesi'nde fıkralarını yazmaya devam ediyordu. Ne var ki CHP'nin sağ kanadında fazla kalması mümkün olmadı. Ve kaleminin politik çizgisi de değişti.

Milliyet Gazetesi'nde fıkraları ve tefrikaları ile basın hayatının zirvesine çıkmıştı. Bu sırada, en olgun eserlerini de vermeye başlamıştı: Matmazel Noralyanın Koltuğu, Yalnızız gibi.. Artık Türk romanında ayrı bir vadiyi temsil ediyordu. O zamanki Demokrat Parti iktidarının anti komünist politikası onunla bir yakınlaşmanın temelini teşkil etmişti. Başvekil Adnan Menderes'in yakın çevresine girmişti. 26 Mayıs gecesi onunla beraber Eskişehir'deydi...

Ruhi hadiselere çok inanan ve böyle ruhi tecrübeleri çok geçirmiş bulunan Peyami Safa'nın kendisinin anlattığına göre o gece çok sıkılmış ve bu sıkıntıyla kimseye haber vermeden trene atlayıp İstanbul'a gelmişti. Eğer gelmeseydi belki o da Yassıada'ya gitmiş olacaktı.

27 Mayıs Sonrası Peyami Safa

Babıali bütünüyle ve bilhassa solcularıyla Peyami Safa'ya karşı ayaklanmıştı.Her gazetede onun karikatürleri çıkıyor, aleyhinde haberler konuyordu. Gazetesinden atılmıştı. Maişet derdi yine başında idi. Ve elinde sadece kalemi vardı.

Kavgaya Devam! Ölene Kadar

O yine kavgasına devam etti. Havadis ve Son Havadisgazetelerinde yazmaya başlayınca gazetelerin tirajı birkaç günde fırlayıverdi. Düşünen Adam dergisinde de yazıyordu. Bu arada Sosyalizm, Nasyonalizm ve Mistisizm kitaplarını neşretti. Ama , asıl yazmak istediği bir romanı vardı: BABIALİ. Onu yazamadan 15 Haziran 1961 tarihinde vefat etti Edirnekapı Şehitliği'nde Türk gençlerinin yaptırdığı kabrinde Allah'ın rahmetine mevdu'dur.

Ailesi

Peyami Safa Nebahat Safa hanımla evlenmişti. Ondan Merve adlı bir oğlu vardı. Ama Mervecik askere gitmiş ve askerden cenazesi gelmişti (1961). Peyami Safa bu acıyla çok sarsıldı.Titreyen elleriyle oğlunun kabrine toprak atarken onu görenler de çok üzüldüler. Yine o, bu durumda bile, oğlu için gelen bir ihtiram mangasının, Mehmetçiğin varlığı ile teselli bulacak kadar vatanseverlik duyguları içindeydi.

Oğlundan kısa bir müddet sonra vefat eden Peyami'nin geride aşağı yukarı hiç kimsesi kalmadı. Hele soyunu devam ettirecek hiç kimsesi..

Ama bir sanatkârın, bir yazarın asıl ailesi, fikirleri, okuyanları onu sevenleridir.Bu bakımdan Peyami Safa çok sevdiği milletinin, yüzbinlerce ferdini içine alan bir aile zenginliğine sahip bulunuyor.Zira eserleri o öldükten sonra da kerrat ile basılmakta, filme alınmakta ve kendisi anılmaktadır.

ESERLERİ

Server Bedi imzalı eserler (roman ve hikâyeler)

Hey Kahbe Dünya (1922, 1944), Cingöz Tehlikede (1924, 1944), Seni Seviyorum (1924), Yürü Yavrum Yürü (1924), Uçurumda İnsanlar (1925), Unutulmayan Sevgili (1925), Tekinsiz Ev (1925), Yer Altındaki Ölü (1925), Yangın Yerinde (1926, 1944), Alnımın Kara Yazısı (1926, 1941, 1943), O Kadınlar (1926, 1942), Kanlıca Vakası (1926, 1944), Karım ve Metresim (1927, 1941), Sevgiliden Sevgiliye Mektuplar (1928), Resimli Billur Köşk Hikâyesi (1933, 1944, 1956, 1959), Amerika'da bir Türk Çocuğu (1934), Bir Varmış Bir Yokmuş, (1934), Hep Senin İçin (1934,1944), Arsen Lüpen İstanbul'da (1935) Cingöz Recai'nin Harikulade Sergüzeştleri (1935), Çalınan Gönül (1935). Sinema Delisi Kız (1935), Cumbadan Rumbaya (1936-- Filme de alınmıştır), Dizlerine kapansam (1937), Korkuyorum (1938, 1944), Uçurumda Bir Genç Kız (1940,1943), Rüya Gibi (1941,1946), Selma ve Gölgesi (1941), Deli Gönlüm (1941-1943), Fırtına Gecesi (1943), İkimiz (1943), Kanlı Güller (1943), Kucaktan Kucağa (1943), Al Kanlar İçinde (1944), Sekiz Adım Kala (1944), Anadolu Kavağında Bir Cinayet (1944), Ateşten Gözler (1944), Cingöz Geldi (1944), Domuz Sokağı Vakası (1944), Elmaslar İçinde (1944), Esrarlı Dolap (1944), Esrarlı Köşk (1944), Gece Kuşları (1944), Gece Tuzağı (1944), Han Baskını (1944), İmdat (1944), Cingöz Recai (1944), Karanlıkta Hücum (1944), Kaybolan Adam (1944), Kumaş Parçası (1944), Polis Tuzağı (1944), Sahte Şerlok (1944)Şeytani Tuzak (1944) Yerin Dibinden Sesler (1944), Ben Casus Değilim (1945), O Gece (1947), Beyaz Cehennem (1955), Cingöz Recai'nin En Son Maceraları (1962), Bir Bektaşi Kızının Hatıraları, Orhan Çakıroğlu, Kartal İhsan, Tilki Leman vs...

Piyes

Gün Doğuyor (1937-1938)

Fikir Eserleri

Zavallı Celal Nuri Bey (1929-1914), Büyük Avrupa Anketi (1938) Türk İnkılabına Bakışlar (1938,1959), Felsefi Buhran (1939), Millet ve İnsan (1943), Mâhutlar (1959), Sosyalizm (1961-1966), Mistisizm (1962), Nasyonalizm (1962), Doğu Batı Sentezi (1963-1976), Nasyonalizm-Sosyalizm-Mistisizm (1968-Üçü bir arada)

Kimdir? Nedir? Serisi

(1943-1944 yıllarında Tasvir neşriyatı olarak imzasız yayınlanmıştır, Musolini Kimdir? Faşizm Nedir, Karl Marks Kimdir?,Marksizm Nedir?, Rousseau Kimdir?, Liberalizm Nedir?, Atatürk Kimdir?, Kemalizm Nedir?, Ziya Gökalp Kimdir?, Türkçülük Nedir?, Machiavelli kimdir?, Machivalizm Nedir?, Olivera Salazar Kimdir?,Korporatizm Nedir?, Roosevelt Kimdir?, Nev Deal Nedir?

Biyografiler (Eski harfle , tarihsiz)

Büyük Halaskârımız Mustafa Kemal Paşa, Mübeccel Serdarımız Fevzi Paşa (Anadolu Gazalarındaki Mühim Hizmetleri—Resmi Tercüme-i Hâli ve Şahsiyeti), İsmet Paşa (Çocukluğu ve gençliği-Ordudaki ve Anadolu'daki hayatı, Güzide Serdarımız Ali Fuat Paşa ve Pederi Merhum İsmail Fazıl Paşa, Değerli Kumandanlarımızdan Yakup Şevki Paşa (Anadolu'daki Büyük Hizmeti-Resmi Tercüme-i Hâli ve Şahsiyeti), Muhterem Hey'et-i Vekile Reisimiz Rauf Bey, Değerli Kumandanlarımızdan Kâzım Paşa, İstanbul'un İlk Şerefli Mümessili Refet Paşa (Orduda, Anadolu'da ve İstanbul'da Faaliyeti-Tercüme-i Hâli Resmisi.)

Ders Kitapları

Cumhuriyet Mekteplerine Millet Alfabesi (1929), Cumhuriyet

Mekteplerine Alfabe (1929), Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat Birinci Sınıf (1929), Cumhuriyet Mekteplerine İkinci Sınıf (1929), Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat Üçüncü Sınıf (1929), Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat Beşinci Sınıf (1929), Yeni Talebe Mektupları (1930), Büyük Mektup Numuneleri (1932), Türk Gramerleri (1933,1934), Kıraat 3'üncü Sınıf (1934-1935), Okul Grameri (1941), Dil Bilgisi (1942), Fransız Grameri (1942), Türkçe İzahlı Fransız Grameri (1948-1959).

Tercümeler

Açlık (roman, Knut Hamsun'dan, 1934), Engerek Düğümü (roman,François Mauriac'tan 1934-1969), Bir Kadının Günahları (roman, J. Kessel'den Server Bedi adı ile adapte edilmiştir, 1944), Bozkurt Atatürk Hak. I.Cilt (H.C Armstong'dan 1955)

Peyami Safa'nın fıkralarından derlenmiş objektif serisi

1- Sosyalizm-Marksizm-Komünizm, 2- Din-İnkılap-İrtica, 3- Kadın-Aşk-Aile, 4- Yazarlar-Sanatçılar-Meşhurlar, 5- Eğitim-Gençlik-Üniversite, 6- 20. Asır Avrupa ve Biz.

Bu eserler de Peyami Safa'nın kalem kudretini gösteren büyük eserlerdir. Ama onun ölümünden sonra neşredilmişlerdir. Eserlerin büyük bölümünü, fıkra ve makalelerinden ben hazırladım. Bu yazıların yüzde doksanı bugün bile aynı canlılığı korumaktadır.

B– ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Peyami Safa'nın şahsiyeti ele alınırsa ilk ortaya çıkacak husus, onun şahsiyetinin çok cepheli oluşudur. Gerçekten Peyami Safa gazetecidir, yazardır (fıkra,makale, başyazı), hikâyecidir, romancıdır, macera kitapları yazarıdır dergicidir vs... Piyes bile yazmıştır.

Onun şahsiyetinin bu cephelerini biz iki başlıkta toplayabiliriz: Fikir adamı olarak Peyami Safa, sanat adamı olarak Peyami Safa...

1–Fikir Adamı Olarak Peyami Safa

Doğru dürüst bir ortaokul tahsili görmemiş, çok genç yaşta ekmek parası kazanmak zaruretiyle çalışmaya atılmış ve belki de daha çok bu zaruretle, on beş yaşında ilk eserini vermiş bir insanın,fikir adamı olarak kendisini yetiştirmesi ve bunu etrafına kabul ettirmiş olması çok az rastlanan hadiselerden birisidir. Zira, fikrî ve ilmî meseleler Allah vergisi sanatkâr kabiliyetleriyle halledilmesi mümkün olmayan şeylerdir. Daha çok büyük cehdü gayrete ve ayrı bir idrâk terbiyesine ihtiyaç gösterir. Bu bakımdan, Peyami Safa'nın kendisini bir fikir adamı olarak yetiştirmiş olmasının üzerinde çok dikkatle ve etraflıca durmak gerektir.

Bir defa, tam bir tahsil hayatı olmadığı halde bu noktaya nasıl gelebilmiştir.Ne yaparak? Bunun bir tek cevabı vardır: Çalışarak durmadan çalışarak.... Fikrî meselelere merak sararak, ciddî eserlere daha büyük değer vererek ve düşünerek.

Düşünerek derken şunu da belirtmeliyiz ki insan Allah'ın kendisine vermiş bulunduğu aklı etrafında olup bitenleri anlamak için kullanmakla vazifelidir. Bunu yaparken zihni meraklarını aklınınsüzgecinden geçirmek zorundadır. İnsan bir mânâda gerçeği arayan bir mahluktur ve gerçeğe varmak için en uygun aletlerden birisi de akıl ve en uygun yollardan birisi de aklı çalıştırmaktır.

İşte genç Peyami, kendi kendine öğrendiği Fransızcasının da yardımıyla bir taraftan karnını doyuracak parayı kazanmak için okuyup yazarken diğer taraftan da, idrâkini, aklını doyurmak için araştırıcı bir ruhla okuyor, okuyor, kendini yetiştiriyordu. Her kitap onun için ayrı bir ufuktu.

Tabii, çok çeşitli istikametlerde çok çeşitli kitapları okumak ve bunlar arasında en uygun yolu seçmek kolay bir iş değildi. Zaten bu, onun için de kolay olmadı. Uzun müddet bitaraf kaldı. Karar vermedi, veremedi.. Bunu, "Her fikir yüzde elli doğru,yüzde elli yanlıştır" diye ifade ettiği günler oldu.

Bu sebeple her fikre, her fikri telkine açıktı. Bu açıklık bir zaaftan değil bir kuvvetten geliyordu. Her fikrin altını tartıyor, yanlışını doğrusunu araştırıyordu. Onun için kendisine şüpheci dendiği çok olmuştu. Áma o baştan beri bir hakikate varmak için şüphenin de bir yol olduğunu keşfetmişti. Onun şüphesi yıkıcı değil araştırıcı şüpheydi. Kaçmak için değil asıl teslim olunacak hakikati bulmak içindi. Hakikatten değil, hatadan kaçmak içindi. Nitekim, daha sonra fikirlerinin billurlaşmaya başladığı istikametini daha iyi tesbit ettiği günler de şu cümle ile fikrini en güzel şekilde ifade edecekti:

"Şüpheden doğmayan her iman piçtir"

Ama şüphe ettikten sonra, gerçeklere ulaşmak ve teslim olmak, İşte bu ilmî ve vicdanî kanaatlerin birleşmesi demektir ve büyük bazı seciyelerin yoludur. Nitekim İmamı Gazali diye anılan büyük İslam alimi de hayatının bir devresinde büyük şüphelere düşmüş ve sonradan iç âlemini âdeta yeniden kurmuştu. Ondan asırlar sonra da Fransız Rene Descartes gerçeği araştırmaya "metodik şüphe" ile başlayarak kendisine ait gerçekleri seçebilmişti.

Onun zihnî hayatının bu şekilde canlanışı, istikbalde de her fikre açık, her meseleyi ilmî ve fikrî plânda münakaşaya hazır olmasını temin etti. Marksizm ve komünizm meselelerini ilmî planda daima mü-

nakaşa etmeye hazır durmuştur.Onun en büyük hasmı, bu münakaşaların ilmî alandan çıkarılıp siyasî alana kaydırılması hadisesidir. Karşısındaki Marksistlerin onunla fikir münakaşası yapmamalarının sebebi ise onun kadar Marksizmi bilmemeleridir.

Peyami Safa birçok yazısında, muhaliflerinin, Marksizmi ana kaynaklarında inceleyecek lisan ve felsefe bilgisine malik olmadıklarını belirtmiş, onları Marksizmi iyi incelemeye davet etmiştir. Şu kadarını söyleyeyim ki, o Marksizmi gerçek ilmî planda kendisiyle münakaşa edebilecek muhataplar bulsa memnun olurdu. Ama bulamamıştır. Karşısında ya hücreye girmiş partililer vardı, yahut da Marksizmin "M"sini bilmeyen kişiler. Bu bakımdan Marksizm konusunda Türkiye'dekileri ikiye ayırıyordu: Gafiller ve mahutlar... Gafiller, Marksistlerin, komünistlerin taktiklerini,terminolojilerini bilmeyen kişilerdi, Marksistlerin yazdıklarını, bazan sanat, bazan ilerilik, bazan batılılık, bazan çağdaşlık sanıyor propagandadaki ihanet unsurlarını göremiyorlardı. Marksist propagandanın sadece dış görünüşüne aldanıyorlardı... İşçi hakları fukaralığa, patronların zulmüne mani olmak vs..

Diğerleri de mahutlar'dı. Bunlar hücreye girmişlerdi, partilenmişlerdi.. Kendilerine böyle bir politik yol açmışlardı. Bu uğurda gerçeklere de, vatanlarına da ihanete hazırdılar.. Nitekim, Peyami Safa'nın bu şekilde kalem mücadelesi yaptığı komünistlerin çoğu sonradan yurt dışına kaçmışlardır. Nâzım Hikmet, Sabiha Zekeriya, Zekeriya Sertel vs...

Şunu hemence belirtelim ki bugün de bu gibi doktrin münakaşaları daha çok propaganda malzemesi olsun diye, ilmî kökünden koparılmıştır. Daha çok politize edilmiştir. Halbuki Marksizm ve komünizm felsefî planda "Tarihî Maddeci Görüşe" dayanır. Asıl felsefî temel budur. Ama bu felsefî görüş çok tenkit edilmiş ve bilhassa Einstein'ın, madde ile enerjinin aynı, yahut daha doğru bir tarifle, maddenin enerjinin yoğunlaşmış şekli olduğunu isbat etmesiyle Tarihî Maddecilik dolayısıyla Marksizm ve komünizmde iflas etmiştir. Peyami Safa işte bütün bu fikrî gelişmeleri kafası ile takip etmiş ve kalemi ile okuyucusuna aktarmıştır. O bakımdan onun bu sahadaki davranışı ilmî ve fikrîdir. Şimdi bunu biraz daha yakından misallendirerek anlatalım:

Peyami Safa fikrî çalışmalarını,dergilerde ve kitaplarda, çok kesif bir şekilde yürütmüş ve bu arada, edebî sanatları "izm"leri, felsefî me-

seleleri, içtimaî hadiseleri, Doğu-Batı alakasını, din, vicdan hürriyeti gibi birçok problemi kaynaklarına varacak kadar büyük bir alaka ile incelemiştir.

Bu çalışmalarını önce dergilerde görelim.

Peyami Safa, Yedigün, Yarımay, Yirminci Asır, Çınaraltı gibi hirçok dergide fikrî makaleler neşrettiği gibi, bizzat kendisi dergiler çıkararak fikir hareketlerine de öncülük etmiştir.Bunlardan iki tanesi bilhassa mühimdir. **Kültür Haftası** ve **Türk Düşüncesi**.

a—Kültür Haftası Dergisi:

1936 senesinde ağabeysi İlhami Safa'nın sahibi olduğu **Kültür Haftası** Peyami Safa'nın artık Türk fikri Hayatına hakkıyla girdiğini belirten bir teşebbüstür. Peyami Safa, 1935 senesinde Nâzım Hikmet ve arkadaşlarıyla girdiği çok çetin bir kalem mücadelesinden galip çıkmış ve polemikten fikrî araştırmaya daha rahat dönmek imkânı bulmuştur. Gerçekten **Kültür Haftası** dergisinde, felsefe,sanat, fikir, edebiyat ve ekonomi yazıları en selahiyetli kişilere yazdırılmıştır. Bu imzalar arasında Ahmet Ağaoğlu, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (sonradan profesör), Mümtaz Turhan (sonradan profesör), Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Ali Nihad Tarlan, Ahmed Hamdi Tanpınar, Sadi Anadolu (sonradan Prof. Sadi Irmak), Mes'ut Cemil, Suut Kemal Yetkin, Şerif Hulusi, Zahir Sıtkı, Falih Rıfkı, Orhan Arsal, Münir Serim,Sabri Esat Siyavuşgil gibi tanınmış kişiler vardır.

Ayrıca Faruk Nafiz, Ahmet Münip, Cahit Sıtkı Tarancı, Fazıl Hüsnü, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi şairlerin şiirleri, Çallı İbrahim, Heykeltraş Zühdü Müridoğlu gibi sanakârların yazıları çıkmıştır.

Görülmektedir ki dergi büyük bir fikir yelpazesinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Thomas Mann, Tchekov, Rene Mugnicr, Knut Hamsun, Pearl Buck, Cilette Ofsire, Louis Guilloux, Edgar Allan Poe gibi tanınmış yabancı yazarlardan tercümeleri de ihtiva etmekte idi.

Milli Kültür, Milli Ekonomi gibi meseleleri büyük bir ehemmiyetle ele alan bu derginin vasfı tamamen milli olmasına mukabil dünya fikir âlemine de açık bulunmasıydı. Yahut başka bir söyleyişle dünya fikir âlemine tamamen açık ve fakat o nisbette de milliyetçi ve vatansever bir kültür politikasını takip eden, geliştiren bir dergi idi ve çok seviyeli

bir neşriyat yapmaktaydı.

Zaten Peyami Safa'nm en büyük vasfı dünyaya, açık ve hür fikirli olması ve bütün fikirleri yokladıktan sonra milli değerleri daha iyi temsil edebilmesi idi.

Açık oturum: Bir Yenilik

Bu dergide Peyami Safa'nın yapmış olduğu bir başka yenilik her hafta bir başka açık oturum vermesiydi. Bizde ancak altmışlı senelerden sonra görünmeye başlayan bu verimli kültür faaliyetini Peyami Safa 1936'larda başlatmış ve devam ettirmişti.

Nitekim, mesela 6. sayıda ve birinci sayfadan "Köy hayatına dâir konuşuldu" diye bir açık oturum var. Konuşmacılar şunlar, Münir Serim, Mümtaz Turan, Muzaffer Yörük, Peyami Safa, Yahya Kemal, Suut Kemal Yetkin,Ahmet Hamdi Tanpınar.

11.sayıda ise "Nazım Fikirler" üzerinde konuşulmuş. Konuşmacılar, Mazhar Şevket İbşiroğlu, Mustafa Şekip Tunç, Münir Serim,Suut Kemal Yetkin, Sabahattin Rahmi Eyüboğlu, Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Peyami Safa.

12. sayıda "Ruhun Bekası", "Ruh var mı yok mu?" meseleleri konuşulmuş. Yine aynı konuşmacılar aşağı yukarı.

13. sayıda Hendesi ve Mistik Düşünce,

15.sayıda Kültür ve Makine

16. sayıda Kültür ve Ahlâk.

Derginin ilk sayılarında da değişik konular üzerinde açık oturumlar düzenlenmiş. 4. sayıda "Romana Dair", 5. sayıda "İntihale ve Ahmet Hâşim'e dair", 7. sayıda "Edebiyatımız Fikirsizliği", 8. sayıda ise "Romana Dair" gibi meseleler sırayla ele alınıp konuşulmuş bulunmakta idi.

Kültür Emperyalizmi

Kültür Haftası dergisinde artık Peyami Safa'nın kendisini Türk kültür âlemine kabul ettirmiş olduğunu görmekteyiz. Bu arada şunu da belirtelim ki bugün çok kullanılan "Kültür emperyalizmi" tabirine "Nazım Fikirler" açık oturumunda rastlıyoruz ve Suut Kemal Yetkin

tarafından Fransızlar için Sorbon Üniversitesi'nin kültür politikasını tarifi zımnında kullanıldığını görüyoruz. Sene 1936.

b) Türk Düşüncesi Dergisi:

1 Aralık 1953'te ilk sayısı çıkan Türk Düşüncesi dergisi Peyami Safa'nın gerçek Türk düşüncesine hem de damga vurma devrinin geldiğini göstermektedir. Bu sefer derginin sahibi de yazı işleri müdürü de kendisidir. Kültür Haftası dergisinin üzerinden on sekiz sene geçmiştir. Peyami Safa da, diğer yazarlar da artık daha olgunlaşmışlardır. Nitekim ilk sayıda "Türk Düşüncesi" imzasıyla çıkmış bulunmakla beraber, bizzat Peyami Safa tarafından yazılmış olduğu anlaşılan bir önsözde Peyami Safa kendisinin senelerce önce çıkarttığı Kültür Haftası dergisini de tenkit etmiş ve niçin başarılı olamadığını anlatmıştır.

"Program" başlığını taşıyan ve bugün bile Türk fikir hayatındaki dergilerin yerini anlatan bu yazıyı aynen alıyorum:

PROGRAM

"Osmanlı meşrutiyetinde her büyük düşünce rüzgârı, bazen tarihin içinde kopan bir fırtına hâlinde,sürükleyici akımını bir derginin yelkenine doldurmuştur. Garpçıların softalığa savaş açan "İçtihad"ı, İslâmcıların "Sebilürreşâd"ı, Türkçülerin "Türk Yurdu" ve milliyetçilerin "Yeni Mecmua"ları Türk ve Müslüman olduğu kadar Avrupalı gibi düşünmek ve yaşamak zorunda olan bir milleteait tek realitenin üç cephesini birbirinden ayıran ana düşünce akımlarının önünde koştukları için, bütün dergilerden fazla, hatta Osmanlı İmparatorlu'ğundan sonra da yaşadılar, günlük gazetelerin ve halk efkârının öncülüğünü yaptılar, tesir dalgalarını zamanımıza kadar ulaştırdılar. Yeni Türkiyenin düşünce tarihini yazmak isteyenler o dergilerin kolleksiyonlarına baş vurmak şartına yabancı kalamayacaklardır.

Cumhuriyetten sonra çıkan "Hayat", "Ülkü","Fikir Hareketleri" "Kültür Hareketleri" gibi dergiler böyle ana düşünceye bağlı olmadıkları için yaşayamadılar. İçinde bulundukları devrin sosyoloji, medeniyetlerin karşılaşması ve tarih felsefesi bakımından mânâsı üzerinde ne düşündükleri anlaşılmadı. Yalnız tarihî maddeciliğe dayanan Kadro dergisi Türk Devrimi hakkındaki fikirlerini sistemleştirmeye çalışıyor-

du. Fakat o da Marksizme çalan medodundan ötürü kendisini komünizmden ayırmakta zorluk çektiği için millî ve siyasî mukavemetlere uğradı ve kapandı.

Bu arada yüzlercesi çıkıp batan ve hâlâ yenileri çıkıp yaşamaya uğraşan solcu dergiler, karıncalama hâlindeki belirsiz temâyüllerinin bağlı olduğu dünya tarihî görüşünü kavrayacak temelli bir kültürden ve büyük fikirlerin rüzgârlarından mahrum çocukların üfürüğüyle yürüyen kâğıttan gemiler gibi ya batıyor yahut küçük dikkatleri eğlendirecek kadar hafif temâyüllerin şişirdiği su kabarcıklarının üzerinde çırpına çırpına yürüyebiliyorlar. Çoğu genç ve çoğu istidatlı okuyucularının derinlik ve olgunluk isteyen aç ruhlarının önüne bu dergilerin kuş yemi gibi serpiştirdikleri fikir kırıntılarında temelli bir düşünce ve kültür gıdası bulunmak zordur.

Meşrutiyetten bugüne kadar çıkan fikir dergilerinden hiçbiri 20. asrın büyük meselelerini ve bunların millî kaderimizle ilgisini sezememiş, hepsi asrın dışında kalmaya ve düşünmeye devam etmiştir. Garpçı dergilerin ve kendini devrimci sanan birçok fikircilerimizin anladıkları mânâda bir Batı ve bir Avrupa çoktan tarihe karışmış sayılabilir. Batı, Avrupa denince onlar, geçen yüzyılın ilk üç çeyreğine ait ve bugün hepsi terkedilmiş düşünce kalıplarından kendilerini kurtaramıyorlar.

Kültür hayatımız tam bir fikir ve değer anarşisi içindedir. Hareketler dikkatle takip ve tenkit edilmiyor. Halis değerlerle sahteleri arasındaki farkın gerçek bir kriteryumdan mahrum, bulanık bir fikir ve sanat havası içinde kaybolması, en doğru yönünü arayan bir evrimin muhtaç olduğu seleksiyona imkân bırakmıyor. Meydanı boş bulan gizli siyasi emeller gençliğin başına bir kemend atıp onu aşırı sağa veya sola doğru çekiyorlar.

Anadolu'da öküz son günlerini yaşıyor İstihsal vasıtaları tekniğinin bu devrimi ile makine medeniyeti ve medeniyet kavramı arasındaki münasebetin doğurduğu bir sürü mesele bizim en büyük dâvâlarımızdan biri hâline gelmek üzeredir. Hiçbir gazete veya dergi bu meselelere yanaşmıyor. Hatta bunlardan haberi olduğunu gösteren işaretler vermiyor.

Anadolu'ya girip nankör bölgelerimizin toprağında bile bereket fışkırtan makineye parelel olarak fikir ve sanat bozkırımızın kuru, sert

yalçın toprağına dalmak ve oradan Türk düşüncesinin kaynaklarını fışkırtmak "Türk Düşüncesi"nin amacıdır. Onun bu çetin yollarda karşılaşacağı engellere inat, bütün gücüyle elde etmeye savaşacağı hayırlı sonuçların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

Batı kültürünün ana düşünce akımlarını memlekete aksettirecek Tanzimattan beri o kültürden alınan dağınık bilgi ve fikir goncalarını bugünkü perişanlığından kurtarıp Türk düşüncesini, Batı düşüncesinin temel unsurlarıyla devamlı temas ve münasebet halinde bulundurmak.

Her türlü demagojinin irticâ-inkılap ikiliği halinde basitleştirdiği rejim dâvâmızı Batı'nın en son illim verilerinin ışığı altında günlük yazı ve kahve tartışması hâlinden kurtarıp gerçek bir fikir dâvâsı seviyesine ulaştırmak.

Bütün meselelerimizi böyle bir seviyede inceleyen hiçbir fikir dergimiz olmaması yüzünden ortalığı saran değer kargaşalığının önünü almak, Türk fikir ve sanatını kaplayan sahte değer ve düşünceleri ayıklayarak gerçeklerinin gelişmesi imkânını sağlamak.

Memleketteki fikir ve sanat hareketlerini (Tiyatroları, konserleri konferansları, teknik ve resim sergilerini, kitapları ve dergileri) yakından takip ederek, devamlı objektif, ilmî bir tenkidin ışığı altında kültür hareketlerini korumak ve hızlandırmak.

Yaş farkı gözetmeden ve nesil farkı gütmeden hakiki liyakatlara başarı imkânları sağlamak, fakat bilhassa teşvike layık ve muhtaç olan genç istidatlara alabildiğine gelişme sahası açmak.

Memlekette başlayan büyük zirâî teknik devrimin getirdiği meseleleri inceleyerek bunlar üzerinde ihtisas adamlarının görüşlerini yayınlamak.

Edebiyatçı sanatkâr, bilgin, öğretmen, avukat, doktor, mühendis ve teknikçi... gibi ihtisas adamlarının kendi meslekleri dışındaki bilgi ve fikir hareketleriyle ilgilenmelerini sağlamak ve böylece onların aralarındaki müşterek bilgi noktalarının delaletiyle daha gerçek ve toplu bir anlayış sahîbi olmalarını kolaylaştırmak.

Türk devriminin geleceğe yönelen yaratıcı hamlelerine karşı koymak isteyenlerle geçmişin canlı değerlerini ölülerinden farksızmış gibi mahkum etmeye çalışanların yanılgılarını ortaya koymak ve geçmiş gelecek, Doğu-Batı, madde-mânâ gibi ikiliklerden Türkiye'nin tarih ve coğrafya durumuna uygun ve üstün bir senteze varılabileceğini ve böy-

lece bugünkü dünyamızın huzurunu kaçıran ruh gerginliğinin,kültür ve medeniyet buhranının aşılabileceğini izaha çalışmak..."

Doğu-Batı farkı, Batılılaşma

Batılaşma meselesi Peyami Safa'yı alakadar eden davaların belki birincisini teşkil eder. Çünkü Payami Safa Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinin şahididir. Bu son günlerde iki medeniyet çarpışmakta ve gitgide Batı medeniyeti ağır basmaktadır. Batı müziği, giyimi, ilmi, fenni ortalığı sarmaktadır. Batılı ordular da İstanbul'u işgâl etmişlerdir. Bu sebeple İstiklal Harbini Batı emperyalizmine karşı başaran ve bunu yaparken büyük vatan şairi Mehmet Âkif'in ağzından Batı'ya,

"Garbın âfakını sarmışsa çelik zırhlı duvar
Benim imân dolu göğsüm gibi serhaddim var
Ulusun, korkma, nasıl böyle bir imânı boğar?
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar."

diye sesleniyordu milletimiz. Buradaki "Medeniyet"ten kasıt Batı Medeniyeti idi. İstiklâl Harbinden sonraki inkılap hamleleri içinde "muasır medeniyet seviyesine erişmek" idealindeki medeniyetten kasıt da Batı medeniyeti idi.

Bir düşünce adamı, elbette yaşadığı hadiseleri değerlendirecek, doğruları eğrileri aklının, bilgisinin mihengine vuracaktı. Peyami Safa da bunu yaptı ve o zaman ölçüsüz, hesapsız bir Batılılaşmanın fikir planındaki zaaflarını gördü. Bundan daha mühim bir tesbiti ise "Batı" hayranlarının Batı'yı bilemedikleri hususudur. Bunun üzerine Peyami Safa araştırmalarını Batı düşüncesi üzerinde yoğunlaştırdı. O zaman gördü ki, Batı düşüncesinin içinde de bir "Doğu-Batı zıtlığı" vardır. Üstelik, Batı medeniyetinin iflas ettiğini ileri süren Batılı filozof ve aydınlar da vardır. Ve Türkiye bunları tanımamaktadır.

Peyami Safa ve Toynbee

Meseleyi rayına oturtmak için Peyami Safa Toynbee misalini verdi. Bu büyük tarihçi diyordu ki: Bir medeni topluluk, başka bir medeniyet karşısında tehlikeli bir duruma düşerse iki ayrı tavır gösterir. Bunlardan birincisi Zelotizm denenidir ki bu durumda tehdide uğra-

yan medeniyet kendi kabuğuna çekilip taşkın bir bağlılıkla geleneklerine yapışır. İkinci tavır ise,tehdide uğrayan medeniyetin, tehdidkâr medeniyetin kuvvet ve silahlarını edinerek ona karşı koymasıdır. Buna da "Herodyanizm" denir.

Bu kavramları Batı'dan alan Peyami Safa, Türkiye'nin Batılılaşma karşısında bu iki tavırdan hangisini seçmesi meselesinde orijinal bir tavır takınmaktadır. Gerçekten ona göre Zelotizm yani sadece körükörüne geleneklere saplanıp kalmak, hayatın akışına ve tabiat kanunlarına zıt bir davranıştır. Herodyanizm ise bir yerde eğer dozu iyi ayarlanmazsa kendi şahsiyetinden istifa olur.

O zaman bir terkibe varmak düşünülebilir. Tehdide uğrayan medeniyetin muhafaza edeceği kıymetleri vardır, tasfiye edeceği ağırlıkları vardır. Mesele bunları iyi seçmektedir.

Peyami Safa ve Ziya Gökalp

Bu noktanın ne kadar can alıcı olduğunu anlatmak için, Türk fikir hayatında büyük bir yeri olan Ziya Gökalp'in **Türkçülüğün Esasları** isimli kitabından bir pasajı dikkatle okumak gerektir. Bu pasajda aynı meseleyi Ziya Gökalp şöyle görmektedir:

"Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini Garp medeniyetiyle te'life çalışmışlardır. Halbuki iki zıt medeniyet yanyana yaşayamazlar. Sistemleri birbirine muhalif bulunduğu için ikisi de birbirini bozmaya sebep olur. Mesela Garp musiki fenniyle Şark'ın musiki fenni birbirleriyle itilaf edemez. Garb'ın tecrübî mantığıyla, Şark'ın iskolastik mantığı yekdiğeriyle barışamaz. Bir millet ya Şarklı olur, ya da Garplı olur. İki dinli bir fert olmadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz. Tanzimatçılar, bu noktayı bilmedikleri için, yaptıkları teceddütte muvaffak olamadılar.

Türkçülere gelince, bunlar esasen Bizanslı olan Şark medeniyetini büsbütün terkederek, Garp medeniyetini tam bir surette almak istediklerinden, azimlerinde muvaffak olacaklardır. Türkçüler, tamamiyle Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Garp medeniyetine tam ve kati bir surette girmek isteyenlerdir. Fakat, Garp medeniyetine girmeden evvel millî harsımızı arayıp bularak millî harsımızı meydana çıkarmamız icap eder."

(Türkçülüğün Esasları, Ziya Gökalp, üçüncü baskı, Ankara, 1950, Serdengeçti neşriyatı, sayfa, 35).

Ziya Gökalp'in istikameti de millidir. Türk ve Müslüman kalmak şartını koşuyor, fakat millî harsı arayıp çıkarmak gereğini de ilave ediyor. Halbuki o zamana kadar girişilen ileri hareketler böyle bir araştırmaya istinat etmiyordu. Üstelik Ziya Gökalp Batı'yı da tam araştırmak noktasında bir şey söylemiyordu. Halbuki Türk münevverlerine göre Batı çok değişik bir mefhumdu. Kimine göre sadece dans, eğlence, kimine göre ilim fen, kimine göre teknikti. Peyami Safa'nın yazdığına göre Filozof Rıza Tevfik gibi bir düşünen kafa için dahi Batı konfordan ibaretti.. Halbuki Batı nedir, ne değildir bunu anlamadan Batılaşmak mümkün değildi? O halde Batılılık hareketleri üzerinden yıllar da geçmiş olsa bu düşünce borcu ödenmeliydi.

Batı'dan İki Zıt Görüş..

Batıyı kendi içinde tezada sokan iki görüş vardır. Birincisi pozitivist düşüncedir. Bu dar ve kapalı bir ilim görüşüdür. Buna göre, insanın kaba tecrübe ve görüş alanı dışında kalan, ölçülmesi de mümkün olmayan, belirli sebepler ve neticeler zincirine bağlanamayan hiçbir gerçek yoktur. Aklın ışığında karanlıksız, meçhulsüz ve prensipleri belli olduğu için esrarsız aydınlık bir varlık içindeyiz. İlim ve akıl tabiatı son sırlarına kadar izah edecek, mucizelerini göstermeye başlayan teknik insanı bahtiyar edecektir. Gerçekten tekniğin nimetleri halk yığınlarını bu anlayışa kazanıyordu.

Türkiye'de de Batı hayranlarının en çok üzerinde durdukları bu pozitivist anlayış bu tenkik semereler hayranlığıydı.

İlim doğruya sanat güzele bağlıydı ama zevke ve faydaya bağlı teknik hepsini unutturacağa benziyordu. Başta iyiye bağlı din ve ahlâk değerleri olmak üzere...

Ama Batı düşüncesi bu görüşten ibaret değildi.

Batıda İkinci Görüş: Mistik Anlayış

Bu anlayış, aklı ve ilmi kâfi görmeyen ve daha geniş bir perspektifi insanlığa işaret eden bir cereyandır. Batı'nın mistisizmi dinden doğ-

mamakta, daha çok pozitivizm düşüncenin tenkidinden ortaya çıkmaktadır, bunu Peyami Safa şöyle anlatır:

"Yirminci yüzyılın tam başında Planck fiziğin en mühim prensibi olan sürekliliği (Continuiteyi) sarsmıştı. Beş yıl sonra Einstein bu darbeyi tamamladı ve Newton fiziğin dayandığı zaman-mekân mefhumlarını da yıktı. Sonra büyük fizikçi Heisenberg kararsızlık prensibi diye meşhur buluşuyla, çekirdek fiziği dünyasında realitelerin her türlü ölçüden kaçtığını ortaya koyunca, yalnız pozitivist fiziğin ortaya koyduğu ölçü kavramı değil ve fakat bütün ilimlerin ve maddeci felsefenin dayandığı determinizm, yani sebeplerle neticeler arasındaki münasebet inancı da sarsıldı. Buraya kadar ilim diktatörlüğünün çöküşüne şahit oluyoruz. Fakat yirminci yüzyılın fikir devrimi bundan da ileri bir isyan, yalnız ilme değil, akla karşı da bir isyandır".

Söz Romain Roland'ın

Peyami Safa burada Mistisizmin doğuşunu anlatması için sözü büyük Fransız yazar ve düşünürü Romain Roland'a bırakıyor:

"1874'ten beri, ihtiyatlı Emilo Boutroux "De La contingence des lois de la nature" adındaki eserinde kendisini tehlikeye atmıştı. Akılla bağlantıyı kesmiyor, fakat onu ilmin sun'î inşalarından kaçan ve esrarlı tabiatle akraba olan daha umumi bir aklın içine alıyordu. İlimlerin felsefesi hemen bu hücum yolunda P. Duhem ve E. Le Roy ile birlikte ileri atılmıştı. Biri fizik teoriyi, zekanın gerçekte hiçbir dayanağı olmayan bir icadı sayıyor, öteki de ilme aradığı hakikati imal etmek işini veriyordu. Büyük Henri Poincare'nin dünyaya yayılan eserleriyle araya girişi o zamana kadar hâkim olan jeometrik değişmezlik inancına kesin darbeyi vurdu. Onun harikulade hür ve muvazeneli, ahenkli zekası ilim değerini yalnız kendi alanı içinde kalmaya mecbur ediyordu. Zira şu kanaate varmıştı ki Allah'ın evinde bir odadan ve Allah'ın diyarında bir krallıktan fazlası vardı. Bir değil, birçok realiteler mevcuttu ve bunlar birbirlerinden başka şeylerdi. Birbirlerini ircaı imkânsızdı ve bunlardan ancak bazılarını insan zekası anlayabilirdi.

Kırk yıl içinde 1900 yıllarının yaptığı harikalı sezgi ve tenkid gayreti sayesinde dünya anlayışının bu genişlemesiyle akıllara hayret verici bir tarzda zenginleştiğimizi duyuyoruz. Fakat 1900'da ilk kazma

vuruşları, ilmin ve politikanın düzenini sağlayan akılcı derterminizmin duvarlarını çatlattığı zaman, bütün çatlaklardan sızan su ağları halinde önüne geçilmez bir mistisizm halini alan kasırganın şiddeti göz önüne getirilebilir. Mistisizm, bu kelime, en çeşitli partilerin ağızlarında, aynı zamanda çınlayan haykırış... O derecedeki mistisizmin cevheri ve tarifi bugün bize ansızın ortalığı kaplamasından daha az önemli görünüyor."

Peyami Safa, Romain Roland'ın Peguy monografisi önsözünden bu kadar uzun bir alıntıyı niçin yaptığını da şöyle anlatıyor:

"Beni bu makalemin içinde yabancılardan uzun iktibaslar yapmaya götüren sebep, XX. yüzyılın başında bizim hâlâ bilmediğimiz yeni bir Batı'nın doğuşu vakıasının sırf bana âit bir görüş olmadığını belirtmek ve Batı düşüncesinin en büyük temsilcilerini söyletmek ihtiyacıdır. Bu yüzyılın bütün felsefe, edebiyat, sanat hareketleri yeni doğan bu batı kültür ve anlayışının sayısız delilleriyle dolup taşar."

İyi ama bu Batı'nın yeni yüzünden Türkiye'ye ve Türk insanına ne? İşte Peyami Safa burada belirir: Batılılaşmak isteyenlerimizin büyük ekseriyeti Batı'yı sadece pozitivist yönüyle ve o da pek sığ bir şekilde bilirler. Batı'nın kendi iç dramını ve içindeki bu yeni doğuşu bilmezler. Bu ise, Türk İnkılapları için büyük bir tehlikedir.

Peyami Safa bunu da aynı makalede şu satırlarla anlatır:

" Batı'nın kendi kendisi hakkındaki görüşünün geçirdiği büyük devrimi, ister Spengler gibi "Batı'nın sonu", ister Berdiaff gibi "Yeni zamanların sonu" gibi görenlere katılalım, bizim mübarek devrimimizi, ölü bir batı anlayışına göre kalıplandırmamız ve Batı'nın bugünkü dinamizmini yapan fikir hummâsını paylaşmaktan kaçınmamız, bizi donmuş bir örnek önünde pasif kalmaya ve onu maymunca taklit etmekten başka hiçbir şey olmayan tehlikeli bir MİMETİZM (Taklitçilik) içinde kısırlaşmaya götürür."

Hangi Batı?

Batı'yı iyi anlamak üzerinde Peyami Safa o kadar durmuştur ki bir çok Batı olduğuna dikkati çekmekten hâli kalmamış ve bu tek tip ve yanlış Batı anlayışının tehlikesini yine Türk düşüncesinin birinci sayısında yazdığı bu makalade şöyle anlatmıştır:

"...Türk devrimini bu ölü Batı kalıbına göre dökmek isteyenler

ileri sandıkları inançlarının ne kadar geri olduğunu bilmiyorlar. Onların içinde ımızgandıkları Batı rüyasından uyanıp kendi kendilerine sormak zorunda oldukları ilk soru, yanılmıyorsam şudur: Hangi Batı..

Ve Attila İlhan.

Pevami Safa'nın sorulmasını 1953'te tavsiye ettiği "Hangi Batı" sualini çeyrek asırdan fazla bir zaman sonra Atilla İlhan, bu isimde bir kitap yayınlayarak kendince sormuştur: Hangi Batı. Bu husus, Payami Safa'nın nasıl bir fikir öncüsü olduğunu en açık gösteren misallerden birisidir.

Reçete nedir, yahut üçüncü cevap.

O halde, Batı'yı tanımayan buna rağmen Batılılaşmak isteyen Türkiye için çare nedir? Zelotizm mi, Herodyanizm mi? Bu noktada Peyami Safa Toynbee'ye hayret eder ve aynen şöyle der:

"Besbelli ki İngiliz tarihçisi yabancı bir medeniyete karşı eski bir medenî milletin verebileceği üçüncü bir cevabı hiç düşünmemiş. Bu yabancı medeniyeti ya toptan reddetmek veya toptan benimsemek gibi iki tepkinin dışında üçüncü bir şık daha vardır ki o da bu milletin yabancı bir medeniyetle kendi millî ve dinî geleneklerini uzlaştıran ahenkli bir sentez yaratabilmesidir. Bizzat Bay Toynbee, yukarıda sözü geçen fikirlerini yayınladığı kitabın (Fransızcası: La civilisation á L'épreuve: İmtihan Geçiren Medeniyet) öteki fasıllarında, dünyanın onsekiz medeniyetinden bugün canlı kalan dördü arasında, hepsinin kültürlerini ahenkli bir birliğe kavuşturacak medeniyetler arası bir uzlaşma teklif etmektedir. Batı medeniyeti için de başka kurtuluş yolu göremiyor. O halde mesela Türkler gibi —eski medenî bir milletin— yabancı bir medeniyet karşısında iki medeniyetin canlı değerlerini uzlaştırması mümkündür ve bu onu zelotizmin geriliğinden ve herodyanizmin maymunluğundan kurtarabilecek üçüncü bir şanstır. Büyük İngiliz tarihçisinin bunu unutması kitabının ana fikri hesabına hayretle karşılanacak bir dalgınlık sayılabilir..."

Evet, Peyami Safa'nın bu fikri sonraları kendisi tarafından kitap haline getirilmiş ve "Doğu-Batı" sentezi olarak isimlendirilmiştir. Gö-

rülüyor ki burada Peyami Safa, Ziya Gökalp'ten çok daha ileri bir noktada bulunmaktadır. Türk harsını değil sadece, Batı'yı ve dünyayı iyi anlamak ve değerlendirmenin ve sonra bir senteze gitmenin en seviyeli ve çıkar yol olduğunu göstermiş ve bu uğurda kafa yormuştur. Bu suretle hem hiç değişmemek gibi bir abesin peşindeki kısır dindar ve ham yobazlara, hem de Batı deyince sadece tekniği ve konforu anlayanlara karşı çıkmıştır. Şu satırlarını da okuyalım:

"Türk düşüncesinin tekâmülünde Avrupa'nın ilmî görüşünü dogmatizme kadar vardırmamak için,bir yandan Avrupalılaşırken bir yandan da bize bir tarih ve iklim nimeti olan Şarklıya has kuvvetli seziş hassamızı iptidaî mistik halinde yeni terkiplere doğru tekâmül ettirmeliyiz."

"Gerçekten de, Batı'nın bugünkü mistik ve mâneviyatçı temayülü, geri bir Ortaçağ mistik ve skolastiğine dönüş değil, Rönesans'tan beri kazanılan tabiat bilgilerinin bugün gösterdiği istikamette insan ruhiyle ilâhi perspektif arasında yeni temas noktaları bulmaktır. Bu ileri mistik hamle antroposantrik (insan merkezli) bir dünya görüşünden teosantrik (Allah merkezli) bir dünya görüşüne geçişin imkânları üzerinde en büyük tabiat bilginlerine de eserler ilham etmektedir ve dâvâ ilahiyatçıların özel görüşü olmaktan çıkıp tabiatçıları da içine alan bir şumul kazanmaktadır."

Gerçekten Batı'da ilim ve ilim anlayışı birkaç defa büyük değişiklik göstermiştir. Onsekizinci asırda şahlanan pozitif ilimler bir ara pozitif ilim dışında hiçbir hakikat olmayacağına ve pozitif ilimlerin insanın bütün meselelerine çare bulacağına insanları inandırmıştır. Halbuki pozitif ilim sadece tekniği ve konforu getirmiş ve fakat insanların manevi ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Bunun üzerine Aguste Comte'un öncülüğünü yaptığı pozitivizm ve onun politik kalıntısı olan tarihî maddeciliğe dayanan Marksizm fikir planında ya terkedilmiş yahut birçok tadilat geçirmişti.

Türkiye'deki Batı'cılar ise,bu son gelişmelerden pek haberdar olmadıkları ve geri kalmış ülkelerin aydınları Marksizme, sosyalizme, tarihî maddeci görüşe daha kolay yakalandıkları için ancak Batı'nın terkettiği pozitivist merhalede bulunuyor ve Batı'yı öylece almak istiyorlardı... Peyami Safa ise bunların karşısına, dünya görüşü verecek bir kültür cehd ve gayreti şartını ileri sürerek çıkıyordu. Ayrıca, bugün

Batı'nın terkettiği pozitivizmi biz alacağız diye bizi binlerce sene millet olarak ayakta tutan bazı unsurları tahribe de lüzum yoktur, diyordu.

Yani Peyami Safa çok üstün, ihatalı bir ilmî görüş çerçevesi çiziyor ve çağdaş Batı'nın anlaşılması, süzgeçten geçirilmesi ve sonra alınacak kültür değerlerinin tesbitini öne sürüyordu.

Bunun için de Batı'yı iyi bilmek, Batı'yı iyi bilmek için de en az bir Batı dilini çok iyi bilmek ve felsefî formasyona sahip olmak gerekti.

Peyami Safa ve Mümtaz Turhan

Türkiye'de Batılılaşmak meselesini ilmî alanda inceleyen,üniversiteye sokan Batılılaşma hareketini ilmin kontrolüne vermek isteyen ikinci bir insan da Prof. Mümtaz Turhan'dı . O da "Garplılaşmanın neresindeyiz?" diye bir kitapla Batılılaşma hamlemizin kritiğini yapıyordu. Peyami Safa'nın Kültür Hafrası dergisinden dostu olan Mümtaz Turhan'la fikirleri birbirine pek yakındı. Ancak yine de farklı düşündükleri noktalar vardı. Bilhassa ilim anlayışı bakımından. Mümtaz Turhan'da Türkiye'nin kurtuluşunu ilimde, birinci sınıf yirmi bin ilim adamı yetiştirilmesinde buluyordu. Benim de bulunduğum bir toplantıda Mümtaz Turhan'a Peyami Safa sordu:

—Mümtaz Bey Batı'dan ilim alalım diyorsunuz. Ama hangi ilmi? Batı'nın hangi devrindeki ilmini? Batlamyus'u mu Kopernik'i mi,Newton'u mu, maddeyi altüst eden Einstein'in ilim anlayışını mı? Bir yorum getirmek zorundasınız.

—Yorumsuz üstad, ilmi almalıyız. Hiçbir yorum yapmadan sadece ilmi.

—Mümtaz Bey, yorumsuz ilim derken bile bir yorum yapmış olmuyor musunuz ?

Öyleydi bu da bir yorumdu ama yorumların belki en belirsizi oluyordu.

Fikir ve Sanat

Bir sanatkâr fikir hayatını sanatında da yaşar, fikirlerini sanatına

da aksettirir. Şimdi bir derginin asık suratlı fazla ciddi ve ağırbaşlı bir bahsini teşkil eden Doğu-Batı hakkındaki bu düşüncelerini Peyami Safa Fatih-Harbiye romanında nasıl işledi, onu görelim.

Fatih-Harbiye, romanının kahramanları Neriman ve Şinasi sözlüdürler. İkisi de Darülelhan (Konservatuvar)a gitmektedirler. Neriman ut, Şinasi kemençe çalmakta ve Fatih'te oturmaktadırlar. Ama Neriman o zamanlar Batılılaşan Türklerin oturduğu Harbiye'yi özlemekte, ışıklar içindeki bu semtin hayatına imrenmektedir. Öyle ki udu ve Türk musikisini eski ve kaba bulmaya başlar. Nişanlısını da. Başka ve fakat Şinasi'den farklı, farklı çünkü giyimi kuşamı daha batılı bir gençle tanışır. İstiklal Caddesi'ne oradaki şık pastanelere gider. Babasını, nişanlısını ve doğduğu semti ihmal eder. Ama o imrendiği Batılı hayatı yaşayan bir Rus kızının dramına şahit olunca, Fatih-Harbiye tramvayına atladığı gibi babasına, nişanlısına, uduna, musikisine yani öz vatanına döner...Roma'da Neriman Fatih semtinde oturanları şarkıları kedi'ye —çünkü tembel— Harbiye'de oturanları da köpeğe —çünkü cerbezeli— benzetmiştir. Ama asıl şu satırlarda romancı Şark Garp hakkındaki fikirlerini Ferit Bey'in ağzından şöyle açıklar:

"Şark ve Garp âlemleri, güneşin doğduğu ve battığı cihetler kadar birbirinden ayrı değildirler. "Prototipik" vasıflar ararken basitler üzerinde konuşmuş oluyoruz. Şark ve Garp insanlığın külçesini terkip ederler, bu itibarla, medeniyet dediğimiz şey yeni terkiplere doğru mütemadiyen istihale eder. Buna terakki, tekâmül, değişme, ne derseniz deyiniz. Ben tabirlerden de korkarım. Hiçbir tabirin sabit bir medlulü yoktur. Garp medeniyetinin içinde Şark unsurları ve Şark medeniyetinin içinde Garp unsurları yok mudur? Fakat her şey bir derece meselesidir. Bugünkü Garp medeniyeti, gittikçe terkibine daha fazla miktarda karışan çeliği hazmedemiyor ve kusmak istiyor. Onu makineleşmekten ve büyük sanayiin barbarlaştırıcı, hayvanlaştırıcı tesirlerinden kurtarmak için, terkibinde Şark unsurlarının çoğaltılması lazımdır. Zannederim ki Garp mistiklerinin istedikleri budur ve bu zaruridir. Mihaniki beşeriyet, Şark'tan biraz muhayyele ve metafizik tasavvurlar dileniyor. Çünkü, hergün biraz daha makineleşen zavallı Amerikalının her gün biraz daha kuruyan muhayyelesi, yarın saati icad eden yahut tayyareyi tasavvur eden bir Şarklının yaratıcı kafasından mahrum kalacaktır. Şark ve Garp, mütevasıl (birleşik) kaplardaki su

gibi birbirlerinin eksik taraflarını tamamlamak suretiyle, hem bugünkü müthiş kültür buhranını halledecek,hem de yeni terkiplere doğru gidecekler dir.

Şark'la Garb'ın mültekasında olan Türkiye,Garp'tan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak, bu tesir bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek derecede kalmalı, yani kültürümüzün güzel ve halis köklerine kadar nüfuz etmemelidir. Bunun için Garp'ta Türk musikisine karşı, bilhassa bugün verilen ehemmiyet artarken, Türkiye konservatuvarından alaturka musiki kısmının kaldırılması çok yanlış bir harekettir. Unutmayalım ki bu kararı verenler ve tatbik edenler, evlerinde ve meclislerinde alaturka musikiden başka bir şey dinlemiyorlar ve kararlarında samimi değil sadece,şekilperesttirler, günün estetik cereyanlarını bilmiyorlar."

Bu satırlar aşağı yukarı yarım asır önce yazılmıştır. Ve bir kehanet gibi de elli sene sonra gerçekleşmiştir. Zira, bugün Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı kurulmuş bulunmaktadır. Ayrıca bir de Devlet Klasik Türk Musikisi Korusu kurulmuştur. Ve artık alaturka tabiri de kullanılmamaktadır.Çünkü bu tabir yabancı gözüyle bakışı ifade eder. Bugün Türk Musikisi tabiri kullanılmaktadır ve bir vakitler konservatuvarlardan kovulan Türk Musikisi, hayatiyetini koruyan yüksek seviyeli bir millî unsur olduğu için hayattaki yerini korumuş ve nihayet kabul de ettirmiştir.

Şimdi de, onun kitaplarındaki fikir portresini takip edelim.

2-Fikir Eserleri

a-Türk İnkılabına Bakışlar

Peyami Safa "Türk İnkılabına" sadece ekonomik,sadece hukuki, sadece siyasi açıdan bakmıyordu. O meseleyi içtimaî ve tarihî perspektifi içinde ele alıyordu. Bunu etrafıyla Türk İnkılabına Bakışlar isimli kitabında yaptı ve Türk İnkılabını izah etmeye çalıştı. Bu çerçeve içinde Türk İnkılabının en spesifik noktası Peyami Safa'ya göre (Şark-Garp) (Doğu-Batı) farklılığı yani iki medeniyetin çatışmasıdır.

Bu kısa izahın ışığı altında kitabı biraz daha inceleyelim. Bu kıymetli eser "İnkılaptan evvelki cereyanlar" bahsiyle başlamaktadır. Bu

bölümde Türkçülük, İslamcılık ve Garpçılık etrafıyla anlatılmıştır. Bu bahsin son bölümünde ise cereyanların birbiriyle münasebetleri gösterilmiştir. Peyami Safa'nın bu konudaki tesbitleri şunlardır:

1- Türkçüler ve Garpçılar millî iktisat anlayışında müştercktirler

2- Türkçüler ve İslâmcılar da İslâm beynelmileliyeti fikrinde ortaktırlar.

3- Her üç görüş de "taklitçilik" şeklinde bir Avrupalılaşmaya karşıdırlar:

4- Her üç akım da Sosyalizmin karşısındadırlar

Bu bahsin sonunu kitaptan aynen alıyorum:

"Bu cereyanların birbiriyle kapıştığı devirlerde, Türk Cemiyeti ve Türk Matbuatı geniş bir hürriyetten istifade ediyordu. Ortaya atılmasından korkulan hiçbir fikir ve iddiâ yoktu. Bunun için fikir adamları arasında kültür meselelerine bağlı olmayan politika ihtilafları görülmez. Hepsi Kanun-u Esasî etrafında birleşmişlerdir ve yalnız onun muhafazasına karşı hassastır. Fakat, henüz beşinci senesini idrâk eden meşrutiyet inkılabının bazı şekillerini tenkidde birleşiyorlardı. Mesela Mithat Paşa'nın millî ihtiyaçları ve zaruretleri düşünmeden Kanun-u Esasîyi harfi harfine tercüme etmiş olmasını hiçbiri mazur görmüyordu."

"Fikir adamları içinde bu cereyanların birinden ötekine sekenler ve tercihlerini değiştirenler de vardı. Süleyman Nazif Abdullah Cevdet'ten ve mecmuasından ayrılmış, Sebilürreşad ailesi içinde görünmeye başlamıştı. Celâl Nuri de İçtihad Garpçıları arasında istiklâlini ilân etti. Rıza Tevfik gibi, yerine göre üç cereyanı da haklı ve sevimli bulanlara da tesadüf ediliyordu."

"Hükümet, İttihad ve Terakki yahut Hürriyet ve İtilaf, hangi partiye mensup olursa olsun memlekette fikir cereyanlarının inkişafını büyük bir müsamaha ile karşılıyor, ilmî neşriyata asla müdahale etmiyordu. Fikir mecmualarının hiçbirinde de hükümete karşı siyasi hücumlara ve tenkidlere tesadüf edilmez. Sanki bunlar arasında iki tarafı da birbirine ilişmekten sakındıran ve büyük milli zaruretlerin idrakinden doğan zımnî bir anlaşma vardır."

"Büyük Harbe kadar sabit ve devamlı birer fikir manzumesi halinde görünen cereyanların mahiyetleri ve birbirleriyle münasebetleri budur. Büyük Harp ilan edildikten sonra, bu fikirlerin herbiri, devlet

idaresine istikamet veren birer aksiyon ibresi olmaya namzettirler. İttihad ve Terakki Partisi içinde bu üç cereyanın da önünde koşan, harp laboratuvarında veya cephe gerisinde bu nazariyelerin tecrübelerini yapmaya kalkan otoriteler belirir. Artık bu fikirler, ateş ve kan dalgalarının çepçevre kuşattığı büyük Türk mahşerinin ortasında ilk imtihanlarını geçirmeye başlamışlardır."

Bundan sonra Peyami Safa bu üç fikrin Birinci Cihan Harbi'nden sonra nasıl yaralanarak çıktığını anlatmakadır. Gerçekten İslâmcılık yaralanmıştır, çünkü "Cihad-ı Mukaddes" ilan edilmesine rağmen birçok Arap ülkesi kaybedilmiştir. Türkçülük yaralanmıştır. Zira Turan hülyasıyla hareket eden Enver Paşa devleti felekate götürmüştür. Nihayet Garpçılık fikri de yaralanmıştır. Çünkü kendimize örnek aldığımız Garplı insanlar ve devletler imparatorluğumuzu yıkmışlar, Mehmed Âkif Kuvayı Milliyeyi destanlaştıran İstiklal Marşı'nda "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar"dan bahsetmek zorunda kalmıştır.

Kuvayı Milliye,Millî Mücadele ve ondan sonra ise Milliyetçilik bu üç fikrin yerine kaim olmuştur. Ve Atatürk bunu Batı medotlarını kullanarak ve daha radikal bir şeklide impartorluktan çıkıp millî devlet olmanın ve millî sınırlar içinde büyük azınlıklara sahip olmamanın rahatlığıyla icra etmiştir.

Peyami Safa bu girişten sonra tekrar meselenin esasına ve tarihî derinliğine dönerek Türk Meselesini incelemiştir. Bu noktada Ziya Gökalp'in an'anecilik fikrini ele alarak Türk inkılabının bu fikirlere fiili bir cevap olduğunu şu satırlarla anlatmıştır:

Her soru kitaplık bir mesele koyuyor ortaya

"Muasır düşünce tarihimizde imparatorluğun en büyük mütefekkiri diye selamlanan Ziya Gökalp'a Türk İnkılabı vakıa hâlinde cevap verdi: Fakat bu cevap tahlil edilmiş değildir: Kemalizm an'aneyi nasıl anlıyor? Onu topyekun reddediyor ve Türk ruhunu hazır, tarihsiz ve an'anesiz kaideler üstünde mi yaşatmak istiyor? Değilse yalnız milli an'aneleri mi kabul ediyor, yoksa dinî an'aneleri de müsamaha ile karşılıyor, hatta biraz teşvik ediyor mu? Gökalp'in istediği İslâm beynelmileliyeti yerine Hıristiyan beynelmileliyeti ve bazı Hıristiyan an'

aneleri içine girmiş görünen Türk İnkılabının medeniyet ve milliyet anlayışını tayin edebilmek için, bu sorgulara vâkıa halinde verdiği cevaplara da bir göz atmak lazım geliyor. Ondan sonra "Türk meselesi" nazari bütün vuzuhile belirecektir: Garb medeniyeti bir an'ane mahsulü müdür? Bu an'aneyi yaşamış olmadan o medeniyete giremez miyiz? Bu an'ane nedir. Bir Hıristiyan beynelmileliyeti var mıdır? Garp ve Şark nedir? Kaç Şark vardır? İslam—Osmanlı Türkleri hangi Şarktadır? İslam, Şark ve Hıristiyan Garp arasında bir mukayese ne netice verir? Laiklik inkılabımızdan sonra Türk cemiyetinde İslam an'aneleri yaşıyor mu? İslâm dini Türklerin Hırīstiyan Garp medeniyetini bütün an'anneleriyle benimsemelerine engel midir? Türk düşüncesi bugünkü Avrupa espirisini (kafasının) temeli sayılan Yunan Düşüncesini yaşamış mıdır? Tarihinde Greko-Latin kültürüne intibak teşebbüsleri var mıdır? Garp Rönesansını henüz idrâk etmemiş midir? İlah..gibi meselelerin etütüden izaha yarayan tam bir tablo meydana gelecektir. Bu sorguların cevap kadrosu dışında Türk inkılabının izah edilmiş olmasına imkân yoktur."

Kitabın bu birinci bölümünü Peyami Safa "İki âlemin an'aneleri" bahsiyle bitiriyor. Bu bahse "Kemalizm An'ane düşmanı mıdır?" sualiyle giren Peyami Safa sonraki sayfada şunları söylüyor:

"Türk inkılabı dinî an'aneler arasında yalnız medenî inkişafa engel olan âdet ve projeleri atmış, ötekilere genel laiklik prensibinden dolayı müdahaleyi düşünmemiştir. Bilakis bu an'aneler arasında resmî kıymetlerini muhafaza edenler bile var. Ramazan, Şeker ve Kurban bayramlarına ait bazı merasim ve tatiller devam ediyor."

Bundan sonra kitabın ikinci kısmı başlamaktadır. Bu kısımda birinci bahis başlığı "Avrupa nedir?", Bu sualin cevabını şöyle vermektedir: Avrupa bir kıt'a ve bir kafa'dır. Bundan sonra da Avrupa'yı meydana getiren üç unsuru anlatmaktadır ki bunlar: Yunan, Roma ve Hıristiyanlıktır.

Gerçekten Peyami'ye göre Avrupa üç tesirden doğmuştur, üç disiplinden: "Roma'nın cemiyet disiplini, Hıristiyanlığın ahlâk disiplini, Yunanistan'ın zekâ disiplini."

"Avrupa kafasının Yunanistan'a borçlu olduğu şey, onu insanlığın öte tarafından en çok ayıran kalitedir. Zekâ disiplini. Çünkü bütün öteki nizamlar bu disiplinden doğar. İlim de bu disiplinden doğmuş-

tur. Bunun içindir ki dünyanın her tarafında muhtelif sanatlar görülürse de ilim sadece Avrupa'ya mahsustur "

Yine Onu Dinleyelim

"Rönesanstan bugüne kadar tekâmül eden tabiat bilgileri, Renan'ın "Yunan Mucizesi" dediği büyük medeniyetin en harikulade buluşunu, riyazîye metodunu geliştirerek Avrupa kafasına yerleştirdi."

"...riyazîye polisi, Yunanistan'da Avrupa'nın ilk çağda bulup ortaçağda kaybettiği, fakat Rönesansta yeniden kavuştuğu en büyük nimettir. Ortaçağda bu nimetin Asya'da İslâm Şark'ın eline nasıl geçtiğini fakat sonraları Avrupa'nın onu Şark'ın elinden nasıl kaptığını ileriki fasıllarda göreceğiz."

Bu cümleden sonra Peyami ikinci tesiri ele alıyor: Roma'yı... Ve diyor ki, "Yunan Düşüncesinin tesis ettiği zekâ disiplininden sonra, Avrupa medeniyeti, Roma an'anesiyle hukukî, Hıristiyan an'anesiyle de ahlâki bir disipline kavuşmuştur." Roma, Yunan felsefesinin geniş bir hukuk ve ahlâk sistemi vücuda getirmeye müsâit aklî ve amelî taraflarını alıp inkişaf ettirmiştir."

"Fakat Avrupa medeniyetinin Roma'dan aldığı hukuk prensipleri bilhassa rönesanstan sonra inkişaf etmiştir. Bu medeniyetin ahlakî kaideleri ortaçağın Hıristiyan asırlarından gelmektedir. Avrupa kafasını vücuda getiren büyük te'sirler arasında Hıristiyanlığı da hatırlamadan Garp medeniyetinin mânâsı üzerinde yapılacak tahlil tamamlanmış sayılamaz."

Peyami Safa bundan sonra gelen bölümde Hıristiyanlığın Avrupa kültüründeki yerini incelemektedir. Bu bölümde Peyami Safa'nın haklı olarak verdiği hüküm şudur.Bu üç unsurdan Avrupa üzerinde en büyük tesir sahibi ve onun oluşmasından en büyük hizmeti olan "Hıristiyanlık"tır. Bu mühim bahsin tamamını buraya almayı uygun gördüm:

Hıristiyanlık

"Nihayet Avrupa kafasını olduran üçüncü büyük tesir, Hıristiyanlık Roma'nın fethettiği sahaları kaplamaya başlıyor. Bu iki istila, birbirinden pek ayrı şeyler olmakla beraber aralarında büyük benzeyişler

vardır. Roma Civis Romanus'un imtiyazlarını her ırktan ve her dilden insanlara kabul ettirmiş ve tanrılar artık yalnız bir kabileye, bir semte, bir dağa, bir şehre veya bir mabede bağlı olmaktan çıkarak umumî ve müşterek bir hâle gelmişlerdi. Hıristiyanlık da, Roma'da fena gözle görülmüş olduğu halde onun gibi her tarafa ve bütün ırklar arasına uzanmaya başladı.Roma, düşmanlarına site esasını kabul ettirmiş olduğu gibi Hıristiyanlık da içine girdiği kavimlere vaftiz yolu ile yeni bir insan haysiyeti getiriyordu.

İşte artık ilk vahdetini bulmuş bir Avrupalı: Müşterek bir Allah, müşterek bir hukuk,dünya için bir tek kanun, ahiret için bir tek hâkim.

Fakat Roma istilası ancak siyasî prensipte kalmış, insanların yalnız dış itiyadlarını hükmü altına almıştı, Hıristiyan istilası vicdanların içini de fethetmeye koşuyordu.

Bunun için de ilk önce derunî bir ahlâk getirdi. Roma Hukuku-hakları ve Hıristiyanlık, vicdanları birleştirmişti.

Bu yeni din insanlara kendi içlerini yoklamalarını emrediyordu. Asırlardan beri Hindlilerin ve sonradan İskenderiye mistiklerinin, herbiri kendi tarzında,genişlettikleri, derinleştirdikleri derunî hayatı, Hıristiyanlık Avrupalılara tanıtmaya başlamıştı. Garb zekâsının önüne en ince, en karışık, en dolambaçlı meseleleri koyuyordu, akıl ve iman arasındaki münasebet, hürriyet, esaret, af ve müsamaha, maddî ve ruhî dünyevî ve ruhanî kudretler arasındaki ihtilaflar ve uzlaşma imkânları, kadının vaziyeti ve erkekler arasında müsavatın şartları ilâh... gibi insan mevzuunu içine alan ve onu Allah'ın büründüğü sırra kadar ulaştıran bütün dünya ve kâinat problemlerini yeni baştan ortaya çıkarıyor milyonlarca insan ruhunu diriltiyor, kendi mihrakı etrafında silkeledikten sonra kendine çekiyordu. Artık, Hıristiyanların Allah'ı, yalnız unsurların nizamını ve hendesî hakikatleri yaratan bir kudretten ibaret değildi, bunu payen'ler ve epiküryenler böyle düşüne dursunlar artık Hıristiyanların Allah'ı insanlara iyilik dağıtan bir hareketten ibaret değildi. Bunu da Yahudiler böyle düşüne dursunlar, fakat İbrahim'in Allah'ı, İshak'ın Allah'ı, Yakub'un Allah'ı Hıristiyanların Allah'ı aşk ve teselli Allahı'dır insanların ruhunu ve kalbini doldurur; tevazula, sevinçle itimadla aşkla doldurur.

Mutlak kıymet olarak insan ruhunun selametinden başka bir şey

tanımayan bu din, Avrupa'ya zekâ disiplini getiren Yunan ve İçtimaî nizam fikri ile birlikte site disiplini getiren Roma tesirlerini tamamlayarak Avrupalı kafasını doğurdu: Aristo, Eflatun ve Öklid isimlerinin mânâsı olan her yerde, İsa ve Sain-Paul isimlerinin ibadetle anıldığı her yerde, Sezar, Trajan ve Virjil'in iz bırakmış olduğu her yerde bir Avrupa vardır. Birbiri arkasından Yunanlılaşmış,Romalılaşmış, Hıristiyanlaşmış her yer Avrupa'dır.

Avrupalının zekâsını, dış ve iç ahlâkını disiplin altına alan bu üç tesir, onun yaratacağı medeniyetin temellerini atabilmesi için zarurî kıymet sistemini hazırlamıştır. Fakat bu üç tesir arasında Avrupa'yı Asya'dan açıkça ayıran şey Hıristiyanlıktır. Çünkü insanları fikirlerden ziyade duygular birbirinden ayırır. Din, hassasiyet halini almış bir felsefeden doğma müşterek bir duygudur. İki bin seneden beri Avrupalı ondan evvel bir düzlük halinde kaybettiği ruhunu bir derinlik halinde kazanmıştır: Hıristiyanlık duygusunun kudreti buradadır. Modern insana kıyas edilirse Hıristiyanlıktan evvelki adam çocuk gibi kalır. İsa'dan sonra Avrupa satıhlardan hacimlere geçmiş gibidir. İster Pascal ister Shakespeare, ister Goethe, ister Bach, ister Michel-Ange, ister Newton, kim olursa olsun Avrupa'da akidesi bakımından en az Hıristiyan insan bile en çoğu kadar derindir.

Avrupa'nın inhitatı bir kelimeden başka bir şey değildir. Ancak yığınları idare etmek için doğmuş ferdlerin inhitatı mümkün olabilir. Fakat bu hâkim kafalar da her zaman ve yalnız Avrupa'da bulunur. Asya'da bir tane bile yoktur. Varsa bile kullandığı bütün vasıtalar Avrupa'dan alınmıştır ve o bunları Avrupa dehâsına borçludur. Yalnız şu son yüzyıla bakılsa görülür ki bütün hâkim düşünceler ve kuvvetler Atlas Denizi'yle Karadeniz arasında zuhur etmiştir. İlmin enerjileri arasında bir tanesi yoktur ki bir Garblı tarafından yakalanmamış olsun. Evvela anlamak sonra gene anlamak lazımdır. Şark'ın ve fikirlerinin esrarı bomboştu. Eğer Avrupalılar olmasaydı Asya kendi hakkının ne olduğunu bile asla bilemeyecekti. Asyalı denilen insan, sahip olmak istediği toprağın haritasını bile çıkartmaktan âcizdir.

Buraya kadar, Avrupa'ya ait fikirler, isimlerini evvelce zikrettiğim Avrupalı müelliflerden iktibas, nakil ve hülasa edilmiştir.Böyle yapmaktan bir maksadım da Avrupa kafasının kendisi hakkındaki hüküm-

lerini ortaya koymaktı. Bu kafayı vücuda getiren tesirlere göz attıktan sonra "Şark" tabirinden anlaşılabilecek mânâlara da biraz vuzuh vermek istiyorum. Ancak bu iki âlemi de mümkün olduğu kadar tâyin ve birbiriyle mukayese edebildikten sonra, tarihin en büyük işkencelerini ikisi arasında sıkıştığı için çeken Türk milletinin bahtı üstünde bir hükme varmak imkânı olacaktır."

Şimdi sıra Avrupa'nın karşısındaki "entite"yi yani Şark'ı tanımaya gelmiştir. Şark nedir? Bölümünde Peyami bunu yapmaktadır.Peyami'ye göre Şark için ilim inanmak demektir. Yani Şark bir yerde imanın vatanıdır. Gerçi bir vakitler müsbet ilimleri geliştiren Şarklılardı ve bugün Avrupa'nın büyük felsefî mekteplerinin aslının Şark'ta olduğunu iddia edenler de vardır. Fakat bugünkü Şark'ın konumu ilim değil imândır.

Bu arada Peyami Safa işi biraz daha aslî sahasında getirmekte ve iki türlü Şark olduğunu tesbit etmektedir. Budist Şark-Müslüman Şark. Bunlar arasındaki mukayeseyi yapmadan bir fikir yürütmek mümkün değildir.

Mühim gördüğüm bu kısmı alıyorum:

Şark Nedir?

Garb gibi Şark mefhumu da bir coğrafya tarifi içine sığmaz ve mekân kalıplarından taşar.Bunun için Herodot'tan çıktığı söylenen bu Şark ve Garb tabirlerinin yeryüzünde hangi noktaları işaret ettiğini tayinde ihtilaf vardır. Kimine göre, Avrupa'nın Garb'ında olduğu halde İspanya da Şark'tır; çünkü İspanya yarı Afrika ve Afrika yarı Asya sayılır. Kimine göre Şark'ı Adriyatik'ten başlamak lâzımdır ve kimine göre de Garb, Akdeniz kıyıları demektir: İzmir ve İskenderiye de Atina ve Marsilya kadar Avrupa'dır.

Şark ve Garb tabirleri yalnız mekân değil cihet de ifade ettiği için herhangi bir coğrafya tarifini büsbütün zorlaştırıyor: Asya Avrupa'ya göre, Avrupa'da Amerika'ya göre Şark sayılabilir; böyle olduğu gibi, ayrı ayrı Asya'nın, Avrupa'nın ve Amerika'nın içinde de nisbî ve derece derece kesafet peyda eden Şark ve Garb âlemleri vardır.

Avrupa kıt'asından doğan ve onu taşan Garb mefhumu gibi Asya kıt'asından doğan ve onun hudutlarını aşarak Afrika'nın şimalini boy-

dan boya kaplıyan Şark da her şeyden evvel Asya'ya ait kültürleri, hassasiyetleri ve yaşama tarzlarını hulâsa eden bir mefhumdur. Bunun için, Garb denince Avrupa'nın, Şark denince Asya'nın hatıra gelmesinde bir yanlışlık yoktur.

Fakat Asya, Avrupa'nın din ve kültür vahdetinden mahrumdur. Avrupa'nın dini Hıristiyan ve kültürü grekolâtindir; Asya, din ve kültür olarak Müslümandır, Mecusîdir, Budisttir, Brehmendir. Birçok Şark arasında, en aşağı, birbirinden çok farklı iki Şark ayrılabilir. İslâm Şark-Brehmen ve Budist Şark.

İleride göstermek istiyorum ki Avrupa'nin ve ondan görerek bizim en büyük hatalarımızdan biri de bu iki Şark'ı birbirine karıştırmak olmuştur. Şarklı denince, birbiri ile hiç münasebeti olmayan bir Müslümanla bir Budist aynı zamanda gözönüne gelir. Biz bunları birbirinden ayırmadan evvel, Avrupa'da bütün Şark'a izafe edilen müşterek vasıfları ve Şark taraftarlarının müdafaalarını bir gözden geçirelim.

Yunanlılardan ve peygamberlerden beri Avrupa'da her şeyin ferdle münasebeti vardır. Halbuki Şark'ta ferd hiçbir kıymet ifade etmez. Ferd ve ilim: İşte Avrupa ile Asya arasındaki uçurum. Şark bundan sonra canla başla endüstrileşmeye kalkabilir: Fakat makineyi kendisi icad etmediği için bu işi bütün ruhu ve metodiyle kavramaktan âciz kalacaktır.

Şark nereden gelip nereye gittiğinin farkında değildir. Derin, esrarlı ve düşünceli Asya, birkaç prens ile birkaç şairinin ruhundadır, halkın hiçbir şeyden haberi yoktur. Bu Şark, kendini zamansız bir dünya içinde ebedi sanır, faniyi beğenmez ve ânın menfaatlerini teper. Şimdiki zamana bağlı şeylere karşı alakasızdır ve kendi gözünde bunların bir ehemmiyet kazanabilmesi için mazi olmalarını bekler. Çok vakti olduğu için naziktir. Sessizlikten ve düşüncenin gizli konserlerinden hoşlanır. İnce bir sezişe sahip olduğu için Garb'ın şiddetini lüzumsuz bulur. Avrupa'nın hakimiyet hırsını çocukça bir iştah telakki eder. Vedaların telkini altında insanı kelimelerden başka hakiki bilgiden ayıran bir şey olmadığına inandığı için sessizliğine sadıktır ve hakikatleri sükutun tılsımı içinde arar.

Şark'ın ilmi olmadığı gibi tenkidi de yoktur. O halde orada bir fikir hayatından, hattâ zekâdan bahsedilemez. İlim ve tenkid bütün bilgi değildir; fakat hendesesiz ve tenkitsiz bilgi olamaz; bütün ilim, aslında tabiatın bir tenkidinden başka bir şey sayılamaz.

Şark dindardır, filozof değildir. Tarif etmeye mecbur kaldığı yerde idraki durur. Hindistan'ın ve Uzakşark'ın metafiziği bir kelime oyunudur ve bundan başka herhangi bir kıymetten mahrumdur. Her zaman, ispat edilmesi mümkün olmayan şeyleri iddia etmiştir. Tabiat üstündeki nüfuzu büyücülükten ibarettir. Şark düşüncesinde açıkça anlatılabilen, ölçülebilen, ispat edilebilen hiçbir şey olmadığı için, içine kolayca her iddia boca edilir. Büyü riyaziyeye bile müdahale eder. Bu esrar makinesi sayesinde bütün zorluklar birbirine sarmaşdolaş olur. Onları parlak bir sis içine itmek, sonra da koyu buhar yığınları altında birkaç belirsiz parıltıya inhisar eden imkân noktalarına gözlerini dikerek hoşça bir teşbih sürüsü içinde mücerredler uçurumunun dibine inmek ve tutulmayan vaidlere güvenerek realiteden alabildiğine uzaklara gitmek: İşte Şark düşüncesi. Hasılı bu Şark için bilmek, sadece inanmaktır.

Şark hürriyetten, hukuktan, ilimden, ahlâktan bahsetmeye mecbur olduğu zaman Garb'ı taklid eder. Fakat bunlardan hiçbir şey anlamaz içine hiçbir mânâ dolduramadığı bomboş kelimeler kullanır. Şarklılar Voltaire'den, Rousseau'dan, Goethe'den, Lamarck'tan veya Montesquieu'den bahsetmeye kalktıkları zaman Garblıları güldürürler.

Fakat bir de Şark'a aid kıymetlerin müdafaasını yapanlara sorunuz herşey Asya'nın beşiğinde gözlerini açmıştır: Bütün ilâhlar ve peygamberler; bütün dinler ve akideler; güzellik ve kemal fikri; bütün hikmet ve felsefe Şark'ta doğmuştur. Riyaziyenin de beşiği Şark'tır. Hindistan'da doğan rakam, Arab-İran kültüründe tekemmül ettikten sonra Garb'a geçmiştir. Yunan hendesesini de ilkönce öğrenerek Avrupa'ya tanıtan Şarklılardır: Öklid'in "Unsurlar", Ptolémée'nin "Almageste" adlı eserlerini Garb'a onlar haber vermişlerdi. Bundan başka modern trigonometriyi de Şarklılar tesis etmiştir. Yunanlıların bıraktığı zengin bilgi mirası, Romalılar tarafından ihmal edilmiş olduğu halde Arablar tarafından ele geçirilmiştir. İslamlar tarafından işgal edilen topraklarda, Anadolu'da, Mısır'da ve İspanya'da dolaşan bir İngiliz rahibi, Adelard de Bath, Öklid'in "Unsur"unu ilk defa olarak Arapçadan Lâtinceye çevirmiştir. Şark'ın riyaziyeye hizmetleri burada hulâsa edilemeyecek kadar çoktur. Tabiat bilgilerine hizmeti de bundan aşağı kalmaz. Hamızları keşfeden Müslümanlardır. Barutu da onlar buldular. Hamızı, azotu keşfeden Cabir'den İngiliz filozofu Ba-

con büyük bir hayranlıkla bahseder. Genc İslam kimyagerlerinden Beşir "Kameri âlâ" adını verdiği bir cisim keşfetmişti. Karanlıkta ışık veren bu cisim bildiğimiz fosfordur. Halbuki Avrupalılar bu keşfi Brand'a isnad ederler. İspençiyari de sırf İslamların icadıdır. Madeniyattan ilâç tertibi usullerini ilkönce İslam hekimleri bulmuşlardır. İlmi tababet, ilk defa, Roma İmparatorluğu zamanında Asya'da doğmuştur. Balonu ilkönce Çinliler ve tayyareyi Türkler düşünmüşlerdir. Çiçek aşısı Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilkönce Türkler tarafından bulunmuştur. İngiltere'nin Türkiye sefiresi Madam Montaigu'nun memleketine gönderdiği mektup üzerine,mutaassıb papazların itirazına rağmen sonraları Voltaire gibi münevverlerin teşvikiyle aşı Avrupa mekteplerine kabul edilmiştir. Tımarhane ilk defa Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. O devrin Avrupası'nda, çıldıran insanları "içine şeytan girmiş" diye ateşe atıp yakıyorlardı. Saatin Harun Reşid zamanında Arablar tarafından icad edildiği malumdur. İran'ın Yunan düşüncesi üstündeki tesirleri de meçhul değildir. Freud ve Von Hartmann nazariyelerine çalar izahlar eski Hind sistemlerinde bulunmuştur. Bütün Avrupa felsefe akidelerinin köklerini Şark düşüncesine irca edenler az değildirler."

Yalnız, bu Şark'ın en aşağı ikiye ayrılması lâzım geldiğini yukarıda söyledik. İslam Şarkla, Budist Şark arasında, belki Avrupa ile Asya arasındakine yakın bir fark vardır. Bu Şark,Budizmin Şarkı'na göre Avrupalı sayılır. İkisi arasındaki farkı tayin ettikten sonra İslam Şark'ın Avrupalılık vasıflarını ve derecelerini arıyacağız.

İki Şark arasındaki farkı da Peyami, şu noktada tesbit etmiştir. Budizm'de Tanrı Fikri Yoktur. Fatalizm vardır. Ama İslam'da Allah'a innanmak esastır.

"İslam düşüncesi, bu dünyayı önünde bütün arzuların susturulması gereken bomboş bir karaltı hâlinde görmez. Bilakis Müslümanlığın cenneti, hareketsizliğin ve tasasızlığın değil, dünyanın yapılan iyi işlerin ve ancak aksiyonunun mükafatıdır.

"Bu, Hind'in ve Uzak Şark'ın nirvana boşluğunun hareketsizliği davet temâyüllerine zıd, çalışmaya teşvik eden tamamıyla "Garplı" bir dünya görüşüne yaklaşır. Hazret-i Muhammed, ümmetine: "Dünyada hiç ölmeyecekmiş gibi çalış" demiştir.

Peyami bu bahsi şu satırlarla bitirir:

"Kaderciliğin bir Garb akidesi olduğunu,İslam ve Türk düşünce ve an'anelerine sonraları dışarıdan karıştığını belirttikten sonra bu bahsin esasını hatırlatayım: Avrupa,Yunan, Roma ve Hıristiyanlık tesirlerinden doğmuştur.Şark Budist ve İslamdır; fakat bu iki tesir birbiriyle karışmışdeğildir. İslam Şark içinde asırlardan beri Arab ve Acem kültürü ile yetişen Türk milleti, Yunan, Roma ve Hıristiyanlık tesirlerinin mahsulünden başka.şey olmayan Avrupa kafasını benimseyebilir mi?

Evet, çünkü bundan sonraki bahislerde görüleceği gibi İslam Şark, Akdenizlidir ve daha ziyade Garblı sayılır.

Evet, Çünkü İslam ve Türk düşüncesi, Yunan düşüncesini yalnız yaşamakla kalmamış, ortaçağda onu Avrupa'ya tanıtmıştır.

Evet çünkü İslam dini Hıristiyanlığın bir antitezi değil, tekâmülüdür.

Fakat bu iki din ayrı ayrı nasıl birer istikamet almış ki, İslam ve Türk düşüncesi, ortaçağ kafası içinde kalarak Hıristiyan Garp medeniyetinin bilhassa Rönesans'tan sonraki yürüyüşüne katılamamış? Gelecek bahislerde bu esas temin bize göre izahları bulunacaktır."

Fikir adamlığı vasfını, eserlerini tetkik ederek ortaya koymaya çalıştığımız Peyami Safa'nın, mühim eserlerinden olan "Türk İnkılabına Bakışlar" kitabının bir bölümünü de Hıristiyanlık, Müslümanlık mukayesesine ayrılmış bulmaktayız.Bu bölümde yazarın verdiği netice şudur. İslam kaderci değildir. Ama Hıristiyanlık kadercidir. Çünkü mistiktir. Teslis yani üç tanrıya ve sonra onların bir olduğuna inanmak mistisizmdir. Başlangıçta mistik olmayan dolayısıyla kaderciliğe düşmeyen İslam düşüncesi ve dünyası büyük gelişme gösterdi.

İslam düşüncesi iki koldan gelişti.. Türk Kolu İbni Sina, Farabi gibi ilim adamları eliyle gelişti ve ilmi geliştirdi, aklîkaldı ve Rönesansı hazırladı... Yani Batı, İslam düşüncesini kaderci olmayan Türk Kolu'nun te'sirinde kaldı. Bilhassa Endülüs kanalıyla İbnürrüşd'ün akılcı felsefesinin tesirini yaşadı.

İslam düşüncesinin Arab kolu ise kaderci ve mistik kaldı. Üstelik Batı bu yoldan İslâm dünyasına da nüfuz etti, tesiri altına aldı.

Bu noktada, Peyami Safa, başta Muhiddini Arabî ve İmamı Gazali olmak üzere sufi düşünce adamlarının, İslamı kaderciliğe ittiğini ve duraklamasına sebep olduğunu belirtmektedir. Bu hükmün şümu-

lu münakaşa edilmelidir. Ama işin püf tarafını yazar tesbit etmiştir. Bir medeniyetin en büyük meselesi madde-mânâ dengesini kurmaktır. İmam Gazali, felsefecilerin mantıksızlığını ortaya koyarak bu dengeyi ahiret yönüne ağır bastırmıştır. Bu fikrin yanlışlığı iddia edilemez. Zira, inanan için dünya fani, ahiret ebedîdir. Tasavvuf burada ebediyeti seçmekle doğru hesap yapmıştır. Ama ,dünya da ahiretin tarlası olduğuna göre doğru seçilen bu dengenin dozu, her dönemde ayrıca gözden geçirilmek gerekmez mi?

Şimdi bu noktaya yaklaşalım.

Çaprazlama Bir Tekamülün Sırrı

"Avrupa kafası üç tesirden doğmuştur: Yunan, Roma, Hıristiyanlık.

İslam Şark Avrupa kafasını dolduran bu üç tesire uzak ve yabancı kalmış değildir.

İslam Şark, bu tesirlerden herbirini, Yunan düşüncesinde olduğu gibi ya doğrudan doğruya, yahut da Hıristiyan ve Roma an'anelerine zıd olmayan dinî, siyasî ve hukukî bir anlayışın neticesi tam bir muvazilikle yaşamış sayılır: Ortaçağda Yunan düşüncesini Hıristiyan Garba tanıtanlar ilkönce Türkler, sonra Araplardır. Müslümanlık peygamberler dinidir ve Hıristiyanlığın tekamülüdür. İslam Şarkta da, Romanın varisi Hıristiyan Garb'da olduğu gibi, Allah'ın hukukî, ahlakî ve içtimaî bir telakkisi vardır. Hiç şüphe edilemez ki İslam Şark, ilk asırlarda, felsefe, din ve hukuk olarak ortaçağ Avrupası'ndan evvel Avrupalılaşmıştı. Garp mütefekkirleri de Avrupa kafasının Avrupa'dan evvel bir Yakınşark mahsulü olduğunu kabul ediyorlar.

İslam kültürü biri Akdeniz kıyılarından Garb'a,öteki de Asya içlerine ve Uzakşark'a doğru iki kola ayrılır. Garb kolu, Türk Farabi'iden ve Türk İbni Sina'dan İspanya'da Arab İbni Tüfeyle ve Arap İbni Rüşde uzanarak Yunan tesiri, Şark kolu da Hind-İran tesiri altındadır. Garb'da ancak İspanya'da tutunan ve Avrupa'nın öte tarafını kazanamayan Müslümanlık Şark'ta İran'a, Hind'e, Çin'e ve daha ötelere gider. Böylece, sonradan kendisini İspanya'dan da çekilmeye mecbur eden bir uzaklaşma hareketiyle Avrupa medeniyetinin âbıhayatı Akdeniz kaynağından gitgide ayrılarak Uzakşark tesirleri altına yatar. İleri bir Avrupa Kafasından Çıktığı halde bir Asya kafasında karar kılmasının sebebi, tekamül etmiş Greko-Lâtin kültüründen uzakla-

şarak iptidai kalmış Brahma-Buda kültürü ile temasını artırmasındandır."

Evet ama bu neden böyle olmuştur? Hıristiyanlık bu başarısını neye borçludur. Bunu da Peyami şu satırlarla ifade etmektedir:

"Fakat niçin bu böyle olmuştur?

Niçin daha Şark'ta ve daha mistikdoğan Hıristiyanlık Avrupa'da yayılmış, daha Garbda ve daha rasyonalist (akılcı) doğan Müslümanlık en fazla Asya'yı kazanmıştır? Niçin —evvelce de sorduğu gibi— ortaçağ Türk ve İslam düşüncesi, Yunan düşüncesinden sonra ve onun ilhamiyle bugünkü Avrupa kafasının temellerini attığı halde Garb'dan Şark'a doğru kaçarak sabit bir iman içinde yangelmeyi tercihetmiştir?

Hâsılı niçin Hıristiyan Garb, düşüncesinde Müslümandır ve İslâm Şark, düşüncesinde Hıristiyandır. Bu çaprazlama tekamülün ve bu kafa değiş tokuşunun sırrı nedir?"

Ve sonra da bunun sebebini çok orijinal bir şekilde tarihî coğrafî bir determinizmle izah etmektedir. Sebep Hıristiyanlığın Roma'da yerleşmesi ve coğrafî üstünlüğün ona büyük imkân sağlamasıdır.

"Tarihte garabetleri nisbetinde mürekkeb ve büyük mânâlar saklıyan hadiseler vardır. Bunların garabetleri basit olmayışlarından ve birbirlerinden ayrı izahlara bile imkân veren çapraşık bir bünyeye sahip oluşlarındandır. İsa'nın zuhurundan sonra bu garabetlerden biriyle ve belki dünya tarihinde en büyüğüyle karşılaşıyoruz: Hıristiyanlığın, merkezini Kudüs yerine Roma'da tesis etmiş olması. Bu hadisede, sonradan Avrupa'yı vücude getiren bütün sebeplerin kaynaşmasını görüyoruz; Irklar arasındaki münesabetler, büyük dillerin teşekkülü,toprağın tabiatı ve diğer kıt'alara üstünlüğü, coğrafya vaziyetinin tayin ettiği ekonomik menfaatlerin uzlaşma imkânı ve bütün bu imkân dünyası içinde Katolik kilisesinin, nüfuzunu tesise en müsaid nüfus, ırk, dil, kültür ekonomi ilah... şartlarını bulması.

"Bu sebepler gözden geçirildikçe Saint Paul'ün ve Saint Pierre'nin, üstüne Hıristiyanlığın ilk temellerini attıkları Yunanistan ve Roma kıyıları için canlarını vermiş olmalarına karşı duyulan hayret azalır; fakat hayretimizin azalması Hıristiyanlığın Roma'da yerleşmesini dünya tarihinin belki en büyük hadisesi telakki etmemize mani olmaz. Bu hadise Hıristiyan Garb medeniyetinin tekâmülünü ve İslam Şark'ın inhitatını izah eden en toplu ve eksiksiz,ana sebeptir."

"Hıristiyanlık, bütün ilk ve ortaçağ Avrupasının kalbi olan Roma'yı Müslümanlığın zuhurundan altı asır evvel ele geçirdi. Altı asır! Bu müddet içinde Hıristiyanlık bizi bugün Avrupa'dan bir o kadar asır geri bırakan zaman farkını kazanmıştır; bu müddet içinde Hıristiyanlık, Müslümanlığın Avrupa'da yayılmasına engel olacak büyük vahdet ve mukavemeti hazırlamaya başlamıştır: bu müddet içinde Hıristiyanlık, henüz Yunan düşüncesiyle temas edebilmek için İslamfelsefesinin doğmasını beklemişse de, Greko-Lâtin kültürünün büyük merkezlerinde yerleşmek ve o kültürü temsile en müsaid şartlara sahip olmak imkânlarını bulmuştur."

Peyami Safa, Garb ile Şark'ın mukayesesinde bir başka merhale daha göstermektedir. Bu merhale iki âlem arasında riyazîleşmek ve siteleşmek farklarının tesbitidir. Yazara göre, Roma Yunan tesiriyle Hıristiyanlık üçlüsünden meydana gelen Avrupa,Rönesanstan sonra Roma sitesini büyük şehir —metropol— hâline getirdi, Yunan geometrisini ise büyük bir riyazî disiplin. İşte bu iki yeni ilave ile Hıristiyan medeniyeti Roma'da temerküz etmesinin meyvelerini toplamaya başladı.

Bu noktada Peyami Safa enteresan bir benzetişte bulunuyordu: Teknik işte bu şehirleşen riyazîkafanın meyvesi idi. Yalnız tekniği alarak batılaşmayı düşünen Osmanlı Türkçüleri ağacın kökünü, yani riyazîleşmeyi ve siteleşmeyi görmüyorlardı. Böylece sebebi değil neticeyi öne alıyorlardı.

Japonya'da teknikte ilerlemiş fakat riyazîleşememişti. Amerika'nın teknikte ilerlemesinin sebebi Keiserling'e göre, Amerikalıların Batının en az malumatlı kişileri olmasındandır.

Bu bahiste Peyami Safa şunları yazmaktadır:

"Avrupalılaşmayı mistik görüşten riyazîgörüşe ve step cemiyetinden site cemiyetine geçiş hamlesi olarak da tarif edebiliriz."

Üstelik P.Safa'ya göre, Şark Pascal'ın "geometri kafası" dediği şeye ulaşamamış ve yine Pascal'ın "incelik ruhu" dediği bir sezgiden de öteye gidememiştir.

Bu riyazî kafa Avrupa'da nasıl doğdu?

"Avrupa'nın bu riyazîye (matematik) kafası Garb kültürü Rönesanstan sonra, dar bir kıt'a üstünde sıkışan en büyük dünya kalabalığının uğradığı büyük içtimaî tazyikten doğdu. Bu tazyiki yapan şey

nüfuz kesafeti ve kesafeti yapan şey de sitenin büyük şehir halinde tekâmülüdür. Bunun için Türk düşüncesinin bütün ilminde ve sanatında riyazîleşmesi, Türk cemiyetinin siteleşmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Greko Romen kültürüne kavuşabilmemiz için ne mekteblerimize Yunanca ve Lâtince sokmak, ne riyazîye ve tabiat bilgisi tedrisatını kuvvetlendirmek elverir. Bu ihtiyacı kökünden hissettirecek içtimaî tazyiki arttırmak için site an'anesinin vücuda getirdiği büyük nüfus kesafetine muhtacız".

Acaba Türkiye bunu başarabilecek mi? Peyami Safa "evet" diyor:

"Süratle endüstrileşen Türkiye,büyük şehirler etrafında bu kesafeti ergeç yaratacaktır. Fakat sitenin teşekkülü ve göçebelik an'anesinin yıkılması için kesafet bir tek ve kafi şart değildir. Bu kesafetin büyük tarih hatıralarını canlandıran bir kültür muhiti ve kültür vahdeti içinde bulunması da lâzımdır. Şehircilik alelâde bir kalfa ve teknisyen görüşünü kat kat aşan bir tarih ve kültür görüşüne yükselmezse, imar edilecek şehirlerimiz, kuru kalabalıkla dolu kübik taş yığınlarından ibaret kalır. Çünkü eski siteyi ve modern büyük şehri vücude getiren şey, evlerinden, apartmanlarından,resmi binalarından, yollarından, asfalt caddelerinden çok evvel onun içini dolduran büyük sanat ve kültür humması, tarihî hatıralarıdır. Kesafetle vahdetin birleşmesi ve bugünkü Avrupa medeniyetini vücude getiren büyük içtiamî tazyikin doğması başka türlü mümkün değildir."

Fakat, mistisizmi tenkit eden Peyami Safa, ilmî zihniyeti de tenkit etmektedir. Hem de büyük bir başarıyla. Şimdi şu satırlarını okuyalım.

"Fakat ilahî ve mistik görüş insan kafasını nasıl kör bir imana sürüklüyorsa, bugün Avrupa'da olduğu gibi ilmî görüşün ifratı da netice olarak onun ayni bir akidecıliğe götürüyor. İlmî sistem kafası da dinî iman kafası gibi mefhumcu ve kapalıdır. Zamanımız ideolojileri arasında Marksizm gibi içtimaî ve millî zaruretlerden fazla zihnî spekülasyonlardan doğmuş olanlar böyle kapalı sistemlerdir. Ortaçağ dogmatizminden farksız oluşları, idealist görüşe materyalist görüşe karşı koymak gibi mahdud bir münakaşa ihtiyacından doğma bir sistemin dar kadrosu içine kapanıp kalmalarındandır.

"Türk düşüncesinin tekâmülünde Avrupa'nın ilmî görüşünü böyle bir dogmatizme kadar vardırmamak için, bir yandanriyazîleşirken ve

endüstrileşirken, bir yandan da bize bir tarih ve iklim nimeti olan Şarklıya has kuvvetli seziş hassasımızı iptidaî mistik halinden mes'ud yeni terkiblere doğru tekâmül ettirmeliyiz. Siteleşmeye ve büyük nüfus topluluğu vücudagetirmeye mecburuz; fakat Avrupa'nın böyle devam etmesine imkân olmayan boğucu kesafetine girmeye bizi mahkûm etmeyecekkadar geniş topraklarımız vardır. Avrupa ile Asya'nın bitiştiği nokta üstünde de bulunduğumuz için, bölgede harikulade bir terkibi vücude getirecek bütün şartlara dünyanın bütün milletlerinden fazla sahibiz."

"Suares: "Asya dişi, Avrupa erkektir; bir dünya yapabilmek için ikisi de lâzımdır" diyor. Evvelce Şark-Garb meselesine aid bir etüdüme bu sözü aldıktan sonra şunları ilave etmiştim: "Mesafe içinde üstüne ayağımızı bastığımız her nokta bize kaderimizi işaret eder: Bulunduğumuz yerin tabiat lugatindeki mânâsını arayalım. Tabiatte her büyük şeklin büyük bir mânâsı vardır. Türklerin Asya ortasından Avrupa ortasına yürümüş bir millet olmalarının tarihî ve coğrafî mânâsı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Yeni Türk san'atı ve felsefesi cihanşumül kıymetini bu mânânın içinde bulacaktır. Ve eğer A. Suares Asya'yı dişi ve Avrupa'yı erkek farzeden tasavvuriyle bir hakikat ifade ediyorsa, biz de, ayni cinsten bir hayalle, iki kıt'aya da zifaf döşeği olarak, ikisinin de birleştiği yeri, en hâkim ve en güzel bitişme ve buluşma noktası olan Türkiye'yi gösterebiliriz. Yıllardır baygınlık geçiren harp sonrasının aradığı büyük terkibi kendimizde bulabiliriz. Türkiye ve İstanbul boğazları yalnız askeri harblerin değil, kültür mücadelelerinin de sevkulceyş noktası ve transit merkezi haline gelebilir"

Peyami Safa Türk İnkılabını, bir medeniyet ve milliyetçilik meselesi olarak ele almıştır:

"Fransız ihtilaline kadar millet fikri tamamiyle teşekkül etmiş sayılamaz ve milliyetçilik fikri de ancak ondokuzuncu asrın sonunda modern mânâsınıalmaya başlamıştır."

Alman, Fransız İtalyan milliyetçilikleri hep millı felâketlerden sonra doğmuştur. Osmanlı milliyetçiliği Balkan Harbi felaketinden, Türk milliyetçiliği ise "Mütareke' felaketinden doğmuştur. Türk milliyetçiliği diğerleriyle mukayese edilemez. Ne nasyonal sosyalisttir, ne faşisttir. O yüzdeyüz Türk'tür."

Türk inkılabını sadece hukukî bakımdan, yahut iktisadî bakım-

dan ele almak ve izah etmek mümkün değildir.

"Kemalizm, ne idealist bir görüşe dayanan hukukî ne de materyalist bir görüşe dayanan iktisadî izahların bu iki dar kadrosuna sığdırılamaz. Bu iki görüş de birbirinden fazla meşru olmıyan zihnî bir spekülasyona varır. Tarihî maddecilik için bütün mesele maddenin fikirden ve şuurdan önce var olduğunu ispat etmekti. Hegel idealizmine karşı zihnî bir reaksiyondan doğdu ve iktisadî sistemini bu dünya görüşü üstüne oturttu. O devirden beri ilmin tekâmülü bize tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıkmıştır gibi madde mi fikirden, fikir mi maddeden çıkmıştır tarzında bir sebebiyet münakaşasının abes olduğunu öğretmiştir. Böyle olunca, idealist ve materyalist görüşlerin ikisi de toplu bir tekâmül anlayışına müsaid olmıyan tek taraflı ve sakat izahlara yol açarlar.Bu görüşlerin ikisi de biri şuur, öteki de madde abstrakisyonu içinde görülmüş ayni idealizmin iki cephesidir. Bugünün ilmi bize öğretiyor ki, madde kaba, pasif, kımıldamaktan ve kendi kendine birşey yaratmaktan âcizdir. Müstakil ve bir tek varlık değildir; onu enerjiden ve insanı teşekkülünden şuurdan evvel ve şuurun bütün donnelerini tayineden ilksebepgibi görmek imkânı yoktur ve tarihî maddeciliğin zuhurundan beri madde hakkındaki telâkkimiz, klâsik fiziği şaşırtacak bir tarzda değişmiş bulunuyor."

"Maddeyi ve şuuru karşılıklı fonksiyon münasebetleri içinde kavrıyan ve ortaya hiçbir kozalite davası koymıyan modern telakkimiz, sırf idealist izahlar kadar, sırasını savmış eski bir görüşten başka bir şey olmıyan tarihî madencilik izahiyle de Kemalizmi anlatmaktan bizi menetder. Bunun içindir ki Türk İnkılabını esası yalnız hukukî ve siyasî, yahud da yalnız iktisadî bir vâkıa değil, toplu bir tarih, kültür ve madeniyet hareketi olarak tetkik etmemiz lâzım geldi."

Demek ki Peyami Safa'ya göre, Türk inkılabı önce bir medeniyet sonra bir milliyet dâvasıdır. Bu sebepledir ki önce Doğu-Batı yani dünyanın aşağı yukarı tamamı hakkında fikir sahibi olmak gerektir. Böylece Batı'nın Hıristiyanlık, Roma ve Yunan tesirlerinin izdivacının çocuğu olduğu belli olur. Buna şu tarihî vakıayı ilâve etmek geriktir. İslam rasyonalist, Hıristiyanlıkta fatalist bir dinken sonradan Batı Doğu'nun rasyonalizminin tesirinde kalmış ve İslam Ortaçağının bütün ilimlerini alarak Rönesansı'nı gerçekleştirmiştir.

Bilhassa Hıristiyanlığın Roma'yı merkez ittihazının ehemmiyeti ve

tarihi akışta yaptığı değişikliğe işaret etmesi üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur.

İslam Doğu ise tam aksine kadercilige bürünerek Avrupa ilmi geliştirirken, mistisizme dalmıştır. Bu gün ise Batı çok rasyonelleşmenin sıkıntısını çekmektedir ve Doğu ise mistikleşmenin. Böylece iki parçanın da dünya —ahiret, madde—mânâ dengesi bozulmuştur. Doğu'da bu denge dünya ve madde aleyhine bozulmuştur, Batı'da ise ahiret ve mânâ aleyhine.

Türkiye ise,Hıristiyanlığı mantiki mükemmelleşmesi diye tarif edilen akli bir dine Müslümanlığa malik olduğu, daha önce büyük bir medeni tecrübe geçirdiği ve Brahman-Doğu gibi ruhî anarşi içinde bulunmadığı için pekala batılılaşabilir. Ancak bunu temin için siteleşme ve riyazîleşmesini tamamlamalı, fakat bunu yaparken de tarihî ve ruhî öz değerlerini de unutmamalıdır.

Böylece ortaya çıkar ki Türk inkılabı, sosyalist, faşist olamaz. Önce Türk varlığını dünyaya karşı korumak için başlayan bu inkılap şimdi ise makul bir sentezle ona dengeli bir varoluşta istikbal açmak borcundadır.

Peyami Safa bu meseleyi ilk defa ortaya atmış ve şehirleşme, nüfus kesafeti ve bunun gibi bazı meselelerde âdeta kehanete varan hükümler vermiştir.

b-Nasyonalizm. Sosyalizm. Mistisizm

Bu üç kitap, fikir adamı olarak Peyami'nin eserleri arasında ayrı bir ehemmiyeti belirtir. Üç büyük fikir cereyanını Peyami Safa bu üç eserde incelemiştir. Bu üç eserini Peyami Safa'ya yazdıran ve neşreden benim. Önce bunun kısa hikâyesini anlatayım:

1960 ihtilalinden sonra Peyami Safa, işsiz kalmıştı. Evde yatalak bir zevce, genç bir evlat ve elinde sadece kalemi vardı. Ama yazı yazdığı her yerden red cevabı almıştı. İşsizdi.

1960'ın sanırım haziran ayının bir günü idi. Kendisine Babıali'de rastladım. Çelimsiz vücuduyla başını dik tutarak gidiyordu. Arkasından koştum onu matbaama çağırdım ve bir dondurma ikram ettim. Tanıştık. Matbaamız henüz neşriyat yapacak seviyede değildi... Ama buna rağmen birkaç gün sonra üstada bir seri kitap yazmasını teklif et-

tim. " İzm"ler serisi... Her ay bir kitap yazıp bir "izm"i anlatacak ve karşılığında o günün iyi parası olan 1500 lira alacaktı. Böylece üstadın ev masrafının büyük ölçüde karşılanacağını düşünüyordum.

Üstad bir ay sonra Sosyalizm'i getirdi. Müsveddeleri önüne koyarken " istediğiniz değişikliği yapabilirsiniz" dedi. Bu beni çok şaşırtmış ve duygulandırmıştı.. Çünkü netameli günlerdi de... Kitabı noktasına dokunmadan neşrettik.

Ortalık bir sosyalizm edebiyatı ile doluydu, Üstâd bu münakaşalara ilmin sesini getirmişti. Kimse "gık" diyemedi ve cevap da veremedi. Kitap bir ay geçmeden bitti. .

İkinci kitap Milliyetcilik'ti. Üstad üçüncüyü Mistizm'i dahi verdi. Milliyetçilik onun hazır bir kitabının işlenmişiydi. Mistisizm ise onun vefatından (15 Haziran-1961) sonra neşredildi. Frenklerin "Posthume" dedikleri cinsten bir eser oldu: Müellifinin ölümünden sonra neşredilen eser.

Şimdi bu üç büyük dünya fikir cereyanını gösteren üç mühim eseri inceleyelim.

c-Önce "Sosyalizm"

O günlerde, 27 Mayıs Devrimi'nin getirdiği bir rahatlıkla, herkes sosyalizmden bahsediyordu. Bilen bilmeyen... Ve bilen hemen hemen hiç yoktu. Önüne gelen herkes iyi zannettiği herşeyi sosyalizme yamıyordu. Üstad Türkiye'de ilk defa Sosyalizmi ilmî açıdan inceleyen, propagandasını değil izahını, körü körüne medhini veya ~~hicvini~~ değil, ilmî sınırları içinde tarifini yapan adamdır. Eser de böyle bir eserdir. Açık bir dille, belli bir sistematikle, mümkün olduğu kadar herkesin anlayacağı bir şekilde yazılmıştır.

Sonradan birçok —belki beş— baskı yapan eser bugün bile sahasında tektir. Siyasî değil, ilmîbir eserdir. Sosyalizmin sınırlarını ve tenkidini selâhiyetle belirtir. Sosyalistlerden bir tek tanesi bile bu eser hakkında ciddi bir tek şey söyleyebilmiş değildir. Belki birkaç tane adı sanı duyulmamış kişi, şurada burada siyasîdeğil ilmî bir sosyalizm kitabı olduğu için esere uluorta sövmüşlerdir o kadar.

Eserin bence en mühim tarafı iki noktada düğümlenir. Birincisi bütünüyle ve objektif bir metodla sosyalizm mefhumunu kucaklaması-

dır. Kitap şu bölümlerden ibarettir: Nitekim kitabın önsözünde bu husus şöylece belirtilmektedir.

"Kitabımız, nazarî ve amelî iki bölümdür. Birinci nazarî bölümde sosyalizmin tarifleri, tenkitleri ve bu konuda ileri sürülen fikirler vardır. Meselâ kendi kendine ilmî sıfatını veren Marksist sosyalizmin ve tarihî materyalizmin tendiki de bu bölümdedir. Sosyalizmi komünizmin öncüsü gibi göstermek isteyenlerin ve bu hareketi kendi gayelerine çekmek isteyenlerin hataları da bu bölümde gösterilmiştir.

"Sosyalizm, sosyal bir hayvan olan insanın bir çok sosyal davranışlarını sözkonusu ettiği için her siyasî felsefe ve ideoloji istikametine çekilen oynak bir kavramdır ve nazarî bölümün amacı bu spekülâsyonları ve politika oyunlarını önliyen en doğru bilgi ve fikirleri vermektir."

"İkinci amelî bölüm, sosyalizm fikrinin siyasî teşekküller, partiler halinde tatbik şekillerini ve bunların tarihini gösterir. Başlıca Batı memleketlerinde, Amerika ve Avrupa'daki sosyalist partilerinin tarihleri ve mücadeleleri gözden geçirilmiş, ayrıca Türkiye'deki Sosyalist Partilerine de yer verilmiştir. Böylece, sosyalizm gibi en az 150 yıldan beri bir dünya hareketi olan fikrin nazarî ve amelî mahiyeti ve tarihî gelişmesi hakkında en doğru ve mümkün olduğu kadar toplu bilgi ve fikirler bu küçük esere sağdırılmak istenmiştir."

İkinci husus ise, tam aksine, sosyalizm mefhumunun tam ihata edilemeyeceğinin isbatı için bir büyük liste vererek yüz küsur çeşit sosyalizm olduğunu göstermesidir. Tabii bunlar arasında birbirine çok zıt olanlar da vardı.

Bunun, pratik neticesi şu idi.. Türkiye'de komünizm yasak olduğu için, Marksist-komünist-Leninistler de "sosyalistiz siz bize iftira ediyorsunuz biz ne Marksistiz, ne komünistiz, sadece sosyalistiz" diyorlar, böylece hedef şaşırtıyorlardı. Peyami Safa aşağıdaki listeyi verdi ve sordu: "Hangi çeşit sosyalistsiniz?"

İşte Peyami Safa'nın bu listeyi sunuş satırları:

"Sosyalizm çeşitlerinin 261'e baliğ olduğunu Griffith adında bir İngiliz yazarı yaptığı bir anketin neticelerini bildirdiği "Sosyalizm Nedir?" adındaki eserinde ilan etmişti. Alman iktisatçısı Sombart şu çeşitleri sayıyor:

Duygu Sosyalizmi

Mübadele Sosyalizmi
Devlet Sosyalizmi
Zanaat Sosyalizmi
Medeniyet Sosyalizmi
Tarlalar Sosyalizmi
Gerçeklik Sosyalizmi
Zekâ Sosyalizmi
Kalb Sosyalizmi
Sınıf Mücadelesi Sosyalizmi
Müsavat Sosyalizmi
Aile Sosyalizmi
Kıskançlık Sosyalizmi
Kin Sosyalizmi
Heyecan Sosyalizmi
Mutlak Sosyalizm
Mücerret (Soyut) Sosyalizm
Yüzdeyüz Sosyalizm
Ziraî Sosyalizm
Şekilsiz Sosyalizm
Anarşist Sosyalizm
Otoriteli Sosyalizm
Beyaz Sosyalizm
Kapitalist Sosyalizm
Katolik Sosyalizmi
Merkeziyetçi Sosyalizm
Hıristiyan Sosyalizmi
Rahip Sınıfına mahsus (klerikal) Sosyalizm
Kollektivist Sosyalizm
Kavgacı Sosyalizm
Milyoner Sosyalizmi
Hususi Hukuk Sosyalizmi
Halk Sosyalizmi
Hür İrade Sosyalizmi
Parti Sosyalizmi
Eğitim Sosyalizmi
Vakıa Sosyalizmi

Üniversite Sosyalizmi
Memurlar Sosyalizmi
Antlaşma Sosyalizmi
Burjuva Sosyalizmi
Tecrübe Sosyalizmi
Kooperatif Sosyalizmi
Aşk Sosyalizmi
Ekonomi Sosyalizmi
Normalleştirme Sosyalizmi
Komünist Sosyalizmi
Kitap Sosyalizmi
Tastamam Sosyalizm
Müşahhas (somut) Sosyalizm
Muhafazakâr Sosyalizm
İnşa eden Sosyalizm
İnşa edici Sosyal Sosyalizm
Çağdaş Sosyalizm
Kıt'avî Sosyalizm
Korporatif Sosyalizm
Tenkidî-Ütopist Sosyalizm
Darwinist Sosyalizm
Tatsız Sosyalizm
Yıkıcı Sosyalizm
Harab edici Sosyalizm
Doktrinci Sosyalizm
Effektif Sosyalizm
Ampirik Sosyalizm
Enerjik Sosyalizm
Mesafeli Sosyalizm
Estetik Sosyalizm
Etatik Sosyalizm
Etik Sosyalizm
İncilî Sosyalizm
Tekâmülî Sosyalizm
En son had Sosyalizmi
Frantastik Sosyalizmi

Kaderci Sosyalizm
Federalist Sosyalizm
Feodal Sosyalizm
Kanuna sadık Sosyalizm
Prensipler üzerine kurulu Sosyalizm
Bir cihan telâkkisi üzerine kurulu Sosyalizm
Şeklî Sosyalizm
Umumî Sosyalizm
Kahramanca Sosyalizm
Mertebeli Sosyalizm
Tarihî Sosyalizm
İdeolojik Sosyalizm
Muhayyel Sosyalizm
Yanlış söylenen Sosyalizm
İnsiyaki Sosyalizm
Şumüllü Sosyalizm
Zihnî (entellektüel) Sosyalizm
Enternasyonal Sosyalizm
Sezgili Sosyalizm
Genç Sosyalizm
Liberal Sosyalizm
Marksist Sosyalizm
Maddî Sosyalizm
Mesihî Sosyalizm
Metafizik Sosyalizm
Mutedil Sosyalizm
Modern Sosyalizm
Beledî Sosyalizm
Mitolojik Sosyalizm
Nasyonal Sosyalizm
Tabiatçı Sosyalizm
Nominal Sosyalizm
Yeni Sosyalizm
Batılı Sosyalizm
Resmî Sosyalizm
Opportünist Sosyalizm

Organize Sosyalizm
Teşkilâtçı Sosyalizm
Doğulu Sosyalizm
Aslî Sosyalizm
Kısmî Sosyalizm
Barışçı Sosyalizm
Patriarkal Sosyalizm
Şahsî Sosyalizm
Kötümser Sosyalizm
Küçük Burjuvarî Sosyalizm
Felsefî Sosyalizm
Siyasî Sosyalizm
Pragmatik Sosyalizm
Ameli Sosyalizm
Acemi Sosyalizm
Profesyonel Sosyalizm
Kahince Sosyalizm
Orantılı Sosyalizm
Sözde dini Sosyalizm
Halis Sosyalizm
İrticai Sosyalizm
Islahatçı Sosyalizm
Dini Sosyalizm
İlmi Sosyalizm
İnkılapçı Sosyalizm
Kızıl Sosyalizm
Hissi Sosyalizm
Sosyal Sosyalizm
Sosyalistvari Sosyalizm
Sendikacı Sosyalizm
Sendikamsı Sosyalizm
Tabiyevi Sosyalizm
Ütopik Sosyalizm
Yaşanmış Sosyalizm
Yaşayan Sosyalizm
İradi Sosyalizm

Doğru Sosyalizm
Bayağı Sosyalizm

d-Nasyonalizm-Milliyetçilik

Peyami Safa'nın en mühim eserlerinden birisi de budur. Çünkü onun fikir adamlığı cephesinin en mühim temellerinden birisi de milliyetçiliğidir.. Hayatı, milleti için düşünmek, milleti için üzülmek ve sevinmek ve milleti için kavga etmekle geçmiştir. Onun milliyetçiliği elbetteki sadece his ve duygu milliyetçiliği olamazdı. Hele insanlığa kapalı bir kör fikir sistemi hiç olamazdı. O bir meselenin her yanını yoklayarak karar veren bir insandı. Nitekim bu kitapta milliyetçiliğinin de ne kadar sağlam temellere oturtulmuş olduğunu göreceğiz.

Niçin Milliyetçilik Değil de Nasyonalizm

Aslında bu kitabın ilk ismi "İnsan ve Millet" idi. Adından da anlaşılacağı üzere bu insanı hedef alan, insanî bir milliyetçilikti. Sonradan yapılan baskılarına ise "Nasyonalizm" ismini vermişti. Bunun bir sebebi, "izm"ler serisinden çıkmış olması dolayısıyla serinin esprisine uymaktı. Başka sebeplerini kendisi aynı eserin önsözünde şöyle izah ediyor:

"Neden Milliyetçilik değil de Nasyonalizm?"

"Biz de, "cilik" eski bir sistemden ziyade, bir mizaç ve ruh halini, bir zanaati ifade eder: Kavgacılık, toptancılık, kahvecilik gibi. Bundan başka milliyetçilik terimi daha ziyade Türk milliyetçiliğini hatıra getirebilir.

Dünyanın büyük fikir cereyanlarına tahsis edilen bu serinin meseleleri daha çok milletlerarası mahiyettedir ve her dilde kullanılan "Nasyonalizm" terimi bunun için tercih edilmiştir"

Yazar bundan sonra milliyetçilik anlayışının kapalı ve dar bir milliyetçilikte boğulmadığını şöyle anlatmaktadır:

Birinci baskının önsözünde bu Nasyonalizmin kendi sınırları içinde dar ve kapalı bir milliyetçilik olmadığı şöyle izah edilmiştir:

"Bu kitap günün birinde kıt'a birliklerinden başlayan bir milletlerarası gruplaşmaya açılabilecek imkânları kapatmaz. Bugün her millet

için en yakın ve en gerçek ideal, kendi milli uzviyetleşmesini tamamlamaktır. Melez milletten, halis millete, kozmopolit milletten, yekpare millete doğru tekâmül eden dünya, henüz bu milli teşekkül devresinin sonuna varmış değildir. Bu tekâmüloluşu içinde millet, insan veya Allah, bütün ideallere milliyetten başka çıkar yol, güzel ve sağlam yoktur."

Kitabın girişinde "Cemiyet ve uzviyyet" incelenmiş ve bütün insanlığın bir cemiyet teşkil ettiği insanların birbirine nasıl dayanışma sağlaması gereği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise "ilim karşısında milliyetçilik" incelenmiş, münakaşası yapılmıştır. Bu bölümün alt bahisleri her ilme göre ayrı ayrı milliyetçiliğin incelenmesi neticesi sağlam ilmi araştırmalar serisi ortaya çıkmıştır. Bunlar, "Sosyoloji ve Milliyetçilik", "Biyoloji ve Milliyetçilik", "Psikoloji ve Milliyetçilik", "Ekonomi ve Milliyetçilik", "Tarih ve Milliyetçilik", "Felsefe ve Milliyetçilik" bahisleridir.

Bundan sonraki bölümler ise şunlardır: Millet ve Halk, Milli Ahlâk İdealsiz Adamı Çeviren Boşluk, Milli Cemiyetlerde İdeal": "İş adamı ve Kahraman", "Harpler ve İçtimâî Alakalar", "Harbin Sebebi Milliyetçilik midir?", "Avrupa Medeniyeti Yıkılıyor mu?"

Millet ve halk bölümünde yazar bu iki mefhumun genişlik farkını inceler: Millet daha çok devlet mânâsınadır. Türkiye devletinin milleti Türk milleti, halkı Türk halkıdır. Ama Türk milleti bundan ibaret değildir. Dünyanın başka yerlerinde de Türk milletinden insanlar vardır. Kıbrıs'ta, Bulgaristan'da, Rusya'da, Yunanistan'da... Yani "Milliyet sadece bir tabiiyet meselesi değildir."

"Hiç şüphesiz ki milli câmiamızın hudutları, siyasî coğrafyamızın hudutlarından ibaret değildir. Büyük bir milletin çocukları olmanın gururunu toprağın üstündeki itibari bir çizginin kuşağıyla boğamayız. Bir milletin tarihi, coğrafyasının içine hapsedilemez. Öyle olsaydı mekteplerde okuttuğumuz tarihi yeni baştan yazdırmak lâzım gelirdi. Türk milleti Sultan Osman'dan çok evvel doğdu ve koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun hudutları bile onun millî hudutlarını kuşatacak bir genişlikten mahrum kaldı."

"Sınır-dışı ve sınır-içi Türklerini hep millet kelimesiyle ifadeye devam etsek bile bu kelimenin yalnız ikincilere münhasır olmadığını hiçbir zaman unutmamalıyız.."

Fakat sosyoloji dilimizde "millet" ve "milliyetçilik" tâbirleri o kadar yerleşmiştir ki, bunları değiştirmektense geniş mânâlarını kavramakla iktifa etmek belki daha doğru olur."

Bir başka nokta da halk ve halklar tabirini Marksistlerin millî vasıflarından ve tarih şuurlarından soyunmuş geniş halk yığınları için kullanmaları... Bütün bu gelişmeler Peyami Safa'nın "milliyetçilik görüşünde ne kadar haklı olduğunu gösteren vesilelerdir.

Millî ahlâk bahsinde de Peyami, insanın idealist vasfı üzerinde durur. İnsan, bu dünyanın üstünde bazı değerlere inandığınca idealist olur.

"İnsana ebedîlik imanını veren duygu, Allah'a inanması olmuştur. Payen (putperest) devirlerde bile ahlâk, Eflatun'un (hayrı âlâ) (üstün iyilik) gibi ilâhiyatçı görüşlere dayanır. Ortaçağ dinleri,imanı daha mazbut ve ortamalı akidelere bağlamıştır. Bu dinî ahlâk din ile dünya işleri birbirinden ayrılıncaya kadar yani onsekiz asır yaşadı."

Fransız İhtilâlinden sonra onun yerini almak isteyen lâik ahlâk insana ebedîlik imanı veren cazibeden mahrumdu. Bunun için her buhran geçirdikçe ya dinî ahlâka veya milli ahlâka tutunarak ayakta durabiliyordu. Onun bu zaafı Allahsız kalan Avrupa ve Amerika'nın ahlâkça soysuzlaşmaya başlamasıyla neticelendi.

İster ilâhi, ister içtimaî mânâda ebedi olmanın ilk şartı millî olmaktır. Bu ideal ferdin millî müdafaa için icabında seve seve canını verebilmesi mucizesini doğruran kahramanlık ahlâkının da cazibe merkezidir.

Bunun için milli ahlâk olmayan yerde ahlâk yoktur."

Peyami Safa'nın milliyetçiliği ahlâkçı ve idealcidir.

İşte bakınız şu "Millî Cemiyetlerde İdeal" bahsi ne kadar güzeldir. Hele bu bahsin şu bitiş paragrafları:

"Liberal Demokrasilerde bu millî şuur, sükûn ve refah zamanlarında uykuya dalar. Harp, ihtilal ve buhran zamanlarında uyanır. Sükûn zamanlarında fertlerin çoğu, ancak aile ve dost kadrosu içinde sosyal hayatlarını yaşarlar. Bütün fedâkârlıkları kendi yakınlarına inhisar eder. Kendilerinin ve yakınlarının saadetlerinden başka bir şey düşünmezler. Millî şuurlarının memlekete şamil tarafı derin bir uyku içindedir. Fakat Gökalp'in izah ettiği gibi: Milletin hayatı büyük bir tehlike ile tehdit olunduğu, cemiyet büyük bir hamle ile kendisini kurtarmağa

azmettiği galeyanlı dakikalarda, cemiyet bu derin uykudan birden uyanır. Fertler bu esnada kendi menfaatlerini, şahsi arzularını, gailelerini unuturlar. Hepsinin ruhunda yalnız müşterek bir heyecan, müşterek bir ihtiras hüküm sürer. .

"Bu galeyanlı anlarda fertler son derecede fedâkâr olurlar. Bundan başka onların ümitleri, azimleri,metanetleri de fevkalade şiddet kazanır. Bu anlarda nice sakin adam kahramanlıkta nice nikbinler bedbinlikte, nice me'yuslar ümitvarlıkta nümune olmuşlardır. Bu anlarda bütün ruhlarda sarî (sirayet edici) ve müstevlî (istilâ edici) bir vecd vardır ki hepsini en tatlı saadet duygularına boğar."

"Gökalp'in —mürşidi Durkheim gibi— en büyük eksiği liberal cemiyetlere has olan bir hâli bütün cemiyetlere teşmil etmesidir. Sükûn zamanlarında millî şuurun uykuya dalması liberal cemiyetlere hastır. Çünkü bunların sosyal yapıları ferdidir. Bütün kanunları ve an'aneleri ferdin selâmetini idealleştirir.Ancak harp ve buhran zamanlarında memleketin selametine ferdin menfaatleri feda edilir. Böyle cemiyetlerde millî şuurun uyanması için harp, ihtilal ve buhran sarsıntıları lâzımdır. Liberal Demokrasi "Hürriyet", "Sulh" ve "Refah" afyonlarıyla sükûn zamanlarında fertlerin millî şuurlarını kendi eliyle uykuya vardırır."

"Millî cemiyetlerin sosyal yapıları da millîdir. Bu cemiyetlerde fert refah mirasyedisi, hürriyet sarhoşu ve sulh esrarkeşi değildir. Her mesele onun için millî davadır ve sükûn zamanlarında da o, bu davanın zaferi için uyanık durur."

Millî adam sükûnu değil, mücadeleyi, emniyeti değil tehlikeyi, politikayı değil kahramanlığı, uyuşukluğu değil atılganlığı sever. Bu adamın gözünde harp ve sulh ayni şeydir. Birkaç damla kan ikisi arasındaki iştiyak heyecan ve hedef birliğini ortadan kaldırmaz.

Millî adamın hayali her zaman uyanıktır. Çünkü onun bütün hayatı bu ideal hayatından başka bir şey değildir.

Bu yazıların hirçoğu İkinci Cihan Harbi kapımızı zorlarken ve Türkiye harbe girmemek için bin bir fedakarlık gösterirken yazılmıştır. Bu husus yazıları daha iyi değerlendirmemizi sağlayacak bir âmildir. Böylece Peyami Safa'nın milliyetçilikten, insanlığa açık, idealcí, Allah'a ve millî ahlâka bağlı ve cemiyetin sosyal yapısını da millîleştirmiş, hürriyetçi ve ilimci bir fikir örgüsü anladığı ortaya çıkmaktadır...

e- Mistisizm

Peyami Safa'nın en son kitabıdır. Peyami Safa bu kitabının çıktığını göremeden öldü. Meşhurların Son Sözleri isimli kitabında onun son sözlerini yazarken bu hususu "Son kitabının Mistisizm olması şayanı dikkattir" diye belirtmiştim. Bu da ciddi,ilmi ve fikri bir eserdir. Peyami Safa, 1953'te Türk Düşüncesinde Doğu Batı tahlilini yaparken Batı'daki 'Mistik Görüşü'de kısmen anlatmış ve dikkati çekmişti. Şimdi ise bu meseleye kitaplık çapta eğilmekteydi.

Hayatının en olgun ve en son senesinde yazdığı iki kitap vardır. Birincisi Sosyalizm, ikincisi Mistisizm.

Her iki kitapta da mevzua ait tenkitleri de vermiştir. Çünkü objektif kalmak için bu şarttır. Nitekim Mistisizm kitabının sonunda da Bertrand Rusell'in mistisizmi tenkidini almıştır. Ayrıca Mistisizmi en iyi anlatabilecek şeyin edebî bir eser olduğu da bellidir.Peyami Safa bunu birçok eserinde bilhassa Matmazel Noralya'nın Koltuğu"nda yapmıştır. Bu eserin bir pasajı da mistisizmin edebî misalini vermek için kitabının sonuna alınmıştır.

Ben de şimdi kısaca kitabın ara başlıklarını ve sonunda mistisizmin en iyi anlatan bu parçayı aynen vereceğim.

kitap umumî bir tarifle ve mistisizmin çeşitli izahlarıyla başlar:

"Mistisizm insan ruhu ile varlığın esası arasında mahrem ve dosdoğru bir birleşme imkânına inanmaktır. Ki bu mahrem ve dosdoğru birleşme, normal bilgi ve varlıktan ayrı ve üstün bir bilgi varlık tarzı tesis eder.

Bu kısa tarifin daha iyi anlaşılması için, iki noktanın izahı lâzımdır. 1- Varlığın esası ne demektir? 2—Mahrem ve dosdoğru birleşmeden ne kastediliyor?"

Varlığın esası, bir mânâsına göre her şeyi içine alan bir kâinatın bütünü, sonsuzluk demektir. Dinî mistiklere göre de Allah'tır. İnsan ruhu kendi içinde biri, bütünü, sonsuzluğu ve Allah'ıyla birleşebilir.

Mahrem, dosdoğru birleşmeye gelince bu ruhun içinde demektir. Aklın vasıtası olmadan, beş duyumuzun bize tanıttığı dünyanın içimizdeki tesirlerinden ve dış dünyanın içimizdeki tesirlerinden, dünyaya ve maddeye ait her türlü alakadan sıyrılarak varlığın prensibi veya Allah'

la birleşmektir. İslâm tasavvuf dilinde dünya alakalarından sıyrılmaya, alaikten, mâsivadan tecerrüt denir. Allah'a yaklaşmaya Kurbullah, birleşme de vuslattır"

Çeşitli izahlar bahsinde başkalarının bu husustaki düşüncelerini verdikten sonra Emile Boutroux'nun şu tarifini verir:

"Vecd ruhun hedefi ile birleşmesidir. İkisinin arasında hiçbir vasıta yoktur. Ruh onu görür ona dokunur, ona sahip olur, onun içindedir, odur. Artık bu görmeden inanan iman değildir hatta varlığı yalnız fikir halinde kavrıyan ilimden de fazla bir şeydir.

Mükemmel bir birleşmedir, ruh orada doku doku var olduğunu duyar, kendini verir ve kendinden vaz geçer, çünkü kendini verdiği şey varlığının ve hayatının kendisidir."

Mistisizmin vasıfları bahsinde ise bunları şöyle sıralar.

"—Mistisizmin birinci vasfı vasıfsız oluşudur. O bütün mevcut vasıfların dışında bir haldir. 2- İzah imkânsızlığıdır. Mistisizmi izah onu yaşamayanlara izah, pek güç hatta imkânsızdır. 3-Mistisizm kendisini süjeye yani mistik insana empoze eder. 4-W.James'e göre mistik tecrübe geçicidir. Bazıları ise geçiciliğinin arızi olduğunu belirtiyorlar. 5- Mistik hal pasif bir ruh halidir. Bu onun kendisini süjeye empoze etmesi diye belirttiğimiz üçüncü vasfının neticesidir.

Mistisizmin temelleri ise P.Safa'ya göre üçtür.

1-Her yerde hâzır ve nâzır bir ruhî cevher..

2- İnsan şahsiyetinin ikiliği. Birinci yüzü ile insan dünyaya ait fani şeylere, değerlere yönelirken, bir ikinci yüzü de bu dünyanın üstünde trancendant bir varlıkla temasa geçer.

3-İnsanın bu iki tarafı birbirine zıttır. Biri maddi, diğeri ruhidir. Birinin kuvvetlenmesi öbürünü zayıflatır.

Mistik tecrübe hakkında biri filozof Bergson ve diğeri âlim Einstein bakınız ne diyorlar:

"Bizim nazarımızda Mistisizmin vardığı son nokta, hayat şeklinde beliren yaratıcı çaba ile temasa gelmektir. Bu çaba Allah'ın kendisi değilse Allah'tandır. Büyük mistik o kimsedir ki, insan nevine kendi maddiyetinin çizdiği sınırı aşar ve ilahi aksiyonu (fiil ve hareketi) devam ettirir" (Henri Bergson Les Cahiers du Rhone, p.106)

"Tecrübe edebileceğimiz en güzel ve en derin heyecan mistik heyecandır. Her hakikî ilmin tohumudur. Bu heyecan kendisine yabancı

olan ve onun karşısında hayret ve hürmet duymıyan insan ölmüş gibidir. Bizim nüfuz edemiyeceğimiz şeylerin gerçekten var olduklarını bilmek bizim en iptidai şekillerinde idrak edebileceğimiz en yüksek anlayış en parlak güzellik halinde tecelli ettiklerini bilmek, bu bilgi bu duygu hakiki dinin merkezidir." (Einstein et L'univers. Lincoln Barnatt, Gallimard, p.191)

Bundan sonraki bahislerde yazar, mistik tecrübenin esası olan "vecd" halini incelemiş, örnekler vermiş, vecd halinde bedende hasıl olan değişiklikleri anlatmış ve hepsinde müşahedenin ve ilmin içinde kalmaya dikkat etmiştir. Bundan sonra "Mistik kadınlarda görülen fevkaladelikleri, ruha ait fevkaladelikleri ve garip heyecan hallerini incelemiştir. Bundan sonra vecd haline hazırlık, iptidaî kavmlerde ve Kabalistlere göre vecde hazırlık meselelerini ele almıştır.

Kendini sevme ve Allah'a vecdin amacını incelemiştir. Sonra felsefi ve dini vecdin farklarını ortaya koyan yazar bu sefer Uzakdoğu ve Hint mistisizmini inceler.

Sıra Hıristiyan mistisizmine gelmiştir. "Hıristiyan ilahiyatının Grek ve İbrani Kaynakları" bahsiyle bu sahaya girer. Ve asıl "Hıristiyanlıkta Mistisizm" meselesini ayrı bir bahiste ele alır. Bunu İslâmiyette Mistisizm bahsi takip eder. Bahiste İslâm mistisizminin başta İran olmak üzere birçok tesirlere maruz kaldığı fikrini Masignon' un nasıl çürütmüş olduğunu etraflıca anlatır.

"Büyük Mistikler" bahsinde tarikat ve mistisizm alakasına dokunur ve anlatır... En son bahis ise Bertrand Rusell'in mistisizme ait tenkitleridir. P. Safa hakikatten korkmayan, bilakis hakikati arayan bir insan sıfatıyla hiçbir zaman davanın tenkidinden korkmaz. Bilakis gerçeğe daha yakınlaşıldığını bilir. Bu sefer de mistisizm kitabını Mistisizmin tenkidiyle bitirmiştir.

Kendisi aynı zamanda "ispirtizma" tecrübeleri yapmış ve bu hususta da yayında bulunmuş, tetkiklerde bulunmuş bir insandı. İzahı mümkün olmayan şeyler bulunduğunu görmüş ve kabul etmişti. Ama bana bir gün "bütün bu tecrübelerin, iddiaların var olmakla beraber ilmî olduğunu, izah edilmeye çalışıldığı gibi olduklarını sanmıyorum" demişti.

Ama mistik tecrübe vardı. Peyami Safa bunu hem hayatında yaşamış, hem de eserlerinde yaşatmıştı. İşte buna ait bir örneği kendi

satırlarından sunuyorum.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanından mistik bir parça:

Aslında Nuriye adında bir Türk kızı olan Matmazel Noraliya'nın ani bir ilhamla mistik tecrübeye girişinin safhalarını gösteren hatıralarından bir kısmını iktibas ediyoruz. Matmazel Noraliya'nın ruhu üzerinde hayatının ve okuduğu eserlerin tesirleri de bu hatıralarında açıkça görülmektedir. Romanın kendi eserim olması bana bu iktibas cesaretini daha fazla verdi:

"Üç seneden fazla vardır ki bu defteri açmadım kalemim elimden kaçıyor. Tabi tuvanım kalmadı. Bütün sevdiklerimi gaip ettim. Bir aralık aklımı da gaip ettim. Hiçbir ümide malik değilim. Yazmak lüzumsuzdur. Sıkıntımdan bu defteri açtım. İki gün sonra Adadaki eve taşınacağız. Karşısı denizmiş, arkası çamlık. Su, ağaç,duvar; virane, çöplük,hepsi birdir. Ben her şeye küsmüşüm Aklımı kaybettim de neden onu sonradan buldum. Delilik çok fena şey. Velâkin akıllılar için böyledir. Mecnunlar için bu bir rahatlıktır. Yoksa tecennün ederler miydi? Akıllı sevmediği dünyadan kaçıyor. Anın abese tahammülü yoktur. Ve Allah'ın hikmetini bilmeyenler için her felaket abestir. Ben de bilmedim. Hâlâ da bilmem. Ne günahım vardır? Bana hayatım neden cehennem olmuştur. Çilem ne zaman dolacaktır? Artık, hiçbir şey arzu etmiyorum ki keder duyayım. Öyledir de derunumdaki binihaye hüzün nedir? Neden yolların penbe güllerin üzerine, güneşin üzerine siyah bir tül gerilmiştir? Ben, hâlâ arzu etmemekten başka ne arzu ederim? "Bir de okumak arzumdur." Dün gece büyük babamın İtalyanca kitaplarından birini açtım. Boece'nin (Felsefi Teselli) namındaki eseri idi. On dört asır evvel yazılmış olan bu kitapta feylesof her kim ki kadir olmak ister serkeş gönlüne hakim olmalıdır ve boynunu zevku safanın baisi hicap dizginlerine teslim etmemelidir demektedir.

"Benim gönlümde serkeşlik kalmış mıdır diye düşündüm. Felâketler anı öyle bir ezmişlerdir ki baş kaldıracak hali yoktur. Velâkin için için bir şeyler arzu eder de benden gizler diye korkarım. Derunumdaki bipayan hüzün bundan mıdır, yoksa dünyanın zevku safaya dalıp hak yolundan ayrıldığını anladığımdan mıdır? İşittiklerim ve içeride de okuduklarıma ve felâketlerime sebep olan şuun ve hâdisatın kâffesi bende insanlara karşı nefret ve merhamet uyandırmaktadır."

18 Teşrini evvel 1317

"Ey deniz, sen derununa ruhumun akseylediği bir âyinesin. Sende kendimi temaşa eylerim. Suların göz yaşlarından mıdır? Neden bu mertebe cana yakınsın? Ben yukarıdaki pençerede, annem aşağıdaki pencerede gözlerimiz saatlerce sana dalar. O da bedbaht bir kadındır. Bana belli etmeden her gün ağlar. Kızarmış gözlerinden anlarım. Yüzü solgundur.

24 Şubat 1317

"Her gün yüzlerce defa gözlerim çamlıktan denize, denizden çamlığa gider. Kar yağıyorsa, vakit akşamdır. Ben ne söylersem [illegible]dasız. Ey mahzun gönül. El ayak çekildi ve rüzgâr kesildi. Gel, beyaz şallara bürünmüş çamları dinle: Bak neler söylerler."

26 Şubat 1317

"Benim ki bütün âmalim sendedir, ey âmalimin vahdaniyeti, ey vahdaniyetlerin sultanı beni bensiz bırak, sensiz bırakma."

30 Haziran 1317

"Saatler geçer, günler geçer, aylar geçer. Fakat birbirlerinin aynı olduklarından ben hissetmem. İki oda arasındaki karanlık koridorda ayaklarımın ucuna basarak hergün yüzlerce yürür, yürür, yürürüm. Sonu yoktur."

Bismillahirrahmanirrahim.

Yarabbi! Yarabbi! Beni nuru hidayete mazhar eyle. Yarabbi! Beni tariki hakka isal eyle. Yarabbi! Kalbimde mâsiva aşkından sudur edebilmesi muhtemel arzuların baş kaldırmasına meydan vermemek için sarfeylediğim cehdü gayreti herdem âsan eyle. Yarabbi! Her Müslüman için ve hangi din ve mezhepten olursa olsun kâffei ehli iman için, milletim için, benibeşer için sıtku ihlâs ile atabei felek mertebene manen yükselmek ve maddiyatın levsiyatından temizlenmek hususunda, bu nâçiz kulunun da karınca kaderince bir numunei feragat ve fazilet olmasını temin eyle yarabbi! Beni irşat eyle, beni tenvir eyle.

Biiznillâhi taâlâ bu dokuzuncu deftere de efkâr ve hissiyatımı yeddi iktidarımda olduğu kadar yazmaya mübaşeret eyledim.

Sabahtan beri bundan evvelki sekiz deftere göz gezdirirken mazi-

min yazmaya fırsat ve imkân bulamadığım nice teferruatını da yâd eyledim. Şimdi önümde bütün sahifeleri bembeyaz açık duran, bu deftere de her anı zahiren birbirinden farklı olmayan, fakat derunumda gûnâgûn temevvücat ile bir kafilei matem halinde uzayıp giden hissiyatımı arada bir kaydedeceğim."

18 Nisan 1328

"Annem kalb ağrılarından muztariptir. Doktor kendisine rejim ve perhiz verip yatakta istirahati ve bilhassa fazla merdiven ve yokuş çıkmamayı tavsiye eylediğinden yatmaktadır. Dün akşam bana bermutat İtalyanca:

"—Artık bu bârı hayatı taşıyamıyacağımı hissediyorum. Ben hayatta fazla bahtiyar olmadım. Velâkin sen hiç saadet yüzü görmedin. Cihandan ve insanlardan nefret edip bir târiki dünya hayatı yaşamaktasın. Ne yapalım, senin de nasibin bu imiş. Hemen Cenabıhak benim canımı alsın, sana da büyük sabır ve hulusu kalbi ihsan eylesin" dedi.

Ben de kendisine, hastalığının şifa bulmasına dua ettiğimi söyleyip boynuna sarıldım. Saçlarımı okşayıp ağladı."

10 Haziran 1328

"İşte bir buçuk ay var ki, zavallı validemin vefatı üzerine duyduğum fartı teessürden dolayı bir kelime yazmak ve başkalariyle konuşmak arzusundan dahi mahrum kalıp bu defteri açmadım. Cenabıhak anın duasını kabul etti ve kendisi bir hafta sonra, gece yarısı duyduğu sancı ile doktor yetişmeden on, onbeş dakika içinde teslimi ruh eyledi (2 Mayıs 1328 günü gecesi nısfilleylden yirmi dakika sonra).

Artık yalnızım, yalnız, yalnız... Ucu bucağı görünmeyen Okyanusların karanlık dalgaları üzerinde âvare yüzen bir çöp gibi yalnız..."

11 Haziran 1328

"Hayır, benim aklım ve şuurum ve izanım vardır. Her şeyden mahrum fakat cenabıhakkın insana bahşeylediği en büyük hazineye malikim. Kim bunu verip fâni zevkler almak ister? Deli gibi eğlenmektense akıllı gibi bu âlemi temaşa eylemek insanın şanından değil midir? Fransızların "Contemplation" dedikleri bu temaşa herkese nasip olsaydı cihandan bu mecnunâne ihtiraslar ve bunca felaketler olur muy-

du? Velâkin benim içimc öyle doğar ki bir gün ve kim bilir beşeriyete mukadder nice âfetlerden sonra bu herkese nasip olur. "İmitation de Jesus —Chirstnam" eserde gördüğüm şu cümle beni böyle düşündürmektedir:

Pek az temaşa ehli vardır, zira ki ruhların arasında pek azı hakir ve mütevazıdır.'*

Ve yine bir kaç gün evvel küçük not defterime not ettiğim Philon'un şu güzel sözünü dahi buraya geçirmek isterim:

Bir tek kişi iyilik ve güzellikle meşgul olsa dahi evler, şehirler, memleketler ve milletler büyük bir saadetle şaduman olurlar... Böyle kimseler yalnız kendi kendilerini tahlis etmekle kalmazlar; rastgeldikleri insanları da hür ve serâzat bir ruh ile doldururlar."

12 Haziran 1328

"Yarabbi! Derunumu her dem tazyik eden bu derin hüzün nedir. Seninle benim arama giren karanlık duvarların gölgesi midir: Onu nasıl yıkıp senin nuruna kavuşayım. Bu karanlık duvar nedir?"

14 Haziran 1328

"Ağlamak cenabı hakka isyandır. Baba annem cennetin anahtarı sabırdır der idi. Öyle günlerim olur ki dakikalar kurşun gibi ağırlaşıp geçmek bilmez. Gündüz dahi mumları yakıp koltuğuma oturur ve zamanı unutmaya çalışıp hayalâta dalarım. Ve Allah'a sorarım: Seni benden ayıran bu karanlık duvar nedir?

Ve zamanı unutmak için artık oturduğum katta saat dahi bulundurmıyacağım."

20 Haziran 1328

"Ve gün olur, gündüzü geceden fark etmem ve pancurlarımı daha sıkı kapatıp cihan ile alâkamı keserim. Ve böylece günün hangi saatinde olduğumu bilmeyip bazan yemek yemeyi dahi unutarak koltuğumda başımı arkaya dayar ve hayalâta dalarım. Derunumdaki hüzünün azaldığını ve ruhumun tatlı bir uyuşukluk için derinleştiğini ve hatıratımın kâffesi gittikçe zail olarak sonunda bir aydınlık bulunduğunu fark eder gibi olduğum bir boşluğa doğru indiğimi hissederim."

...1328

"Artık bu hatıralara gün ve ay tarihi dahi koymam. Takvimi dahi aşağıya gönderdim. Lüzumu yoktur. Birkaç gün sonra ayın kaçı olduğunu unutacağım. Unutmam lâzımdır. Beni bana ve dünyaya bağlayan şeyi unutmam lâzımdır.

Koltukta uyuyup kalmışım. Gözlerimi açtığımda kapının vurulduğunu duydum. Cevap vermedim, gitti. Sabriyedir. Odama girmeye cesaretleri yoktur. Gündüz müdür, gece midir, bilmem. İki oda arasında, koridorlarda saatlerce dolaşırım. Yorulup kendimi tekrar koltuğa atarım. Yarabbi! Nur istiyorum."

...1328

"Oh, oh, oh Şadol, mahzun gönül Şadol!

Cevap geldi. Oh, oh, oh! Şadol, mahzun gönül şadol, cevap geldi.

İçime doğdu. Koltuğumda otururken içime doğdu. Oh, oh, oh! Şadol mahzun gönül, şadol, ki öğrendin, karanlık duvarın ne olduğunu öğrendin.

İçime doğdu. Karanlık duvar benliğimdir. Onu yıkmalıyım ki nura kavuşayım. Allah'a varayım. İçime doğdu. Ebediyete de öylece varılır."

. .1328

"Listesini yazıp verdiğim kitaplardan bazılarını şehirden getirdiler. "Tibet ölülerinin kitabı" namındaki eserin sahifelerini karıştırırken, tahminen bir ay kadar evvel hissettiğim ve bundan evvel yazdığım hale benzer bir halin tasvirlerine rast geldim. Velâkin bir (Bardo) kelimesini anlamayıp lûgatlerde dahi mânâsını bulamadım. İşte o parçayı buraya aynen tercüme eylemek isterim:

"Ey hayırlı evlat senin için yolu aramak zamanı şimdi gelmiştir. Nefesin kesilmek üzeredir. Mazide üstadın (şeyhin, mürşidin, pirin diye de tercüme olunabilir) seni parlak ışıkla karşı karşıya getirmiştir; ve şimdi sen onu Bardo(?) halinde kendi hakikati içinde hissedeceksin. Bu Bardo halinde herşey bulutsuz semaya ve lekesiz ve çıplak zihin, merkezi ve dairesi bulunmayan şeffaf bir boşluğa benzer. İşte bu lâhza kendi kendini tam ve bu halde kal. Ve ben de bu lâhzada, seni anınla karşı karşıya koyarım."

.. 1328

"Ve kim olduğunu bilmediğim Denys L'Areopagite imzasiyle bir mukaddes metinler antolojisinde rastladığım şu satırlar dahi aynı haleti güzelce tasvir eylediğinden buraya aynen tercüme eylemek isterim:

Zira bu zulmetler, en derin karanlıklar dahi olsalar, şaşaalı bir aydınlıktırlar, ve, rüyetin ve temasın ötesinde dahi olsalar, bizim körruhumuzu müteali bir güzelliğin şaşaalariyle doldururlar. Biz bu şeffaf karanlıklarda kalmayı hararetle arzu ediyoruz ve görmemek ve bilmemek yüzünden,gözümüzün debilgimizin ötesindekini yine görmemek ve sayesinde görmek ve bilmek istiyoruz. Zira, hakiki surette görmek ve bilmek budur ve herşeyi terk ederek herşeyin ötesinde ve üstündeki zatı medheylemek arzu ediyoruz. Zira bu çıplak bir taşa canlı bir şeyi andıran bir resim hâkketmeye benzemez. O, kendi etrafında gizli bir şeklin görünmesine mâni olan herşeyi ortadan kaldırarak gizli olan güzelliği meydana çıkarır."

. .1328

"Neden bana, neden yarabbi herkes (Matmazel Noraliye) demeye devam ediyor? Neden beni ismimle çağırmıyorlar? Validemin vefatından sonra dahi bu böyledir. Sevmediğim bu isim bir tane musallat olan çiçek bozuğu gibi beni terk etmeyip korkarım ben öldükten sonra dahi öyle kalacaktır.

Ne arzu eyledimse aksi oldu. Bunda bir hikmet vardır ve bundaki hikmet bendeki arzuyu öldürmek değilse nedir?"

...1922

"Dilmestli Mevlânâ" nam eserden:

Cihâna hâkim dağın üzerinde Simurg gibi, mevki al ve ayaklarının altında çalkanan bir bulut gibi hilkati seyret.

Allah'ın ummanına dal, ummanı külliyetle ifnayi nefs et. İhtilâfatı mütenahiyi, nâmütenahiyi, zamanı, ebediyeti unut.Bütün ruhları da orada temaşa etmek için hâlikin ruhundamukim ol.

Senin benliğin bir dağdır ki güneşi görmene, güneşin nurunu almana hail olur.Nefsinde öl: Onda (Allah'da) yaşa."

"Akşam Rabia, evinin taraçasına çıkıyor ve semanın âram ve huzuru altında bağırıyordu."

"Ey Allah! Gündüzün gürültüsü sönüyor, iç avluların sükûtu içinde

maşuka, âşıkın sinesi üzerinde yatıyor, tefekkürata dalıyor.Ben gözlerimi sana çeviriyorum, dudaklarımı sana arzediyorum. Ruhumu sana arzediyorum. Ey benim yegâne maşukum, ben seninle huzuryâbım."

"Rabia sermesti? muhabbet yere seriliyordu ve kamerin şuaları tahassürle kabaran kalbinin üzerine buseler gibi düşüyordu."

"Tulûlar senin ayaklarının önünde açan ve ölen kırmızı güllerdir. Şark senin şaşaanı terennüm eder. Güneş yükselir ve bir peygamber gibi senin celâli şanını tebliğ eder."

"Çölün sükûtu senin adınla doludur. Üzerimizebir korkugibi uzanırsın. Güneş çıkar; çöl yanar, çöl senin ateşinle yanarak ölür."

"Hayat dudaklarının hamesidir.Sen zuhur edince, süvariler gibi binlerce zerrin güneş teşyi eder. Sen yürüyünce, çöl çicekler açar, arz lâleden kaliçesini yayar.Sen oturunca yedi kat gök dervişler gibi önünde rükû eder; kâffei mahlûkat önünde resmi geçit yapar; denizler, bulutlar, seller... Kudumlar gibi tanindaz olurlar; binlerce hilkatler mülhem şairler gibi seni tebcil eyler."

"Dün gece pek az uyumuşum.Sıcak fazla idi. Sabaha karşı arka bahçede çamlığa çıktım. Mavi bir sis var idi. Güneş doğmamıştır. Sabahın rutubetiyle yerdeki kuru çam dalları nemlenmiş olduğundan yürümekte zahmet çekiyordum. Terliklerimi çıkarıp diğer bir ağacın dalına astım. Beni bu halde gören ya bir mecnun veya bir mezar kaçkıkını zanneyliyecekti. Fakat o saatte çamlıkta hiç kimse bulunmaz idi. Senelerden beri bazı sabahlar orada dolaştığımdan bunu bilir idim. Bir müddet yürüyüp ormanın yüksekçe bir noktasına gelince arkası üstü yattım. Çamlığı saran mavi tütsüyü içime çekip âdeta sarhoş gibi oluyor idim. Uzakta horozlar ötüyor ve denizden motor sesleri geliyor idi. Rüzgâr olmadığından çamlık derin bir sükûta müstağrak idi. Gözlerimi kapayıp Allah'a teveccüh eyledim."

"Yarabbi! dedim, al beni artık. Beni dağıt. Zerrelerimi şu çam dallarının üzerine şebnem gibi yağdır. Benim ruhumla şu yaprakları yaldızlar. Sana olan aşkımı bir sabah rüzgârı gibi estir. Pencerelerinin önünde, gözlerini yıldızlara atfedip şifa bekleyen hastaların ciğerlerine dolayım, ferahlık vereyim. Kalbimi ez. Milyonlarca zerreye ayırıp her birini nevmit bir kalbin içine bir ümit tohumu gibi at. Orada büyüyeyim. Üşümüş ruhları ısıtıp sana doğru yükselteyim Aklımı erit ve güneşin ziyasına karıştırıp gözlerinden dimağlarının içine nüfuz et-

tir. Karanlık zekâlara aydınlık götüreyim."

"Yarabbi! Canımı bezlediyorum, ruhumu hisset, efkâr ve malumatımı varımı yoğumu muhtaçlara dağıtmanı senden niyaz ediyorum; yarabbi! Bana bilmekliğim için ne lâzımsa anı yapmaya bana talim etmeni deniyaz ediyorum. İnsanları benliklerinin bu azgınlığından, bu kazanç ve menfaat iptilâlarından kurtarmak için hisseme düşen fedakârlığı ifaya âmadeyim. Yarabbi! Meramımı hakkiyle ifade edemiyorum, beni anla yarabbi! Yarabbi! Yarabbi!

"Ve böyle zikir ederek biyhuş bir hale gelince kendimi birden bire koltuğumda buldum. Terliklerim ayağımda ve başörtüm başımda idi. Nasıl geldiğimi bilemiyorum. Kapı vuruluyor ve Fotika'nın sesi:

"—Kahvaltınızı getirdim. Nuriye teyzeciğim, diyor idi:

Bermutat cevap vermeyip gözlerimi kapadım. Rüya gibi bir hal içinde baba annemi namaz kılar iken gördüm. Selâm verdikten sonra bana dönüp:

—Biraz daha sabret evlâdım, dedi,cennetin anahtarı sabırdır.

Sonra gözlerimi açıp ve Kur'anı Kerimi alıp anın ruhuna bir Yasini Şerif Okudum."

Mistik Tecrübe Karşısında İnsan

Wels'in Körler Memleketinde adındaki meşhur romanının kahramanı birgün dünyadan çok uzak Andes vadisinin dağlık arazisinde dalaşırken bütün mensupları anadan doğma kör bir memlekete girer. Bu zavallılar birkaç nesilden beri her türlü ışık ve renk intibaından mahrum kalmışlardır. Bunların arasına giren ve gözleri gören bir Alpinist, gözle görülen dünyanın binbir çeşit manzarasını onlara anlatır, fakat hiçbirini inandıramaz. Körlerin doktorları ki hepsi kördür, bu gözleri gören adamı muayene edince onun bir deli olduğuna hükmederler ve normal hayata dönebilmesi için gözlerini dikmeye karar verirler. Gaston Kempiner'in, Simone Weill'in"Mistik Felsefesi" adlı yeni çıkan eserinde bu roman hatırlatılıyor ve bir mistiğin bu gözleri gören adamdan farkı olmadığı, gördüğü harikulâde âlemlere ait manzaraları görmekten âciz olan alelâde insanların onu deli sandıklarını anlatıyor. Böylece alelâde insanlar, yani mistik olmayanlar için Allah'la doğrudan doğruya temas tecrübesi omuz silkerek geçilmesi lâzım gelen adi

bir deli hikâyesidir. Fakat bu davranış biraz dikkatli bir düşünceye mukavemet etmez. Hemen anlaşılır ki mesele bu kadar basit değildir ve gayet karışık bir problem bahis mevzuudur.Mistik hadise karşısında en makul hareket tarzı şüpheci bir sağduyu ile itimad eden bir zekânın birleşmesinden doğan anlayıştır. En nazik nokta her değişen duruma göre bu iki hassayı birleştirmenin dozunu bulmaktır.

Bu hatıraları birlikte okuyan Ferit ve Yahya Aziz arasındaki konuşma meseleye umumî olarak vuzuh getiren açıklamaları bakımından faydalı görülerek iktibas edilmiştir.

"Ferdiyetle çevresi arasında keskin bir zıtlaşma var. Annesini istemiyor, fakat onunla beraber yaşıyor. Ailesi, devamlı ihtilâfların ve gizli dramların hazırlandığı bir felâket çevresidir. Dramlar bu intibaksızlığı ve bu intibaksızlık dramları devam ettiriyor. Burada ruhun ve uzviyetin cemiyet ve tabiat çevreleriyle mücadeleleri tek olgular serisi halinde mütalâa edilmek lâzımdır. İsyan şiddetli olduğu zaman işte böyle bir târiki dünya doğar. Birinci merhale bir ferdiyet kabarmasıdır. Fakat huzursuz ruh, Noraliya'nın "temaşa" diye tercüme ettiği Contemplation devresine girip huzura kavuşunca ben'in fırtınaları duracaktır. Çünkü inziva içinde, başka ben'ler tarafından fırçalanmayacak ve azdırılmayacaktır. Büyük hayâl kırıklıklarından sonra, arzu etmekten ürken ve kendi kabuğu içine çekilen ben, bütün felâketlerinin sebebini kendinde, kendi arzularında bulduğu için artık kendi kendini yemeğe.başlar. Temaşa (Contemplation) merhalesinden fena (mortification) merhalesine geçmek üzeredir. İskenderiye okulundan beri, Katolik ve İslâm tasavvufunda alâikten tecerrüd'den fena fillâh'a kadar giden mertebelerin türlü derece ve isimleri vardır. Noraliya'nın hayatında ve defterinde temaşa ve fena merhalelerini açık görüyoruz. Kendisini Allah'tan ayıran karanlık duvarların benlik olduğunu anlayınca, onu atıp kâinatın ruhiyle birleşmek özleyişini duyuyor. Muhiddini Arabi'nin Fütuhatı Mekkiyessinden tavrı salis dediği hâl budur. Cüzinin külliye dalışıdır. Bütün Philosophia Perennis'in mevzuu da budur. Bize şimdi süblim bir karikatür gibi görünen Matmazel Noraliya'nın koltuğu onun yalnız kendi ben'ine değil, bütün ben'lere, mücerret ben'e isyandır. Bütün dinlerin, fikirlerin ve politikaların tarihi bu isyanın tarihidir. Dinler, insanın iştah, şehvet, kazanç hırsı ve kibir halinde —kuduran ben'ini Allah'da eritmeye çalışmışlardır. Humanizm onu insanlık

idealinde uyuşturmaya savaşır. Nasyonalizm fena fil millet'i emreder. Ben'in Allah'da yok olmaya koşması dahileri, millette yok olmaya koşması kahramanları yaratmıştır. Bütün bu ideallerde müşterek olan şey ben'in fenasıdır. Fakat burada fenayı (fâni olmayı) lûgat mânâsiyle anlamak doğru olmaz. Bu mecazi bir yok olma halinde bir "emrinde olmayı tazammun" etmelidir.

Orta çağın bozumundan sonra, şiddetli bir ferdiyetçilik halinde ben'in hortladığını görüyoruz. Zamanımızın büyük işaretlerinden biri de bu ben kuduzudur. Fakat onun karşısına bu sefer de sosyalizm ve nasyonalizm çıkmıştır. Liberalizmin onu azdırmasına karşı bunlar daha üst plânlardaki zaruretlerin tepkileridir. Düşününüz. Hürriyet mesuliyeti gerektirdiği halde, liberalizmin fikir hürriyetinde de kazanç hürriyetinde de sorum yoktur. İstediğiniz kadar kazanabilirsiniz. Liberalizm gafletinizi, sömürücülüğünüzü ve kibrinizi hudutsuzluk plânına nakledereк ben'inizi şahlandırmıştır. Buna rağmen fert hiç değilse "fena fil'aile" merhalesine erişebilmiş görünüyor. Bu feragatin kahramanı da anadır. İnsanın ancak evladı lehine devamlı fedakârlığa şahit oluyoruz. Bu fedakârlık yalnız harp gibi vect ve galeyan hallerinden millet için bir kahramanlık derecesine varabiliyor. Zamanımızda Noraliya gibi Allah'da kendini kaybedenler azdır. Onun defterinde birinci dünya harbi için üç dört satır vardı. Dikkat etmiş olacaksınız: Harplerin, benliğini öldürmesini bilmeyen insana yüksek bir hedef uğrunda yok olmayı öğreten kanlı bir terbiye olduğuna işaret ediyordu. Dâva bu değil mi? "Ben" kendisini "biz"e ve "biz"den daha üstün bir perspektife doğru aşmalıdır. Taazzuvun şartı transandanstır. Yoksa ben'lerin çarpışması ve boğuşması içinde parçalanması mukadderdir. Ferdden millete, milletten insana, insandan Allah'a doğru aşmanın merhalelerini idealleştirmeyen ve kendi ölçüsünü yalnız kendisinde (ferdde ve külli insan mefhumunda) bulan insanın nasibi bugünkü dünya katastrofundan başka nedir? Bu aşamaların silsilesi bize fertleri milletin, milletleri insanlığın, insanlığı Allah'ın otoritesi altına koyan bir nizamı düşündürür. Fertlerin milletlerin ve insanlık camiasının ihtiraslarını ancak her birinin daha üstündeki plândan gelen bir disiplinin emrinde dizginlemek mümkündür.

Ferit sordu:

—Fakat Allah'ın varlığı, iki kere iki dört eder gibi muhakkak mı-

dır?

—Daha fazla muhakkaktır. Muhakkak olmadığını farzedelim. Her otuz senede bir, bütün prensipleri baştan başa değişen ve muhakkak olmadığı görülen fiziği mekteplerde okutmuyor muyuz? Bugün Öklitçi olmayan bir jeometri düşünebiliyoruz. Newton fiziğine gülüyoruz. Zaman ve mekân hakkındaki bilgilerimiz altüst olmuştur. Maddenin değişmez sandığımız vasıfları perişandır. Yarının bugünkü bilgilerimize vuracağı darbelerden haberimiz yok. Eğer muhakkakı ararsanız bütün okulları kapatmak lâzımdır. Fakat ben umumî söylüyorum. Bugünkü medeniyet ailesi içinde Türkiye için lâik olmamak mümkün değildi. Bu bir intibak zaruretidir ve ayrı bir meseledir. Avrupa'yı aşmak için, evvela tam mânâsıyla Avrupalı olmalıyız; onun buhranlarını içinden yaşamalıyız ve onu onunla birlikte aşmalıyız.

—İnsanlık otoritesini bir dünya devletinde mi buluyorsunuz.

—Herhalde, fakat bunun için millet otoritelerinin kaldırılması değil, kalması ve kuvvetlenmesi lâzımdır. Çünki bir taarruz daha üst plânda bir taaruzla birlikte gelişir, vücut organlarıyla birlikte büyür. Bir insanın boyu uzarken gözleri kör ve bacakları kötürüm olmaz.

—O halde devletin fert üzerindeki otoritesi de onun geliştirmeli, yok etmemelidir.

—Şüphesiz biraz evvel "fena" kelimesinin yok olma değil, "emrinde olma" mânâsında alınması lâzım geldiğini söylememiş miydim. Ne ben'ler, ne milletler, ne de insanlık yok olabilir. Allah'tan başlayan silsilesi içinde birbirlerini emirleri altına alırlar."

f-Objektif Serisi...

Peyami Safa öldükten sonra da bazı eserleri çıkmıştır. Bunların bir kısmı eski eserlerinin yeni baskılarıdır. Bir tanesi daha önce söylediğimiz Mistisizm gibi yazıp da basılışını göremediği son eseridir. Üçüncü kısmı ise "Objektif" serisinden çıkan kitaplarıdır. Bunlar kitap halinde yazılmamıştır. Uzun seneler çok muhtelif kitap dergi ve gazetelerde yazdığı yazıların derlemesidir. Bunların da büyük kısmı günlük fıkralarından derlendiği için, günlük fıkralarının başlığı olan "Objektif" ismiyle çıkarılması uygun görülmüştür.

Onun fıkralarının ve bazı yazılarının derlenip kitap haline getiril-

mesi fikri bana, gerçekleştirilmesi "Ötüken Yayınevi" ne aittir. Bu fikri ilk açtığım zaman yayınevi yetkilileri daha önce parça parça çıkmış günlük yazıların kitap haline getirilmesinin ortaya koyacağı eserin satış şansı olmadığını ileri sürmüşlerdi. Onlara kitapların muhtevasının üç büyük bölümden meydana gelmesi ve bu üç isimle neşredilmesinin bu mahzuru bertaraf edeceğini söyleyince kabul ettiler. Böylece yayınevi, sonradan bazılarına kendi araştırmaları olan ilaveler de yaparak altı tane kitap neşretti. Bunun üzerine ben kitapların ikinci baskılarından ismimi kaldırdım. Yayınevinin neşrettiği kitaplar şunlardır:

1-Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca.
2-Edebiyat-Sanat-Tenkit.
3-Din-İnkılap-İrtica.
4-Kadın-Aşk-Aile.
5-Sosyalizm-Marksizm-Komünizm
6-Yazarlar-Sanatçılar-Meşhurlar.
7-Eğitim-Gençlik-Üniversite.
8-20.Asır-Avrupa ve Biz.

Bu eserleri hazırlarken şunu gördüm.Zihnî sistematiği olan insanların uzun seneler içinde ve değişik yerlerde yazmış olduğu yazılar, çok kolay, bir kitap sistematiğinde kavuşturulabiliyorlar. Böylece bu yazıların yirmi dört saatlik ömür çizgisini çok aşmış, canlılığını koruyan yazılar olduğu da ortaya çıkıyor. Bir fıkra yazarının bu noktaya gelmesi, kalem, ve idrâk kuvvetinin, hadiseleri takip dirayetiyle atbaşı gittiğini gösterir.

g-Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca

Peyami Safa'nın bu eserinde, onun dil hakkında yazdıklarının bir kısmını topladım.Bir kısmını diyorum zira, kendisi 1940 senesinde Cumhuriyet Gazetesi'nde şunu yazıyordu: "Kalemi elime aldığım günden beri Türkçenin müdafaası için yazdığım satırları birbirine eklesem İstanbul-Ankara şimendifer hattından daha uzun olur. 30.3.1940. Halbuki Peyami Safa bu satırlardan sonra daha yirmi sene yazı yazdı.

Nitekim kitaba 11.8.1958 tarihli Milliyet'te yazdığı "Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca." başlıklı fıkrasının ismini verdim. Şunu da hemence belirtmek isterim ki P.Safa mevzuun tam mütehassısıdır.Hem

Fransızca hem de Türkçe Gramer yazmıştır. Türk Dil Kurumu ve Unesco Yönetim Kurulu üyesidir.Bu sıfatla Unesco Türk Milli Komisyonu'nda Türkçe hakkında, ilmi terimler meselesinin geçirdiği safhalar hakkında bir rapor da sunmuştur. Fransızca yazdığı bu raporu sonradan Türkçeye tercüme ederek "Türk Dili İçin Rapor" ismiyle neşretmiştir. Bu kıymetli çalışmayı mevzuun her meraklısı dikkatle okumalıdır, zira, meselenin âdeta bir tarihini vermektedir.

Kitap, son bölümünde Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'la, Burhan Felek'le, Vâlâ Nurettin'le, Prof. Dr.Mehmet Kaplan'la yapılan hasbihal kılıklı ve o zaman doçent olan İsmet Sungurbey'le ağır münakaşaların geçtiği yazılarla biter.

Şimdi aşağıya bu eserden "Dilde Özleşmenin Hudutları" isimli yazıyı alıyorum: Bu yazıda TDK'dan ayrılış sebeplerinin de izahı vardır.

Dilde Özleşmenin Hudutları

Türkçenin özleşmesini istemeyenler pek azdır. Fakat isteyenler arasında "Lisâniyat"ın hudutlarını aşan müfritlerle mutediller mücadele hâlindedirler. Geçen gün bir yazımda bu hudutları işaret etmiştim. Okuyucularımdan biri soruyor:

1."Lisâniyat" denilen ilmin tâyin ettiği hudutları özetler misiniz?

2.Bu dil-bilim gerçekleri karşısında Türk Dil Kurumu'nun tutumu realitesi nedir? Bundan ne beklenebilir?

Lisâniyatın veya dil-bilimin münakaşa konuları dışında kalan, âdeta kanunlaşmış prensipleri, dilimizin alabildiğine özleştirilmesini isteyen müfritler tarafından lâyıkiyle bilinmiş ve hesaba katılmış olsaydı, dil inkılabı denilen hareket soysuzlaşmazdı.

Bu prensiplerden bazıları şunlardır:

1.Öz dil yoktur. Milletler arasında zaruri kültür mübadeleleri neticesinde her dil yabancı dillerden kelime almıştır. Her dil mürekkeptir.

2.Bölge dilleri arasındaki mücadele neticesinde bir memleketin umumî dili (grameri, fonetiği, sözlüğü) teşekkül etmiştir. Fransa'da Ile de France (Paris), İtalya'da Floransa (Dante devrinde), Türkiye'de İstanbul dili ve lehçesi müşterek dil (langue commune) hâlini almıştır. Bölge dillerinden müşterek dile kelime aktarılamaz.

3.Yeni teşkil edilen kelimelerin, yerini aldıkları yabancı kelimelerden daha fazla müşterek dil, kaide, şive, âhenk, kullanış, fonetik vasıflarına uygun olması lâzımdır.

4.Halk dilinden ilim terimi yapılamaz.İlim dili hususi dildir (langue speciale). Onu yalnız ihtisas sahipleri anlarlar. Bu, bir nevi argodur (külhanbey argosu değil, ilim argosu).

5. Halk dili, yazı dili ve edebiyat dili ayrı ayrı nevilerdir (yazı dili ile edebî dil bile birbirinin aynı olamaz). Halk diline inen bir yazı ve edebiyat dili soysuzlaşılır (Shakespeare devrinde İngiliz köylüsü üç yüz kelime ile konuşurdu. Hamlet müellifinin bütün eserlerinde 30 bin kelime vardır. Shakespeare halk diliyle yazsaydı eserlerinin en basitini bile yaratamazdı).

6.Dilde inkılap olmaz. Yavaş veya süratli gelişmeler olabilir. Yavaş gelişmeleri hükümetler, akademiler, edebiyatçılar ve basın süratlendirebilir.

Türk Dil Kurumuna gelince, oradaki değerli arkadaşlarıma bu gerçekleri kabul ettirmeye muvaffak olamadığım için son kurultaya gitmedim ve yönetim kurulundan ayrıldım.

h-Sanat-Edebiyat-Tenkit

Bu kitap, Peyami Safa'nın bu bahislere dair çok kıymetli yazılarını ve fıkralarını ihtiva eder. Çok kıymetli çünkü bir edebiyatçı, sanatı üzerinde düşünmelidir. Sanatı üzerinde düşünen bir sanatkârın ilham kanatları ikileşmiş demektir. Nitekim bu eserdeki yazılarında Peyami Safa bu sahanın en can alıcı meselelerine dokunmuştur. İşte Kültür ve Edebiyat başlıklı yazısından parçalar:

"Bilgi, zihinde yalnız hafızaya misafir olan cansız bir muhtevadır. Kültür zihnin bütün tefekkür savruluşu içinde harekete gelen canlı bir bilgidir..... . Kültürü cansız bir bilgi kalabalığı hâlinden çıkararak onu şahsiyetin ve benliğin en aziz en vital hareketlerine bağlayan şey edebiyattır. Edebî terbiyesi olmayan ilim adamında fikirler, yaşamak için muhtaç oldukları ihtirastan mahrum kalarak, hafızadan şuura çıkan tünelin karanlığı içinde mekanik bir hareketle gidip gelirler.

Kelimelerle düşündüğümüze göre, bir mütefekkir o kelimelere sihrini veren edebiyatla devamlı temas halinde bulunmalıdır ki fikirlerini

ölü mefhum cesetleri halinden kurtarsın ve ihtirasla doldurarak ayaklandırsın..

Türkiye'de ciddi bir kültür hareketinin doğması, ilimle edebiyatın müşterek çalışmasından beklenebilir. Edebiyatsız bir kültürün hararetsiz cevheriyle, kültürsüz bir edebiyatın cevhersiz harareti birleşebildiği gün, beynelmilel ehemmiyette ve kültürün tam mânâsıyla bir Türk kültürü, edebiyatın da tam mânâsıyla bir Türk edebiyatı zuhur edeceğinden emin olanlar arasındayım "

Peyami Safa'nın Kültür Haftası dergisinin birinci sayısında yazdığı bu satırlar bu günde gerçekliğini ve değerini korumaktadır.

Bu kitapta P.Safa'nın "Sanatta tarihilik ve ebedilik" meselesini de incelediğini görüyoruz. İşte bu yazının birinci paragrafı.

Sanatta Tarihîlik ve Ebedîlik

Bir sanat eseri, yaratıldığı devre göre ve o devrin hassasiyetini, zevkini ve anlayışını en iyi ifade ettiği için mi değer kazanır? Yoksa o devri aşan her zaman için taze, hatta her zaman yeni güzellikleri keşfedilen ebedî değerlere mi sahiptir? Başka ve daha kestirme bir deyimle, bir eserin, bilhassa bir şaheserin değeri "tarihî" midir, "ebedî"mi?

Batıda bu mesele çok münakaşa edilmiştir. Geçen asrın büyük Fransız tarihçisi ve Filozofu Ernest Renan İlmin Geleceği adlı meşhur eserinde tarihî görüşü savunur:

"Mutlak bir hayranlık daima sathîdir. Hiç kimse benim kadar Pascal'ın (Düşünceler) ve Bossuet'nin (Hitabeler)ine hayran değildir; fakat ben bunlara XVII. asrın eserleri olarak hayranım. Bunlar zamanımızda çıksaydı pek az dikkate değerdi. Hakiki hayranlık tarihîdir."

Buna karşı, yirminci asrın ve bence dünyanın en büyük romancısı Marcel Proust, klasizm hakkında bir ankete şu cevabı vermişti:

"Racine'nin trajedilerinde, Madame de Sevingnenin mektuplarında Boileau'da XVII. asrın farkına varmadığı güzelliklerin tadını almak bizce mümkündür."

Bu fikre göre, her yeni asır, eski eserlerde yeni güzellikler keşfeder. Onların değerleri müelliflerini de, devirlerini de aşmaktadır: "Tarihî" değil, "ebedî"dir.

Ve işte aynı fıkranın bitiş paragrafı.

"Eski eserleri her yeni asrın eskilerinden daha iyi anladığı ve tattığı doğru olmak lâzım gelir. Her yeni asrın idrak seviyesi daha yüksektir. Onun her eski şaheserde yenilikler keşfetmesi bizi şöyle bir hakikate götürüyor: Bir eseri yalnız yazan değil, okuyan da yaratır. Yeni ve üstün bir hayâl ve telâkki seviyesinde okunan eser onun tükenmez imkânlarını gerçekleştirir ve ona yeni değerler kazandırır. Bir çok büyük muharrirlerin öldükten sonra ve asırdan asra daha çok beğenilmeleri gittikçe daha yeni ve üstün tefsir imkânlarına kavuşmalarındandır. Bir Fransız romancısının hatırımdan çıkmayan bir sözü vardır. Yirmi bin sene sonra okunmayacağımı bilseydim kalemi elime almazdım.

Gerçek sanatçı ebedînin sözcüsüdür."

Bundan sonraki yazı isimleri bile P.Safa'nın kaleminin ve fikrî tecessüsünün hangi noktalara kadar uzandığını göstermeye kâfidir. "Tarihsiz ve Talihsiz Edebiyat"" Düşünmekten Korkan Edebiyatımız" "Milliyetçi Edebiyat" "Memleket ve Edebiyat" "İşkembe-i Kübrâ Edebiyatı", "Edebiyatın Tadı ve Bilgisi", "Edebiyat ve Felsefe","Edebiyatta Felsefe Kültürü", "Sanatta Mâlum ve Meçhul" vs...

Kitabın bir bölümü ise Üslûp çalışmaları bahsine ayrılmıştır. Bir bölümü de "Şiir ve Şiir tenkitlerine".. Görülüyor ki bu eser edebiyatla uğraşıp da biraz da düşünmek gayretinde olan herkesin merakla dikkatle istifadeyle okuyacağı bir küçük "Edebiyat Mecellesi"dir..

Hele kitabın "Edebiyat Çığırları" bahsi, lise son sınıf ve fakülte öğrencileri için bir kıymetli yardımcı ders kitabı mahiyetindedir. Yazar, burada"Klasisizm, Romantizm, Natüralizm Sembolizm, Fütürizm Dadaizm, Sürrealizm, Egzistansiyalizm" gibi edebî çığırları, asıl kaynaklarından ve selahiyetle anlatmıştır. Buraya, üslûp çalışmaları hakkındaki yazısının ikinci parçasını alıyorum: Bu parçada Peyami Safa, Gustave Flaubert'in meşhur Madame Bovary romanının bir pasajını nasıl ve niçin beş kerre değiştirdiğini okuyacaksınız.

Madam Bovary ölmek üzeredir.Rahip son duasını okumak ve mukaddes yağla onun vücudunu uğmak için baş ucundadır.

Gustave Flaubert bu parçayı beş defa yazmıştır. Her birinde hangi unsurları eksik bıraktığı veya fazla bulduğu aşağıdaki denemelerinde görülüyor:

BİRİNCİ YAZILIŞ

Rahip, duasını okudu ve sağ elini uzatarak Allah'tan mağfiret diledi ve gümüş bir kab içindeki yağa sağ elinin baş parmağını batırarak her parçasında günahlarının yerini arıyormuş gibi vücudunu uğulamaya başladı: Kapaklarını kapadığı gözleri, burun deliklerini, dudakları, elleri..

Bu parçada "sağ elini uzatarak", "gümüş bir kab içindeki" teferruatı fazla bulan muharrir, rahibin hareketlerinde vücutla günah arasındaki âlâkaları belirten işaretlerin de eksik olduğuna hükmetmiştir.

İKİNCİ YAZILIŞ

Rahip duasını okudu ve Allah'tan mağfiret diledikten sonra,sağ parmağını mukaddes yağa batırarak bütün vücut uzuvlarından günah kirlerini silmek için her birini uğuşturmaya başladı İşaret parmağıyla göz kapaklarını kapadı. Evvelâ gözlere dokundu. O gözler ki... Sonra kokuların hazzını alan burun deliklerine...Dudaklara, sözlere ve oburluklara. . Âşıklarının saçlarına dalan ve her türlü temastan zevk alan parmaklara...

Bu yazılışta,beş duyunun hayattaki işleyişini ve günahtaki rolünü eksik bulan muharrir, parçayı yeniden kaleme alıyor.

ÜÇÜNCÜ YAZILIŞ

Vücudun bütün uzuvlarından günahın kirlerini silmek için, evvela gözleri, yeryüzünün bütün ihtişam ve debdebesine iştahlandığı zaman alevlerle dolan uzun gözlerini, sonra, vaktiyle ılık rüzgârlarveaşk kokuları için genişleyen burun deliklerini, daha sonra yalanların ince oburluğuyla sevgiler kekeleyen, bütün iştahlara iç çeken, yalan söyleyen ve şehvet çığlıkları koparmak için açılan ağzını,daha sonra, her türlü temasta hisli derisi ürperen ve artık mezar böceklerinin bile gıdıklayamayacakları ellerini uğuladı.

Bu parça da "alevlerle dolan uzun gözler", "yalanların ince oburluğu ile sevgiler kekeleyen, bütün iştahlara iç çeken, şehvet çığlıkları koparmak için açılan ağzını..."unsurlarını fazla bulan muharrir, ayakları da ilave ederek yazısını şöyle tâdil etmiştir.

DÖRDÜNCÜ YAZILIŞ

Nihayet Miseratur ve İndulgentiam dualarını okudu, yüksek sesle Allah'tan mağfiret diledi ve baş parmağını mukaddes yağa batırarak

vücudunu uğalamaya başladı: Evvela dünyanın bütün debdebe ve ihtişamını arzulayan gözlerini; sonra, bir zamanlar ılık rüzgârlar ve aşk kokulariyle genişleyen burun deliklerini; sonra yalan söyleyen kibirden inleyen ağzını; sonra h'isli derisi tatlı temaslarla ürperen ve artık mezar böceklerinin bile gıdıklayamayacağı ellerini; sonra onu randevulara koşturan, kaldırımları arşınlayan ve artık yürümesine imkân olmayan ayaklarını..

Bu parçada da bâzı hayâlleri feda eden muharrir,nihayet şu beşinci ve son metinde karar kılmıştır.

BEŞİNCİ YAZILIŞ

Rahip,Miseratur ve İndulgentiam dualarını okudu,sağ elinin baş parmağını yağa batırdı ve uğuşturmaya başladı. Evvelâ dünyanın ihtişam ve debdebesine çok iştahlanan gözlerini; sonra ılık ve hafif rüzgârlara ve aşk rayihalarına bayılan burun deliklerini; sonra hepsi yalan için açılan, kibir ve azametten inleyen ve şehvetten haykıran dudaklarını; sonra zevk verici temaslardan hâz duyan ellerini ve nihayet, bir zamanlar arzularının tatminine koşan ve artık yürümesine imkân kalmayan ayaklarının altını uğaladı.

Bu son metinde cümleler daha fasih, daha hareketli ve günahlarla vücut parçaları arasındaki münasebetler daha aydınlıktır. Evvelki metinlerdeki parazit hayallerin çoğu burada feda edilmiştir.

Fakat muharrir, her râhibin her vücut parçası önünde ona mahsus günahı âdeta jeometrik bir intizamla düşünmek yapmacığından bu metinde de kurtulabilmiş değildir. Uğuşturma fiiline refakat eden tasvirler bu kadar net ve düzgün olmaz. Tedâi hadisesi bu kadar hendesi değildir. Fakat bu psikolojik hatalara dünyanın bütün romancılarında tesadüf edilmektedir.

1-Sosyalizm-Marksizm-Komünizm

Peyami Safa'nın bu üç sahadaki fıkralarından bir derleme bu kitapta toplanmıştır. Sosyalizm isimli kitabında, Sosyalizmi bütün çeşitleriyle ilmî kritiğe tabi tutan Peyami Safa'nın bu eserinde ise, solcular, komünistler ve gafillerle günlük mücadelesinin mahsulü yazıları toplanmıştır. Peyami Safa karşısındakileri ikiye ayırmıştır. Mahutlar ve Gafiller. Mahutlar dediği partilenmiş, sicillenmiş komünistlerdi. Gafiller

ise, komünist olmadıkları halde komünizan fikirleri ve dolayısıyla komünist ihtilalin fikir plânındaki programını destekleyip onlara şemsiye vazifesi görenler idi. Peyami Safa bu her iki zümre ile de kıyasıya mücadele etmiştir. Bu mücadelede çok canlı ve itirazı kabil olmayan bir cedel gücü göstermiş mantık şaheserleri ortaya koymuştur. Daha 1935'te yazdığı bir fıkra ' Türkiye'de Karl Marx Namık Kemal'den daha hürdür' diye başlıyorve "Heyhat, bu memlekette hiç kimse münevver geçinenlerin kaleminde hergün biraz daha kepaze olan fikir, halis fikir kadar mazlum değildir: Ne Karl Mark, ne de Namık Kemal..." diye bitiriyordu. Zira bizim Marksistlerimiz Marksizmi de bilecek kadar seviyeli değillerdi.

"Kim komünisttir, kim değildir" yazısı böylece mantık ve fikir namusu belirten bir fıkradır. Onu da aşağıya alıyorum:

Komünist Kimdir, Kim Değildir?

Türkiye'de bazı komünistler belli kişilerdir. Hapsegirip çıkmışlardır. Gizlemezler. Pek saf bulduklarına komünist olmadıklarını söylerler. Böylelerini teşhis etmek zor değildir.

Bazıları sizi tereddüde düşürürler. Sık sık olmamakla beraber, dara gelince komünist olmadıklarını söylerler, fakat Marx'a hayranlıklarını gizlemezler. "Solcu" olduklarına hükmeder, geçersiniz.

Bazılarından hiç şüphe etmezsiniz. Zerre kadar renk vermezler. Eğer kominsti komünist olmayandan ayıran bazı farklara dikkat etmezseniz bunları dindar, milliyetçi ve mülkiyetçi bile zannedebilirsiniz.

Kimler Komünisttir? Kimler değildir?

Bunları ayırmak için bazı ölçüler vardır. Türkiye'de komünistlerin ayıklanmaya başladığı ümidini veren bazı tevkifler üzerine, bu ölçülerin herkesçe, bilhassa ilgililerce bilinmesinde zaruret görüyoruz. Aşağıda sayacağımız işaretler teker teker dikkate alınırsa, komünist olmayanlarda da bulunabilir. Her biri veya birkaçı kesin bir delil ve işaret değerinde değildir. Fakat bir adamın şahsında bu işaretlerden çoğu veya bilhassa hepsi yanyana geldiği zaman o şahsın renginde şüpheye ve tereddüde yer yoktur.

Türkiye'de bir komünistin umumî vasıfları şunlardır:

1.Komünist Allah'a inanmaz.Materyalist (Maddeci) olduğu için manevî ve ruhî değerlerin üstünlüğüne de inanmaz. Fırsat buldukça

dinî inançların aleyhinde bulunur ve bu inanç sahiplerini gericilikle, yobazlıkla damgalar.

2.Komünist, iktisadî sınıfları, milletin üstünde bir gerçek saydığı ve insanlığın tarihini sınıflar arasında bir mücadele tarihi sandığı için milletin üstün değerine ve milliyetçiliğe de inanmaz. Yazılarında ve sözlerinde din, milliyet, manevi değerler aleyhindedir.

3.Komünist geçmişin düşmanıdır. Tarihin, geleneklerin düşmanıdır.Netice olarak kendisi gibi düşünmeyen bütün yaşlılara, değerini tarihî tecrübeden alan bütün şahsiyet ve şöhretlere, bütün eser sahiplerine düşmandır. Gerekirse onlara küfür ve iftira eder.

4.Komünist bugünkü hür dünya rejimlerini gerici burjava rejimleri telâkki eder. Netice olarak bütün burjuva rejim, sanat ve muaşeretlerine düşmandır

a. Kendisi iktidara gelinceye kadar burjuva hürriyetlerine sığınmak istemesine rağmen hürriyet düşmanıdır. Hürriyetçiliği kazınırsa, altından bir sınıf diktasına taraftar olduğu görülür. Yazıları ve sözleri böyle bir dikkatle gözden geçirilmelidir.

b.Komünist güzel sanatlarda yenilik, devrim geçmişle ilgiyi tam kesme taraftarıdır. Dergi ve kitap kapaklarında, şiir ve romanlarında görünen o sözde modern, çarpık ve acayip resimler böyle bir komünist anlayışının işaretleridir.

c.Komünist dilde uydurmacıdır. Türk'ün geçmişle ilgisini kesmek için yenilik bahanesiyle evvela dilimizi bozmaya çalışır. Dil geleneklerine saygısı yoktur.

ç.Edebiyatta da en değerli geçmiş değerlerin, şöhretlerin, çeşitlerin düşmanıdır. Divan edebiyatı, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati, hatta ilk devre Cumhuriyet edebiyatı aleyhinde propaganda yapar.

d.Komünist, edebiyatta millî gerçeklere uymayan sahte bir köycülük ve halkçılık tutturmuştur. Romanlarında tasvir ettiği köylüyü aynı köyde yaşamış olanlar bile reddetmişlerdir. Köy ve halk dili de mübalağalar ve uydurmalarla doludur.

e.Komünist, para kazanmaya bayıldığı ve bazan servet yaptığı halde burjuva gibi yaşamaktan kaçar, fakir lokanta ve meyhanelere gider, kendisine pis ve derbeder bir işçi süsü ve tavrı verir. Milyon kazanan ressamları vardır ki, karıları ve kendileri dilenci gibi giyinir ve görünürler.

f.Komünist; bir kısmı ağanın değil, bütün ağaların düşmanıdır. Çünkü büyük ziraî mülkiyet düşmanıdır. Bazan açıkça müşterek mülkiyet ister, kollektif çiftlikler ister, kesin ve umumî planlama ister.

5.Komünist gazete ve yazarlar, din ve milliyetçilik lehinde haberleri, hatta resmî demeçleri ve tebliğleri yayınlamazlar, bunları övmezler.

6.Komünist, komünizm aleyhine esaslı hiçbir şey yazmaz ve konuşmaz, Marx, Lenin, Stalin gibi komünist peygamberleri aleyhine tek kelime yazmaz ve konuşmaz. Komünist yazar ve şairler hakkında da dikkati vardır. Hatta bir biçimine getirirse, Nazım Hikmet misâlinde olduğu gibi,bunları kurtarmaya çalışır, bazı yayınevlerinin açıkça yaptığı gibi komünist yazarların kitaplarını çıkarır.

7.Castro gibi komünist ihtilalcileri göklere çıkarırlar. Kahramanlıkları gibi uydurma Sovyet başarısını ballandırır.

8.Birleşik Amerika aleyhindeki haberlere fazla yer veren komünist gazetelerinin Sovyetler'e sempatisi de sezilir.

9.Komünist yalancıdır. Muarızlarına iftira eder, taraftarları için başarılar uydurur.Mesela bazı komünist gazeteler, kendi yazarlarından birinin Nobel mükâfatına namzet gösterildiğini haber vermişlerdi. Baştan başa yalan. Aynı yazarın İngilizceye çevrilmiş bir kitabının İngiltere'de en çok satılan kitap olduğunu haber vermişlerdir. Bu da yalan!

Bu saydığımız işaretlerin hepsini ihtiva eden gazeteler vardır. İlgili makamlar kolleksiyonları dikkatle inceledikleri takdirde görürler.

Eğer komünizmle mücadelemizde samimi isek, fakat "Ben komünistim" diye avaz avaz bağıran safdiller bekliyorsak bir iki kişiden başka bulamayız ve gayretlerimiz ötekileri sindirip kaçırmaktan fazla netice vermez.

1961, Düşünen Adam

i-Din-İnkılap-İrticâ

Objektif serisinin dördüncü kitabı din, inkılap ve irticâ bahsinde yazılanlara ayrılmıştır. Peyami Safa nın kafa yorduğu, kalem kavgası sahalardan birisi de inkılap sahasıdır. Daha önce onun Türk İnkılabına Bakışlar isimli kitabını incelerken meseleyi medeniyet açısından ele aldığını görmüştük. Ne zelotizm ne herodyanizm idi onun ideali. O

millî bir sentez peşinde idi. İnanmış bir adam olarak da, bu sentez içinde manevî değerlerin yerini pek güzel belirtmişti

Onun Allah'a inanmasını mürtecilik olarak görenler, inkılapçılığı Allahsızlıkla eş mânâda alanlarla bu konularda kalem mücadelesi yaptı. Bu kitapları okuyanlar Türk münevverinin senelerdir nasıl hep ayni şeyleri geveledeğini göreceklerdir. Çarşaf, üniversitede yapılan mescit, her tarafta mantar gibi camilerin yapılması. Ayasofya,Mecelle, İrticâ yaygarası. Aya Seyehat vs.. Hepsinde Peyami'nin nasıl aklı ve iz'anı seçtiğini, insanî değerlere ve dinî hakikatlere saygılı olduğunu her yazısında görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesini "Çarşafa Dair Sorular"ı alıyorum en iyi şahit diye..

Çarşafa Dair Sorular

Geriliği ve çirkinliği, deri ve kemik gibi yapışık seyyar afiş, hâlinde sokak sokak dolaştıran çarşaf, birçoklarımıza olduğu gibi, benim içime de kasvet bastırıyor. Bu kılığın Müslümanlıkla da, Türklükle de hiçbir temelli alakası olmadığını düşününce, içimi kaplayan sıkıntı nefret ve isyan haline dönmek istidadını kazanıyor.

Fakir kadınlarımıza, hatta köylülerimize çarşaf yerine ucuz manto giydirmek isteyen kadınlar birliğimizin tasavvuru iyi niyet belirtisidir. Fakat bu derneğe kırk dikiş makinesi hediye eden hayır müessesesi bir de hesap makinesi ihsan etseydi, iyi niyetli hanımlarımızın şehirli ve köylü bütün çarşaflılara, hatta bunların bir kısmına manto yetiştirmenin hayal olduğunu anlamaları zor olmazdı.

x x x

Bayramda ziyaretime gelen şöhretli bir üniversite öğretim üyesi dedi ki:

—Çarşaf hakkındaki duygunuzu paylaşırım. Fakat çarşaf giyenlere karışmağa hakkımız var mı? Ben taşkın, ölçüsüz inkılapçımızdan herhangi birine sormak istiyorum:

"Sizin kız kardeşiniz, plajda, on gramdan fazla ağırlığı olmayan ince ve dar bir bikini mayosu giyerse, kimse karışmıyor; hatta erkeklerde kötü duyguları tahrik etse bile karışmıyor da, benim kız kardeşime çarşaf giyerse kıyameti koparıyorsunuz. Ne hakkınız var?"

Bu soruya haklı cevap verme imkânı yoktur. Fakat çarşaf geriliğin ve çirkinliğin remzi haline gelmişse, ferde ait bir tercih olmaktan

çıkar, cemiyete ait bir mesele olur: Kötü bir bid'at olur. Aşırı muhafazakâr erkeklerimize de şunu sorabiliriz:

—Hayıtanı olduğunuz atalarımız gibi, niçin kavuk ve şalvar giymek istemiyorsunuz?

Şekle ait her şeyin zamana bağlı olduğuna şüphe yoktur. Peygamberimiz eliyle yemek yediği için bugün sofrada çatalı elinden atan var mıdır? Varsa yobaz değil de nedir? Aydınlatmanın modern şeklini, camilerimizde elektrik ışığını istemeyen kalmış mıdır?

Zamanla beraber şekle ve tekniğe ait herşey geçer. Bunları muhafazaya çalışmak yobazlıktır. Fakat Avrupa medeniyetinin geçen asra ait maddeci telakkisini muhafaza etmek ve Türk inkılabını o modele göre biçmek de yobazlıktır. İslâmın şartları arasında çarşaf olmadığı gibi, medeniyetin şartları arasında da dinsizlik yoktur.

İsteyen çarşaf giymekte, isteyen de dinsiz olmakta serbesttir. Fakat biz de bunları tasvip edip etmemekte serbest değil miyiz?

1959, Tercüman.

k-Diğerleri

Objektif serisinin diğer kitaplarını da bir fikir adamının fikir yapısındaki taşlar mesabesinde olmak bakımından kısaca anlatmak gerektir: Bu serinin 5 numaralı kitabı Kadın-Aşk-Aile ismi altında toplanmış fıkralardır. Bu kitapta fantezî ve biraz eğlenceli yazılar yanında Türk ailesinin problemlerine dair ciddi yazılar da bulunmaktadır.

Peyami Safa'nın Milliyet'te yazdığı sıralarda bir ara Maçka Dulları diye bir deyim tutturduğu ve ismi geçenlere ait yazılar yazdığını hatırlayanlar, bu eserde "Mevlana'da Aşk Problemi" gibi aşk metafiziği sahasına giren yazılar bulunduğunu da bilmelidirler...

Serinin 6.numarası Yazarlar-Sanatçılar-Meşhurlar... Burada, Peyami Safa tanıdığı şairler, yazarlar için eserleri, ölümleri vs. gibi vesilelerle yazdığı tanıtma yazılarıdır. Hem edebî hem de tarihî vesika değeri olan yazıların toplanmış olduğu bir ciltttir.

Serinin 7.kitabı Eğitim-Gençlik-Üniversite... İsminden de anlaşılacağı üzere, gençliği alakadar eden meselelerde bu büyük fikir adamının tecrübe ve görüşlerini belirten yazıları ihtiva etmekte.

Serinin son kitabı ise 20.Asır Avrupa ve Biz... Batılılaşma, Teknik

ve Avrupa meselesinin P. Safa için en mühim zihin meşgalelerinden olduğunu daha önceleri göstermiştim. İşte bu zihnî meşgalenin ürünleri olan yazılar da bu ciltte...

Şimdi aşağıya 6.kitap olan Yazarlar-Sanatçılar-Meşhurlar'dan "Bir Küçük Boksörün Hatırası" fıkrasını alıyorum.Çünkü bu parça biyografiktir ve yazar çocukluğundaki bir hatırasını nakletmektedir.

Bir Küçük Boksörün Hatırası

Sporcu arkadaşlar çocukluğumda benim edebiyat meraklısı olduğumu biliyorlarsa, doğru biliyorlar. Fakat çocukluğumda spor meraklısı olduğumu bilmiyorlarsa, eksik biliyorlar.

İlkokulda benim iki lâkabım vardı Biri "Şâir Bey". Çünkü o zaman da, bugünkü gibi, her gün, çocukça şeyler karalardım. Biri de "Sivrisinek Sultanı". Çünkü o zaman da, bugünkü gibi zayıftım.

Zayıftım ama, yine bugünkü gibi kavgaya bayılırdım. Saç saça baş başa değil, efendice ve metodlu kavga. Sınıfta, hocalarla bile giriştiğim münakaşalar beni doyurmazdı.Bahçede, arkadaşlarla boks maçı yapardım.

Birçok rakiplerimin gözünü yıldırdım. Hepsi birer ikişer elimine oldu. Fakat karşıma iki sınıf yukarıdan, korkunç bir Arnavut Recep dikildi. Boyu benim kadardı, fakat vücudu ağır ve tıkız, adaleleri sert ve sıkı, her zaman öfkeli bir ifade taşıyan yüzü kırmızıydı. Elleri de korkunçtu. Mayasıllı mı neydi, kışın şişer ve morarırdı. Yumruğunu sıktığı ve içine bütün öfkesini doldurduğu zaman, bu eller, parke taşı gibi öyle sertleşirdi ki, onunla boksta karşılaşmağa razı olan, benden başka budala çıkmadı.

Belki otuz, belki kırk defa üstüste ve istisnasız beni dövdü. Fakat her öğle teneffüsünde, beni yeniden boksa çağırdığı zaman, dâvetini kabul ederdim. Yenilmemin birçok sebeplerinden biri de, onun boksa başladıktan sonra kaidelere aldırmayışı, bazan karnıma bile tekme atışıydı. Çocuklar onu bağırarak protesto ettikleri halde, ben itiraz etmez, maça devam ederdim. En büyük arzum, Arnavut Recep'in etli ve yayvan çenesine bir kroşe çekip, o zaman bayılarak okuduğum Sherlock Holmes gibi bir yumrukta onu yere sermekti. Hep bu hayalin kurbanı oluyordum.

Fakat bir gün, nasılsa, yumruğum Recep'in çenesi üzerine gümledi. Çürük dişi mi vardı neydi,bilmiyorum, rakibimin ağzından küçük bir ıstırap çığlığının fırladığını duydum ve yüklendim. Birbiri üstüne çenesine ve burnuna mükemmel isabetler kaydediyordum. Recep geriledi. Bahçenin köşesindeki bakkal kulübesinin önüne kadar, yüzünde patlayan yumruklardan sendeleye sendeleye çekildi. Son yumruğumu yine çenesine yapıştırdım. Recep'in ağzından kan sızıyordu. Yere, çökercesine oturdu ve solumaya başladı

Fakat benimki bir Pyrrus zaferiydi. Bir daha Arnavut Recep'in karşısına çıkamadım. Bütün o maçların bana neye malolduğunu, o tarihten sonra yakalandığım bir mafsal iltihabı üzerine, tam dokuz sene, hastanelerde geçirdiğim ameliyatlardan anladım. Yabancı dillere de tercüme edilen bir küçük romanımı yazan benim ama, galiba, yazdıran Arnavut Recep'tir. Bunu ilk defa şimdi açıklıyorum.

Sporcu arkadaşlarım! Eski bir küçük boksörün selam ve sevgilerini kabul ediniz.

Milliyet,1955.

3-Sanatkâr Peyami Safa

Sanat ve Fikir Peyami Safa'da birleşmiş en güzel ve ahenkli terkibini bulmuştur. Sanatı fikriyyatını, fikriyyatı sanatını beslemiştir. Şimdi sıra onun sanatkâr cephesini ve sanat eserlerini anlatmaya geldi. Bu kitapta takip ettiğimiz usul aslında sözü mümkün olduğu kadar sanatkâra ve eserlerine bırakmaktır. Burada da öyle yapacağız. Fakat kendisiyle bu meseleleri şahsen görüşebilmiş ve bir dereceye kadar da münakaşâsınıyapmış bir insan sıfatıyla bir hususu belirtmek isterim .

Üslûp onun için çok mühimdi ve ikinci derecede bir mesele değildi... Roman tekniğinin belki baş meselesiydi. Bir roman kahramanının isminin romanda verilmesi mühim bir meseleydi. Bunda da haklıydı. Eğer o ismi hemence verirseniz, romanı romancı anlatıyor demektir. Okuyucu ile roman kahramanları arasında romancı vardır demektir. Halbuki Peyami Safa mümkün olduğu kadar okuyucu ile roman kahramanlarını başbaşa bırakmayı tercih eden bir yazardı.

Peyami Safa'nın romancılık tekniğinde ikinci husus psikolojik tahlillere büyük yer vemesi ve hatta bize ilk psikolojik romanı getir-

miş olmasıdır. Bunu tıbbi bilgisinin ve parapsikolojik araştırmalarının zenginliğiyle de kuvvetlendiriyordu. "İnsan ruhunu veriyorum romanlarımda" diyordu.. İnsan ruhunun ise insan bedeniyle büyük alakası vardı. Peyami Safa ise birçok tıp otoritelerini şaşırtacak kadar tıbbî bilgi ile mücehhezdi. Üstelik bunlardan birçoklarını tecrübe etmişti. Bir romanı böyle tıbbî bir tecrübenin dramını anlatmata idi. Bir defasında bana "Ergun bey, benim vücudum bir hastalık listesidir. Çekmediğim hastalık kalmamıştır" demişti.

Onunla roman ve onun romanlarını değerlendirme konusunda bir anlaşmazlığım vardı. Ben onun en büyük romanı olarak "Yalnızız" romanını görürdüm. O ise, ses çıkarmaz, ama bir anlık bir nezaket müddeti geçirdikten sonra aynı nezaketle Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanının en mükemmel eseri olduğunu söylerdi.

Bu eseri hazırlamak için kitaplarını tekrar okuduğum zaman itiraf edeyim ki, bu hükmüm biraz sarsıldı ve hiç şüphesiz Matmazel Noraliya'nın Koltuğu isimli roman eskisinden çok daha büyük bir yer işgal etmeye başladı benim için. Acaba gençlik saikası o kitabı üstünkörümü okumuştum. Bilmem. Belki de. . Zira, bir defa daha anladım ki bu eser üstünkörü okunacak bir eser değildir ve onda insana ait en girift meseleler büyük bir sanatkâr liyakatiyle ele alınmıştır.

Burada şimdi onun roman ve roman tekniğine ait fikirlerini verdikten sonra bir röportaja verdiği cevapta roman hakkındaki fikirlerini aktaracağım.

İşte önce onun "Roman Tekniği" isimli makalesi.

Roman yazmanın usul ve kaideleri (tekniği) olmadığını iddia edenlerle olduğunu iddia edenler arasında, münakaşaya başlamadan evvel, bir terminoloji anlaşması lâzımdır. Romanın "teknik"inden ne anlıyorlar?

Eğer "teknik" taraftarlarının iddiası, romanın bir mimarî eser gibi inşa edilmeden evvel en küçük teferruatı içine alan bir plâna tâbi olması ise,böyle bir teknik romanın yaratma şartlarına aykırıdır. Çünkü mimarî eser zamanın dışındadır. Yani bütün parçaları ve mecmu heyetiyle onu seyredene bir anda kendisini teslim eder. Romanda ise hayat ve hayatın cereyanı için zarurî bir zaman vardır. Roman bir anda okunmaz, parçaları ve bütünüyle bir anda kavranmaz. Bu, organik olmayan,mekân içinde topyekûn oturmuş, bir defada olup bitmiş bir

madde ve hacimler sistemi ile zamana tâbi hayat arasındaki farktır.

Mimarîeser, önceden, bütünü ve tekmil teferruatıyle birlikte tasarlanır. Bunlar arasında sıkı bir münasebet vardır. Parçalar bütünü muayyen matematik nisbetler (orantılar) içinde teşkil ederler. Yapılmış bir binanın zaman içinde bir oluşu yoktur. Romanın hayatı başından sona kadar oluş halindedir. Onun yaratılması, hayatın kendisi gibi, zamana muhtaç olduğu kadar, önceden tahmini mümkün olmıyan ve tesadüf kategorisine giren hâdiselerin zuhuruna bağlıdır. Bir mimarîeser tasarı halinde iken,bütün imkânlarını tüketmiştir. Bir roman, yazılmadan evvel, gerçekleşmesine ait sayısız imkânlar arasından,yalnız mevzuun esas çizgilerine ait olanı tasarlamak imkânını verir. Roman yazılırken, romancı, romanının hayatına ait sayısız gerçekleşme imkânlarından birini tercih hürriyetini muhafaza eder. Yaratmanın şartı bu hürriyettir. Romanın (romandaki hayatın) bütün şanslarını ve imkânlarını, yazılmadan evvel donduran bir plân bu hürriyeti yok etmiştir. Romanın hayatını jeometrik bir kalıp hâline getirir ve sun'ileştirir.

Fakat bu, romanın kendisine hâs bir tekniği yok demek değildir. Romanın hayatı,tren gibi ray üzerinde gitmemekle beraber, romancının önceden tasarladığı bir neticeye doğru seyreder. Bu netice kesin olmıyabilir; hayat gibi, bâzan belirsiz bir âkıbet halinde kalabilir; fakat mahiyeti ne olursa olsun, romanın sonudur.

Başlangıcıyla sonu arasında hayatın zigzaklarını takip eden roman, yazılırken, sonsuz imkânlar arasında hür bir tercih olmakla beraber, yine de bir tercihtir. Yâni hayatın bütününü değil, romancının seçtiği kısımları alır. Bu tercihin mahiyetinde tamamiyle hür olan romancı miktarında, ölçüsünde ve dizisinde hür değildir. Bâzı kaidelere tâbidir. Aksi halde, romanın kısa olması lâzım gelen kısımları uzun veya ters olabilir; vak'a, hareket,konuşma, tahlil ve tasvir kısımları tam yerlerini ve dizilerini bulmadığı için hayatın düzenine aykırı ve cansız olabilir. Burada bir plân değil, romanın yaratılması için, hayatın gizli düzenine uygun şartlar bahis mevzuudur ve romanın tekniği bu şartlara tâbi olmaktır.

Gelecek yazımızda bu şartlara bir göz atmayı deneyeceğiz.

Peyami Safa'nın Türk Romanı Hakkındaki Düşüncesi:

Peyami Safa bu düşüncelerini kısmen "Roman ve Biyografi" adlı

fıkrasında işlemiştir. Bu yazıda, Türk okuyucusunun tarihî romanlara gösterdiği alakadan hareket edilerek henüz ruh tahlillerine ve insanın meselelerine inen romanın gelişmediği ifade edilmekte ve yazı şu cümlelerle son bulmaktadır:

"Romanımız insan ruhunun kapısı önündedir. Ve içerden gelmeyen gizli sesleri duyabilmesi için henüz eşiğini aşmış değildir. Kaba haykırışlardan ziyade, derunî mırıltılarla gizlenen dramı keşfedinceye kadar tek bir insanın hayatı ne onu, ne de okuyucularını alakadar edecektir.

Türk Romanı insanlara baktığı halde insanı göremiyor..."

Peyami Safa'nın daha derin ruh tahlillerine ehemmiyet veren bir roman anlayışına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu husustaki düşüncelerini de Hayat Mecmuası'nda 6 Eylül 1957 tarihinde röportajda daha etraflı anlatmaktadır. Mustafa Baydar soruyor:

—"Hava karardı. Oda loş. Kafes delikleri mavi. Akşam ve ses yok" gibi hafif bir üslûp, kısa cümleler ve bol "ve"lerle "Bir Akşamdı"adlı romanınız daha önceki eserlerinizden oldukça ayrılıyor. Bu eserinizle yeni bir denemeye girişmek mi istemiştiniz?

—Zannediyorum ki benim her romanımda ötekilere nispetle böyle bir başkalık ve ayrılık vardır. Çünkü herbirinde kendi kendimi aşmak ve çok aradığım bir "mükemmel" e ulaşmak istedim. Tek imkân içinde kalıplanmak ve kendi kendimi tekrarlamaktansa sayısız imkânları denemeye çalışmak benim yaratma huyumdur. Öyle ki, "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu"nu yazan adamın, "Matmazel Noralya'nın Koltuğu" nu yazan adam olduğuna inanmak için iki kitabın üstünde de aynı imzayı görmek lâzımdır. Bunlar o kadar birbirinden ayrı bir teknik ve ifade şekilleriyle yazılmışlardır. Aralarında müşterek taraf, şekillerin çok dibinde kalır.

—Türk romanında bazı yapmak istedikleriniz oldu mu?

—Bir makalesinde tahlil romanının benimle Türk edebiyatına girdiğini söyliyen Nurullah Ataç, haklı mıdır bilmiyorum. Fakat, "Şimşek" adındaki acemice ve sathî tahlil denemelerinden sonraki romanlarımda insan ruhunun güneşsiz, hatta yıldızsız taraflarına nüfuz etmek için sarfettiğim gayretlerin arttığını biliyorum. Böylece roman sanatının, insanın iç macerasını birinci plâna alarak sinema sanatından ayrı-

labileceğini düşünüyorum. Fakat bunu önceden verilmiş bir kararla değil,kendi tekâmülümün bir merhalesi olarak gerçekleştirmeğe çalıştım. Teknik olarak bütün dünya romanının içine düştükleri bazı büyük hatalardan kendimi korumaya son iki romanımda çok ehemmiyet verdim. Bunlar hem inşa hem de psikoloji hatalarıdır. Kısaca izahına imkân göremiyorum.

—Biraz gayret etseniz herhalde imkân bulursunuz.

—Bu hatalar izah edildikleri taktirde o kadar aşikardır ki, insan büyük dünya romancılarının buna niçin dikkat etmemiş olduklarına hayret eder. Mesela bir meşhur Amerikan yazarının romanı bir bakkal dükkânının tasviri ile başlar. Burada dükkânın görünüşü, romanın şahıslarından biri olmıyan romancının gözüne göredir. Oysaki bir bakkal dükkânındaki eşya oraya giren roman şahıslarından her birinin maksadına göre, mesleğine göre, mizacına göre değişir. Roman bu farkları belirttiği zaman canlı ve doğrudur. Bu farkları ortadan kaldırıp her müşahede ve tasvirde romancının görüşünü bize veren eser, sahte ve cansızdır. Romanda objektifliğin hudutları yok değildir. Fakat en realist dünya romancısı bile bu objektif kalma imkânlarının pek azını denemiş ve daha fazlasına gidememiştir. İzahsız kalan bu misalimin sizi yeter derecede inandıramamış olmasından korkarım

—Sağ kolunuzda beliren ciddi bir rahatsızlık sekiz yaşından on yedi yaşınıza kadar sizi dokuz yıl uzvî ve ruhî buhranlar içinde bırakmış. Hatta bir ara operatör Kerim Sebati kolunuzun kesilmesine bile lüzum göstermiş. Fakat tehlikeyi atlatmışsınız. İşte tamamen başınızdan geçmiş bu hayat dramını "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu"nda anlatıyorsunuz. Bu şekilde tamamen kendi hayatınızdan alınmış başka romanlarınız var mı?

—Her romanımda kendi hayatımdan parçalar vardır. Bazıları "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" gibi otobiyografik yalnız kendi hayatımdır. Ötekilerde başka insanların hayat tecrübeleri ve maceraları da vardır. Otobiyografik romanlar yaratma hürriyetimizi kısarlar. Orada biz sayısız imkân ve ihtimallerden bazılarını tercih hürriyetini kaybeder, bir tanesi üzerinde billurlaşmaya mecbur kalırız. Bence bunun için "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nun güzel bazı yerleri varsa bunlar herhalde yaşanmamış hayat parçalarıdır. Size garip gelecek fakat bana öyle geliyor ki romanda yaşanmamış kısımlar,yaşanımşlardan daha gerçektir-

ler. Çünkü roman olağanı olmuş göstermek sanatıdır. Yoksa hatırattan farklı olmazdı. Biri yaratma, öteki hatırlamadır.

- Edebiyat ve felsefe yanında tıbba ait çok fazla eserler okuduğunuz söyleniyor.

- Romanın mevzuu insandır. Ben onun ruhunu olduğu kadar vücudunu da tanımak zorunda idim. İnsan ruhu buhran anlarında kendini bize daha çok verdiği gibi insan vücudu da hastalıklarda sırlarını bize sezdirir. Bu böyle düşündüğüm için romanlarımda ruh ve beden hastalarına sık sık rastlanır. Hakikatte ben ruh ve beden doktoru değilim. Sadece romancıyım.

–Yazarlık hayatınızda değişen bazı kanaatleriniz oldu mu?

–"Bir Tereddüdün Romanı"na kadar şüpheci görünüyorum. Varlığın mânâsı üzerinde tereddütlerim olmuştur. Bu romanın kahramanı sorar: Mânâya mânâ veren biz miyiz?

Bu sorunun cevabı 20 sene sonra "Matmazel Noralya'nın Koltuğu"nda verilmiştir. Varlığa mânâ veren insan değildir. İnsana mânâ veren varlıktır. Şüpheci zamanlar da dahil daima milliyetçi ve insancıl oldum. Allah'tan şüphe ettiğim zamanlar bile onun varlığı imkânını reddetmedim. Marksist olmaksızın kendi inanış hudutlarım içinde bir çeşit sosyalistim. Fikirlerim hemen bütün kitaplarımda vardır. Esasta değişmedim. Kendi kendimi tashihe daima çalıştım ve çalışıyorum İnsanın kendi kendisi kalmak şartiyle değişmesi bütün eşyaya şâmil bir zarurettir.Bunun için hem muhafazakâr, hem de inkılâpçıyım.

–Sonradan pişmanlık duyduğunuz bazı yazılarınız var mı?

–Bütün yazılarımdan pişmanım. Onlardan utandığım için daha iyilerini yazmağa çalışıyorum

HAYAT, 6 Eylül 1957
Anketi yapan: MUSTAFA BAYDAR

4-Romancı Peyami Safa

Peyami Safa'nın Türk Romanı ve kendi romanları ve roman hakkındaki düşüncelerini verdikten sonra şimdi de Türk Edebiyatında, bilhassa roman vadisinde Peyami Safa hakkında ne söylenmiştir. Buna bakalım. Bunu büyük edebiyat tarihçisi ve tenkitçi İsmail Habib Sevük'e yaptıracağız. Bunun içinde onun liselerde okunan edebiyat kita-

bına Peyami Safa için yazmış bulunduğu satırları buraya aktaracağız. Bu satırlarda Sevük, Peyami Safa'nın romanlarını tenkit ederek hükmünü vermektedir. Biz onun sonradan yazmış olduğu Yalnızız, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu isimli şahaserleriyle, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nu ayrı bir bahiste ele alacağız. Şimdi Sevük'ü okuyalım:

Bir Tereddüdün Romanı'na gelince: Müellif, burada san'atının zirvesine çıkmış gibidir. Bu romanda da yine erkek kahramanın adı yok. Yalnız onun Bir Adamın Hayatı isimli bir romanın müellifi olduğunu biliyoruz. Bu müellif, işte bu romanın da müellifidir; yani Peyami'nin kendisi. Romandaki esas kadın kahramanın dahi adını doğru bilmiyoruz. Baştan, onu müellif gibi biz de, "Vildan" biliyorduk; sonra müellif gibi biz de öğrendik ki değilmiş.

Mevzu şudur: Muallâ Hanım namında bir kıza, dostlarından Raif Bey, çok methederek Bir Adamın Hayatı adlı bir roman getirdi. Bu kız öyle, herbangi bir eseri başından sonuna kadar ciddi okumaz. Kitabın rastgele bir yerinden başlıyor. Bir otel odasında zehirlenmiş bir adam tasvir edilmektedir. Bu adam eroini fazla almış olacak. Ölüm tehlikesi geçiriyor. Kız okudukça hafakanlara duçar olmaktadır. Hem kızıp kitabı bırakıyor, hem gelip kitaba başlıyor. Raif'in maksadı, bu müellifle o kızı evlendirmek. Onları bir gece evindeki ziyafete davet eder. Müellifle Muallâ tanışırlar. Müellif, bir karii ile, hem de Muallâ gibi güzel münevver, hassas bir karii ile karşılaşmaktan memnun, sorar: "Eserimi nasıl buldunuz?" Kız cevap verir: "Berbat!"

Müellif, bu kıza evlenmek teklifinde bulunur ve kıza mühlet verir, iyice düşünüp cevabını versin diye. O cevaba kadar haydi yine Beyoğlu'nda, gece yarısından sonraki bohem hayatı. Müellif, dinlenmek için Boğaziçi'nde bir otele saklandı. Kimseye adresini bildirmedi. Öyleyken, bir gece, ikiden sonra bir adam gelir, kendini aşağıda bir kadının beklediğini bildirir. Kadın otomobilin içinde. Bu, Vildan'dır. Müellifin Muallâ ile evlenmek istediğini işitmiş, o kız hakkında malûmat toplamış, müellifi tenvir için, ne yapıp yapıp en yakın bir arkadaştan adresini öğrenerek buraya gelmiş.

Kim bu Vildan? Bu kadın Roma'daydı; kocasına darılıp ayrılarak İstanbul'a geldi. Müellifin kitaplarını okumuştur, onun duygularını kendisininkine uygun buluyor. İtalyan ediplerinden Pirandello'nun

piyesini "Çıplakları Giydirmek" diye tercüme etmiştir. Müellife mektup yazar. Buluşurlar; kadın bir apartman tutmuştur. Israrlarına,mektuplarına rağmen müellif oraya gitmez, öyleyken işte gece yarısından sonra Boğaziçi'ndeki otele de gelmiştir. En nihayet neden sonra müellif bir gece onun apartmanına gider. Müellif için hazırladığı odada içki içerler, birçok lâf ederler ve ayrılırlar. Kitap da işte böyle biter.

Görüyorsunuz ki mevzuda mevzu denecek bir vak'a yok. Romanda mevzu ve vak'a arayanlar bu kitabı Muallâ gibi "berbat" diyerek yarıda bırakmışlardır. Bu romanda, mesela Reşat Nuri'ninkiler gibi okuyanı alıp götüren vak'a akışı yoktur. Bu romanda yine, mesela Halide Edip'inkiler gibi ruhun hummalı ihtirası da yoktur. Bu romanda baştan sona kadar kül halinde bir vahdet de yoktur. Baştan o kadar işe karışan Muallâ, sonra açıkta kaldı. Vildan nedir? Müellife âşık mı? Aylarca o kadar redde uğradığı halde yine müellifi davetten çekinmediğine göre bütün izzetinefisini, kadınlık gururunu, herşeyini bu adam uğruna ayakları altına alacak kadar âşık. Fakat bir gecelik mülakat, ilk ve son mülâkat,birkaç felsefî lâf üzerine bütün bu aşkı bırakıp gidecek kadar da hiç âşık değil.

Bütün bunlara rağmen, eseri yine elimizden bırakamıyoruz. Bu cazibe nereden geliyor? Cazibe ne şahısların canlılığından, ne de bohem hayatlarının tasvirindeki realiteden, ne şundan, ne bundan değil. cazibe eserdeki kısım kısım ve parça parça güzellikten geliyor.Kendi başlarına çok diri birer küçük hikâye olacak ayrı ayrı parçaları okurken, onların birinden diğerine atlıyoruz. Müellif bu ayrılıkları hissettirmemek eserine umumi bir vahdet edası vermek için fasıl başı filan ayırmamış Ama eserin kendi hep ayrı ayrı Onun için bu eseri okurken her kısımda ayrı ayrı durmalı. "Acaba ne oldu, ne olacak?" deme, hangi parçadaysan o parçanın içinde düşün: Eserden o zaman memnun kalacaksın.

Meselâ, Muallâ'nın okuyup okuyup bize de okuttuğu o zehirlenmiş adamın tasviri. Orada fizyolojik ve psikolojik tahassürlerin ince menşurlardan geçirilerek canlandırılmış harikulâde tablosunu seyrediyoruz. İnsiyakların hamlesi, tahteşşuurun sıçrayışları, gövdenin bitkinliğini hareketlendiren derunî manivelâ; yalnız bu kısım başlıbaşı-

na en Avrupalı bir şahaser parçası.

Yine meselâ Muallâ ile yapılan mükâleme; para ve evlilik hakkındaki fikirler; bunu tek başına al, Mopasanvari enfes bir küçük hikâye, yine meselâ bohem hayatı anlatılırken okunan "Kaldırımlar" mensuresi; Necip Fazıl'ın şiirde yaptığını Peyami de nesirde yapmış. Yalnız o mensureyi okumak bile insanın içini hazla doldurmak için kâfi. Yine meselâ, "Çıplakları Giyindirmek" piyesi hakkındaki fikir mübadeleleri...

Fakat neye saymalı? Halide Edip'in romanını okuduktan sonra içimize bütün romanın havası dolar. Romanın neresi güzeldi, neresi şöyleydi, pek bilmeyiz. Bu romanda ise iş, aksine. Bütün romanı bitiriyoruz; bitirdikten sonra roman ortadan çekiliyor ve hafızamızda o yer yer parçalar ayrı ayrı yakut plakalar gibi kalıyor. Hangi parçayı istersen tekrar eline al ve tekrar oku. Bir Tereddüdün Romanı güzel değil, güzelliklerin yanyana getirilişidir.

5-Peyami Safa'nın Romanları

Bu bahiste Peyami Safa'nın bazı romanlarını da biz anlatmaya çalışacağız. Bunlar onun üç şaheseri kabul edilen Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Yalnızız ve Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanlarıdır. Diğer romanları hakkında bazı görüşleri daha önceki bahislerde vermiştik.

1-Dokuzuncu Hariciye Koğusu

Bu roman, Türkiye'de en çok basılan kitaplardan birisidir. Çok okunmuş, sevilmiş ve mektep kitaplarına geçmiş klasik olmuş bir eserdir. Ayrıca roman tekniği bakımından çok orijinal bir tarafı vardır. Romanda kahramanın ismi yoktur. Bu noktayı ehemmiyetle belirten İsmâil Habib Sevük "Çünkü, der, romanın kahramanı müellifin kendisidir". Gerçekten öyledir. Yani roman bir nevi biyografidir. Otobiyografi. Daha mühimmi bir hastalıktan bir romancının nasıl doğduğunu gösterir. Gerçekten Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nun isimsiz hasta genci,Türk Edebiyatının büyük, meşhur ve sanatı sağlıklı romancısı olarak girmiştir.

Bu roman filme de alınmıştır. Fakat filme alanlar belki de pratik gayelerle, filmin kahramanının ismini Safa yapmışlardır. Böylece onun

insan ruhunun meçhule olan eğilimini dikkate alan ve bir insanda bütün insanları, insanlığı kucaklayan ufuk genişliğini terketmişlerdir. Filme ayrıca ilave edilen melodram son'da, filmle eser arasındaki seviye farkını film aleyhinde büyük miktarda uçurumlaştırmıştır.

Aslında bu romanda Peyami Safa kısa cümlelerle âdeta bir senaryo yazarcasına bütün bir macerayı sahnelemiştir. Şimdi onun bu eserinden şu bahsi lütfen okuyunuz ve gözlerde, manzaranın, mekânın nasıl kolayca ve kesin çizgilerle canlandığını ve ayrıca insanın ruhi pencerelerinin de nasıl perdelerini açtığını görünüz:

SOFANIN BANA SÖYLEDİKLERİ

İki yastık, bir şişe, bir mendil

Fakat eve gittim. Şehrin bir ucundan öbür ucuna.

Kenar mahalleler. Birbirine ufunetli adaleler gibi geçmiş, yaslanmış tahta evler. Her yağmurda, her küçük fırtınada sancılanan ve biraz daha eğrilip büğrülen bu evlerin önünden her geçişimde, çoğunun ayrı ayrı maceralarını takip ederdim Kiminin kaplamaları biraz daha kararmıştır, kiminin şahnişini biraz daha yumrulmuştur, kimi biraz daha öne eğilmiş, kimi biraz daha çömelmiştir; ve hepsi hastadır, onları seviyorum; çünkü onlarda kendimi buluyorum; ve hepsi iki üç senede bir ameliyat olmadıkça yaşayamazlar, onları çok seviyorum; ve hepsi, rüzgârdan sancılandıkça ne kadar inilderler ve içlerinde ne aziz şeyler saklarlar, onları çok. . çok seviyorum.

Eşiklerinde soluk yüzlü, çıplak ayaklı, ürkek ve sessiz çocukların, ellerinde ekmek kabuğiyle ve çerden-çöpden yapılmış oyuncaklarla, ağır ağır, düşünerek ve gülmeden oynadıkları bu evlerin arasında kendi evimi ararım ve âdeta güç bulurum, çünkü bunların hepsi benim evim gibidirler.

Evde kimse yoktu; kapıyı anahtarımla açtım, girdim ve her zamanki âdetimle alt kat sofada epeyce durarak, hareketsiz etrafıma bakındım.

Bu sofa yaşlı bir insan yüzü gibidir: Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neş'esi orada görünür, her günün hâdiseleri tavana, duvarlara,

döşemeye bir leke,bir çizgi, bir buruşuk ve bazan da ancak bizim görebileceğimiz gizli bir işaret ilave eder. Bu sofa canlıdır: Bizimle beraber kımıldar, değişir, bizimle beraber dağılır, toplanır, bizimle beraber uyur uyanır; bu sofa aramızda sanki üçüncü bir simadır ve güldüğü, ağladığı bile olur.

Bu sofa dört köşedir: Ortada sokak kapısı, iki yanında birer pencere. Pencerenin yanında bir ot minderi. Minderin yanında yemek masası. Masanın yanında iki sandalye. Bu sofada oturulur, yemek yenir, misafir kabul edilir.

Benim her girişimde, orada, hareketsiz duruşum, beni bana gösteren bu çehreye bakmak içindir.

Ve baktım: Minderde üstüste konmuş iki yastık. (Demek annem biraz rahatsızlanmış ve buraya uzanmış). Masanın yanında rafın önüne çekilmiş bir sandalya. (Demek annem en üst raftan bir ilâç şişesi almış). Ha. . İşte masanın üstünde bir şişe: Kordiyal. (Demek annem bir fenalık geçirmiş). Minderin üstünde ıslak, buruşuk bir mendil. (Demek annem ağlamış).

Benim de bu şişeye, iki yastığa ve bir mendile ihtiyacım var, ben de Kordiyal alacağım, uzanacağım ve ağlayacağım.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu romanının basit ve fakat çok beşeri bir kanevası vardır. Romanın kahramanı onbeş yaşında bir delikanlıdır. Dizinde mafsal romatizması vardır. Fakirdir ve annesiyle bir kenar mahallede oturmaktadır. Ama Fransızcası vardır ve akrabaları olan bir paşanın kızına aşıktır. Hem hasta ve hem aşık, hem hayat mücadelesi... Üstelik ayağının kesilmesi söz konusudur. Ama sevdiğine karşı sakat görünmemek için bir sürü ameliyata rıza gösterir. Halbuki sevdiği kız bir başkası ile evlenip Avrupa'ya gitmiştir. Hastanede genç, hastalığa, gönül kırıklığına ve hayatın güçlüklerine karşı savaşmaktadır. Bu savaştan galip çıkar. Henüz bunun farkında belki değildir, çünkü gönül kırıklığının te'siri vardır. Fakat roman onu hastaneye gelen dostlarının çıktığını sıhhate kavuştuğunu müjdeleyen bir kelimeyle biter "Haydi" .. Bu yeni bir hayata başlayışın ifadesidir. Romanın güzelliği de buradadır. Bir bitiş değil bir başlangıca getirmiştir okuyucuyu. Bu başlangıç ayni zamanda Peyami Safa'yı romancılık çizgisine getirmiştir. Ama filmde, aynı büyük tesiri yapacağı muhakkak olan bu final, kanatlandırıcı, seyircisinin ayaklarını yerden kesici bitiş kaldırılmıştır.

Evet... Bu Roman Peyami Safa'nın hasta, âşık ve zeki,duygulu bir gencin nasıl romancı gözleriyle etrafa bakmaya, nasıl tecessüsünün sınırlarını genişletmeye ve böyece romancı olmak yolunda nasıl yürümeya başladığını gösterir. Bu küçük roman, bir küçük romancının, büyük romancı olmak yolunda nasıl (neredeyse hedefe ulaştıracak) bir büyük adım attığının romanıdır da. .

Sanki o, hastahaneden çıkmış, sapasağlam bir şekilde Türk Edebiyatına girmiştir bu romanla.

II-Yalnızız...

Peyami Safa'nın çok sevilmiş ve çok münakaşa edilmiş romanı "Yalnızız" aynı zamanda onun,psikolojik tahlilde ne kadar ustalaştığını ve fikri olgunluğa ne kadar yaklaştığını gösterir. Bu eser, Prof. Necmeddin Hacieminoğlu'nun da, Türkyurdu dergisindeki bir yazısında belirttiği gibi daha çok bir temsil,bir tiyatro tekniği ile yazılmıştır.

Bu eser de kerrât ile basılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1000 Temel Eser serisindeyapılan baskısının tarihi 1971, tirajı ise kırk bindir. Eserin ilk baskısında bir "giriş kısmı" vardır ki,yazar bunu prolog olarak isimlendirmiştir.

Yazar, bana bu kısmı sonraki baskılarında çıkaracağını söylemişti. Gerçekten de öyle olmuştur. Ama Milli Eğitim Bakanlığı'nın baskısına ben bu prologu, yazarın fazla "Santimantal-duygusal" bulduğu için koymak istemediği bölümü de koydurttum. Gönlüm bu güzel parçanın unutulmasına razı olmamıştı.

Eserin Mevzuu:

Samim, Besim ve Mefharet üç kardeştirler ve beraber oturmaktadırlar. Samim derin bir iç dünyası olan büyük bir entellektüel'dir. Romanda daha çok müellifi temsil eder.Besim ise ağabeyinin tam aksine bencil,keyfine düşkün ve sempatik bir hedonisttir.. Mefharetin kızı Selmin kendisini nişanlısından ayıran annesine düşman kesilmiştir. Ondan intikam almak için etrafının hallerinden şüphelenmesine ve kendisinin hamileliğine inanmasına meydan verir. Mefharet çok şüpheci bir kadın olduğu için şüpheleri ağabeyi Samim'e kadar uzanır.Besim

ve Mefharet bu şüpheyi tahkik için, Samim'in odasındaki defterini okurlar. Samim burada ideal kabul ettiği Simeranya isimli bir hayali ülkeyi anlatmaktadır. Selmin, bu arada, eve gelen ve ismi aç adam olarak kalan birisinden gebe kaldığını söyler. Bu adam hem başıboş hem komünisttir. Samim ise Selmin'in arkadaşı ve daha önce annesini tanımış olduğu Meral'e aşıktır. Selmin bunu bilmektedir.

Çünkü Selmin'in istenmeyen nişanlısı Ferhat da Meral'in kardeşidir. Gerilimi tamamlayan unsur,Selmin ve Meral'in müşterek arkadaşı Feriha'nın sahneye girmesidir. Feriha, fakir bir ailenin kızı olup, kolejden kaçmış yaşlı bir adama metreslik etmek üzere Paris'e gitmiştir. Oradan, Meral'i de benzer maceraya çekmek için yaşlı ve zengin bir talip bulmuştur. Bu işi halletmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Meral ise Paris'e gitmek için can atmaktadır. Bir yandan Samim'i özlemekte, ondan kopamamakta öte yandan Paris'e gitmek ihtirasından vazgeçememektedir. Meral'in ailesi de onun Paris'e böyle çirkin bir şekilde gitmesine razı değildir. Bir yandan Samim Meral'in hareketlerini kontrol ederek yalanlarını yakalar ve onu terkeder. Öte yandan Ferhat kaçmasın diye Meral'i odaya hapseder ve Feriha ile alakasını kesmesini ister.

Meral kapatıldığı odada bir buhran geçirir, intihar etmeye karar verir ve bir pusula bırakır "Kendi kendimden nefretimin çerçevelediği ve çirkinleştirdiği bir dünyada yalnızım" ve intihar kararını açıklar. Sonra bir sigara yakmak isterken kaza ile tutuşur ve yanar. Bu arada, Mefharet, Samim büyük iç sıkıntısı hissederler, Meral'in annesi kaza ve felaket haberini alırlar. Samim "Ey İnsan" diye başlayan bir tiradla biten bir düşünce çağlayanına girer.

Eser hem psikolojiktir hem ...

Eser hem psikolojiktir hem de hiç şaşmayan maddi teferruatı ihtiva eder. Bu romanda Peyami Safa birçok şey üzerinde durmuştur ama ilk akla gelen üç şey şunlardır: Yalan, Dip zıtlık, Doğu Batı zıddiyeti ve insan problemi..

Yer yer ilim insan, ilim teknik, ilim ahlâk, moda-ahlâk, an'ane vesaire gibi meseleler de kitapta yer almıştır. Hem de en nefis şekilde:

"...Hattâ aldanmak da değil.. Yalanın kendisine tahammülüm yok. Bir ihanetin saklanmasıyla bir toplu iğnenin yahut en mâsum dü-

şüncenin saklanması bence aynı şey... Menfaatsiz yalanlar daha fena. ...Bir ihanet yalanını bunlara tercih eder gibi oluyorum. Sevenlerin şüphesi, çok defa kıskançlığın değil mücerret olarak doğruluk özleyişinin ve aşkta ben'lerin kaynaşmasına engel bir yalnızlık dehşeti hesabına sevgilinin ruhuna giren casustur. Yoksa, katilin sekizi çeyrek geçe kadeş vapurunda olduğunu yalancı şahitlerle ispata çalışan avukatın malıut adli yalanı,veyaaa... ne bileyim iki düşman memleket arasında harpten üç gün evvel, dostluğun her zamankinden ziyade o gün kuvvetli olduğunu söyleyen diplomatın politika yalanı, yahut da mesela.. sıkıcı bir ziyareti güleryüzle karşılayan centilmenin mimik yalanı, en kederli anında hatırını sorana iyi olduğunu söyleyenin muaşeret yalanı, borç isteyene sıkıntıda olduğunu söyleyen zenginin mülkiyet yalanı veya hani şifasız bir hastaya alelade bir gargaranın şifalı tesirlerini sayan hekimin tedâvi yalanı,yahut da .. Mesela, ölüm felâketini ağır hastalık şeklinde hafif bir ümide bağlayarak haber veren telgrafın alıştırma yalanı, daha bilmem, mesela yapmayacağını pek iyi bildiği şeyleri and içerek ahaliye vaadeden parti liderinin seçim yalanı, veya.. Korkağa tehlikenin büyük olmadığını söyleyen dostun telkin yalanı, mesela dilekçe sahibine gelecek hafta pazartesi, salı veya çarşamba akşamına kadar ücretliler kadrosunda bir yer açılacağını umduğunu söyleyen idarenin yalanı, veya, okuyucularının sıfıra inmiş teveccühlerinin fazlalığıyla gurur duyduğunu yazan sürümsüz gazetenin sürüm yalanı, velhasıl işte, malını sermayesine verdiği söyleyen, yerliyi Amerikan diye süren, çileğin eziklerini sepetin altında gizleyen,yahut da... Fiyat etiketinde 899 rakamanın "8"ini büyük 99"nu küçük yazıp ilk tesirin gafletini sömürmek isteyen esnafın ve tüccarın satış yalanı, kadının boya ve süs yalanı, bin çeşit, aşk iftira ve övünme, mubalağa yalanı, bütün bunların hepsi daha çok tabiatın ve cemiyetin mayasındaki bozuklukları gizleyip bir ahenk zevahiri yaratmak ihtiyacından doğan hayal yalanlarıdır"...

Peyami Safa bu eserinde insanların nasıl yalan söylediklerini, duruşları ve bakışlarından gizleyemedikleri ip uçlarından yalanlarının nasıl yakalanabileceğinin enteresan misallerini vermiştir.

"Ben yalan arayan zekânın gözlere verdiği ağır hareketi bilirim. Çok az yanılmışımdır. Bakış evvela sağa ve sola kayar. Arama başlamıştır. Sonra gözbebeği yukarıya doğru bir kavis çizip aksi istikâmete

iner. Sonra tam karşı tarafa bakar. Donuktur. İki üç defa kırpılır: Korku çırpınışı. Yalanaradığının sezilmesi ve aranan yalanın bulunmaması korkusu. Nihayet bütün yüzde gergin çizgileri yumuşatan bir kurtuluş hareketi. Yalan bulunmuştur."

Romanında Samim bu müşahedeleri yeğeni Selmin'in yüzünde yapmıştır.

İkinci mühim unsur ve romanın temel çizgilerinden birisi de "Dip zıtlık" anlayışıdır. İnsanda birbirine zıt iki şahsiyet vardır, derunî bir zıtlaşma meydana getirir bunlar. İnsanların anlaşılmaz hareketlerini doğuran bunlardır. İnsanda bir varoluş hamlesi vardır. bir yoklaşma hamlesi...

"İnsanın varlaşma hamlesinden ebedîlik hayalî ve neşesi doğar.. İnsanın yoklaşma hamlesinden fânîlik ve geçicilik duygusuyla birlikte onun büyük sıkıntısı doğar..."

"İnsanın yoklaşma hamlesinden doğan fânîlik duygusu ya Pierre Loti veya ondan ilham alan Yahya Kemal gibi şâirler de bir geçicilik hüznü uyandırır yahut da orta adamda "Bugün varız, yarın yokuz" "Birgünün beyliği beyliktir" tarzında hedonist keyif ve kazanç temayüllerini azdıran bir yaşama telakkisi. ."

Yalnızız'da ilim ve medeniyet tarihi meselelerine de giren yazar bir netice hükmü olarak teknolojinin insanlığın hayvanlığını medenileştirdiği kadar, medeniyetini de hayvanlaştıran bir çağa dayanıp geldiğini belirtmekte ve bu çağında dünya harpleriyle yıkılmak üzere olduğunu haber vermektedir.

Yalnızız'da "Doğu-Batı tezadı çok daha incelmiştir. Milliyetçiliği bariz olan eser de bu tezad Paris'e gitmek üzere Meral'i kandırmaya çalışan Feriha'nın birden bire konuşmayı şu şekle dökmesiyle belirir:

"...Hakikaten çok güzel kadınlar var Paris'te. Var ve çok. Her kahvede hani öyle kadınlar işte, mutlaka güzellerine rastlarsın.. Dünya bu. Cihangir'deki tahta evde, Tophane'nin yıkık damlarını ve kırık kiremitlerini gören penceremde annemin romatizma iniltilerini dinleyedinleye bütün ömrümü mü geçireceğim?. Fakat...

"Feriha'nın gözleri birden mahzunlaştı, sesi titremeye başlamıştı:

—Fakat, çok özledim kadıncağızı.. Ah bir görebilsem. O kadar kincidir ki ne yapsam bir daha konuşmaz benimle. Bak bu daha real bir his. Açık söyleyeyim Paris'te bazı anlarım oldu ki, annem beni af-

fetse, ölünceye kadar Cihangir'deki evde mahpus kalmaya razı olurdum. Hani insanın evinin bulaşık çukuruna bin tane Paris fedâ olsun. Sonra memleket.. Dostlar...

....

Meral birdenbire Samim'i düşündü. İşte onun çok haklı olduğu an yine haklı dâima haklı. Demin konuşan ikinci, şimdi ağlayan birinci Feriha'ydı. Nasıl değişti birdenbire kızcağız. Tophane damlarının o kırık kiremitleri, ana sevgisi ve memleket hasretiyle karışarak onu ebediliğin güzel plânına birdenbire nasıl çekiverdi"

"Tabii değil mi insan öldükten sonra bırakacağı bütün hatıralarla, eserlerle, çocuklarla, ancak kendi memleketinde unutulmazlığın tesellisini bulabilir. Ölüme kadar gitme.. Şimdi bile şu boğaz içindeki hatıralar.. Şu herbirinde bizden bir parça yaşanmış evler, şu her taşı ve ağacıyla bizim olan şehir, gök, memleket...

Hafif hafif başını salladı ve mırıldandı:

—Tabii..."

Yer yer parapsikolojik hadiselerin, önsezilerin, telapatilerin de yer aldığı romanın sonundaki "Ey İnsan" diye başlayan tirad, netice fikri verir. Bu ruhçu ve manevî bir anlayıştır.

Ey İnsan!

Bu kitabı sana ithaf ediyorum. Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor. Yalancı bir fecirle başlayan asır kararıyor ve sana tek ümit ışığı olarak en kudretli kaynağı uranium'da değil, senin ruhunda sıkışmış maddeden koparak çıkardığı korkunç tahrip aletinin patlayışından yükselecek alevi bekletiyor.

Ey bahtsız ! Tarihinin hiçbir devrinde kendine bu kadar yabancı, bu kadar hayran ve düşman olmadın. Laboratuvarında aradığın, incelediğin, oyduğun, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruhun yok. Onu beyin hücrelerinin bir üfürüğü sanmakla başlayan müthiş gafletin, otuz yıl içinde gördüğün iki muazzam dünya harbirinin kan ve gözyaşı çağlayanlarında en büyük dersi arayan gözlerine bir körlük perdesi indirdi.

Bırak şu maddeyi, boğ şu ölçü dehanı, doy şu fizik ve metematik tecessüsüne, kov şu kemiyyet fikrini, dal kendi içine, koş kendi kendi-

nin peşinden, bul onu, bul kendini bul ruhunu, bul, sev, bil, an, gör, kendi içinde gör: ALLAHINI.

Kendine dön, kendine bak, kendine gel. Aptalca bir konfor aşkından doğduğu halde herbiri daha korkunç bir dünya harbi hazırlayan teknik mucizelerin yayında, senin iç zıtlıklarını elemeye yarayacak ve seni kendi kendinle boğuşmaktan kurtaracak ruh mucizelerini ara.

İNAN manevilere ve mukaddeslere, İNAN. Onlar hakkında bu kadar küçükçe düşünmekten utan. Her sezilen derinliğin ifşa ettiklerini düşünmekten bile seni alıkoyan tabiatçı metotlarını fırlat ve bitlenmiş elbiseler gibi at. Ortaçağ papazlarında haklı olarak ayıpladığın dar kafalılığın anlayış sınırlarını daha fazla darlaştıran beş duyu idrâkinin kapalı dünyası içinde kalma:

"Arşı geç ferşiatla, sidreyi aş,
Gör ne var mâverâ'da ibrethîz.."

III.Matmazel Noraliya'nın Koltuğu.

Peyami Safa'nın en son yazmış olduğu ve en çok beğendiği romanıdır. Peyami Safa, roman kahramanlarının isimlerinin romanda meydana çıkış tarzı üzerinde çok durmuştur.Bunun romanın tabiîliğinin başlangıcı olduğuna kani idi. Bir romanın "Talat Bengü o gün çok sıkılıyordu" diye başlamasında anlatıcının ilk elde ve tepeden inme okuyucunun karşısına çıkmasını roman tekniğine uygun görmüyordu. Bu isim meselesi Peyami'de büyük ehemmiyet kazanmıştır. İki romanının kahramanına isim koydurmayacak kadar.Nitekim bu en çok beğendiği romanda da bu hususa çok dikkat etti. Romanın kahramanı kendi isminin çağrıldığını vehmeder,böyle bir vehimler silsilesi arasında isminin son harfinin "D" mi, "t" mi olması meselesi de ayrı bir gerçekçilik unsuru olarak belirir ve roman başlar.. Tabiî bir şekilde..

Romanın mevzuu!

Ferit tıbbıyeden ayrılmış felsefe okumaya başlamıştır.Babası Londra'dadır ve namı nişanı kaybolmuştur. Anneleri ise ölmüştür ve fakat örnek alınacak bir tip değildir. Ailenin iktisadi durumu bozuktur, bunun için kız kardeşi teyzesinde kalmaktadır, kendisi de çok ucuz bir pansiyona taşınmıştır. Bu pansiyondaki kiracılar cemiyetin bütün katlarını bilhassa hastalıklı taraflarını gösteren tiplerdir. Porno fotoğrafçısı Karnik'ten tutunuz da, derin bir sefalet içinde yaşayan Eda hanı-

mın ailesi, ölmüş kocası ile sevişiyorum zanneden Fatma'dan tambur çalan romatizmalıya ve felsefe hocası Yahya Aziz'e kadar. Ferit'in etrafı üniversitede daha çok solcularla çevrilmiştir. Ve kendisi Allah'a pek inanmamaktadır. Günlerce arkasından bir siyah köpeğin geldiğini sanmıştır ve elân geceleri ruhu kamaşmaktadır. Ayrıca etrafında bir kısım snop tipler de vardır. Sevgilisi Selma onunla evlenmek istemektedir. Ferit'in ve kız kardeşi Nilüfer'in bu husustaki davranışları daha serbesttir. Hele Ferit sadece sevişmeyi düşünmektedir. Bu yüzden Selma ile bozuşurlar. Selma ona "Bizim bir ruhumuz da var" demiştir.

Ferit bu sözü kabul etmemiştir ama buhranları devam etmektedir. Kapalıçarşı'da bir muhallebicide buhranını anlayan bir yaşlı zât, "Nefesini içine topla 'Allah de'bırak" diye tavsiyede bulunur. Ferit hayretle sıkıntının azaldığını görür. Ama sonradan böylece de azalmayan büyük sıkıntılar bastırır. Bu arada Nilüfer teyzesiyle bozuşmuştur. Teyze Nilüfer'in eve yabancı delikanlıları getirmesini istememektedir. Esasen çekilmez bir kadın olan teyzeye, Ferit kızar ve onu öldüreceğim, kanını da yüzüne bulaştıracağım der...Ertesi gün teyzenin öldüğünü pansiyona gelen polisler haber verirler. Öldürülmüş ve yüzüne kan sürülmüştür. Ferit şok geçirir. Acaba, uykuda bilmeden bir cinayet mi işlemiştir. Bu arada, pansiyondakilerle de samimileşir. Nihayet romatizmalı tamburi, Ferit'e kendisinin aranan "Bursa canavarı olduğunu açıklar" Evvelki gün Ferit'in kız kardeşine kızgınlıkla teyzesini öldürmek istediğini söylerken dinlemiş manzaradan bir sadist zevki almış hem zevk almak hem de Ferit'i bu hain teyzeden kurtarmak için bu işi yapmıştır... İşte paralarını da almış Ferit'e getirmiştir.

Üsüste gelen hadiseler Ferit'i de hasta etmiştir. Artık parası da vardır. Tamburi Tosun da kaçmıştır ama Ferit'in henüz endişeleri vardır. Yahya Aziz'in de tavsiyesiyle adaya gider bir ev tutar. Hastaneden çıkacak olan kardeşi Nilüfer'i de buraya aldıracaktır. Adada Fotika isimli bir kadının evini tutmuştur. Evde daha önce Matmazel Noraliya adında bir kadın oturmuştur. Bütün adalılar hangi dinden olurlarsa olsunlar bu evliya gibi kadını sevmişlerdir. Ferit gece boş olması gereken üst katta ayak sesleri duyar. Sonra yukarı çıkar havada doluluk hissetmektedir. Matmazel Noraliya'nın tablosu canlanmış gibidir, öylecesine bakmaktadır. Hattabir defa odasına gelip bir ses halinde onu yukarı çağırmıştır yukarıda bir koltuğa oturmuştur. Burada Ferit

büyük huzur duymuştur. Sabahleyin anlatınca herkes şaşırmıştır, zira Ferit'in hiç görmediği bu oda hakkında anlattıkları bazı teferruat hariç gerçeğe uymaktadır. Yahya Aziz'le parapsikolojik bir sohbete girerler. Ferit yavaş yavaş şüphelerinden sıyrılmakta imana doğru gitmekte, Türk cemiyetinin değerlerine dönmektedir. Şimdi nişanlısı Selma'ya hak vermektedir: Bizim bir de ruhumuz vardır...

Ferit Matmazel Noraliya'nın koltuğunda gerçeği, huzuru ve inanışı bulmuştur. Onun inanılmaz macerasını Fotika'dan dinler, defterinden okur.. Selma ile barışır. Nilüfer'e de Yahya Aziz yakınlık duymaktadır. Roman Ferit'in babasından gelen ve döndüğünü bildiren telgrafla ve ondan daha çok "çağdaş" düşünceler içindeki bir gencin, gerçekleri bulması, milli değerlere dönmesinin zafer duygusunu mübalağa etmeden biter.

Düşünceler:

Romanda Peyami Safa kişileri kendileri gibi konuşturur. Kendisi onlar namına konuşmaz. Tosun'un konuşması ile Yahya Aziz'in konuşmaları arasında dil bakımından da, karakter bakımından da gerekli farklar belirtilmiştir.

Romanın kanevasında, içtimai mesele de vardır. Ferit, pansiyon da aç biilaç kalan insanlara acımakta ve onların kaderlerini düşünmektedir. Nitekim, paraya kavuşunca onlara da gösterişsiz yardımlarda bulunur.

Román bir çok fikir düğümlerine el atmıştır.

İskenderiye okulundan beri, Katolik ve İslâm tasavvufunda, âlâikten tecerrüd'den fenâfillaha kadar gidenmertebelerin türlü derece ve isimleri vardır. Noraliya'nın hayatında temâşa ve fenâ merhalelerini açıkça görüyoruz. Kendisini Allah'tan ayıran karanlık duvarların benlik olduğunu anlayınca, onu atıp kâinatın ruhuyla birleşmek özleyişini duyuyor. Muhiddini Arabî'nin Fütühatı Mekkiyyesinde "Tavrı salis" dediği hal budur. Cüzi'nın küllîye dalışıdır. Bütün "Philosophia Perennis"in mevzuu da budur.. Matmazel Noraliya'nın koltuğu onun yalnız kendi ben'ine değil, bütün ben'lere, mücerret ben'e isyandır.

Bütün dinlerin, fikirlerin ve politikaların tarihi bu isyanın tarihidir. Dinler insanın, iştah-şehvet-kazanç hırsı ve kibir halinde—kuduran

ben'ini Allah'ta eritmeye çalışmışlardır. Hümanizm onu insanlık ideâlinde uyuşturmaya savaşır. Nasyonalizm "fenafilmillet"i emreder. Ben'in Allah'ta yok olmaya koşması azizleri, insanlıkta yokolmaya koşması dâhileri,millette yokolmaya koşması kahramanları yaratmıştır. Bütün bu ideallerde müşterek olan şey "Ben"in fenâsıdır. Fakat burada fenâyı fâni olmayı lugat mânâsıyla anlamak doğru olmaz. Bu, mecâzî bir yokolma halinde "emrinde olmayı" tazammun etmelidir.

Yazar bu mülahazalardan sonra düşüncelerini daha da genişleterek sürdürür:

"Ortaçağın bozumundan sonra,şiddetli ferdiyetçilik hâlinde "Ben"in hortladığını görüyoruz. Zamanımızın büyük İşaretlerinden biri de bu ben kuduzudur. Fakat onun karşısına bu sefer de sosyalizm ve nasyonalizm çıkmıştır. Liberalizmin onu azdırmasına mukabil bunlar daha üst plândaki zaruretlerin tepkileridir. Düşününüz: Hürriyet mes'uliyet gerektirdiği halde liberalizmin fikir hürriyetinde de kazanç hürriyetinde de sorumluluk yoktur. İstediğiniz kadar yanlış düşünebilir, fakiri sömürerek istediğiniz kadar kazanabilirsiniz. Liberalizm gafletinizi sömürücülüğünüzü, kibrinizi hudutsuzluk plânına naklederek "Ben'inizi şahlandırmıştır. Buna rağmen fert hiç olmazsa fenâfilaile merhalesine erişebilmiş görünüyor. Bu feragatin kahramanı da anadır. İnsanın ancak evladı lehine devamlı feragatine şahit oluyoruz. Bu fedâkârlık yalnız harp gibi vecit ve galeyan hallerinde millet için bir kahramanlık derecesine çıkabiliyor.

Zamanımızda Noraliya gibi kendini Allah'ta kaybedenler azdır. Onun defterlerinde Birinci Dünya Harbi için iki üç satır vardı.... Harplerin benliğini öldürmesini bilmeyen insana yüksek bir hedef uğrunda yok olmayı öğreten kanlı bir terbiye olduğuna işaret ediyordu. "Ben" kendisini "Biz"e ve "Biz"den daha üstün bir perspektife doğru aşmalıdır."

Romanda bilgi unsuru ile sanat unsuru atbaşı gitmektedir. Tıbbi bilgi yerine göre günlük hayatta işe yaramaktadır.Boşlukta değildir. Bütün tipler ne kadar anormal olurlarsa olsunlar hayatiyyet belirtmektedirler. Bütün hadiseler kendi mantıkları içinde romanın seyrini tamamlamaktadırlar.

Roman hayatın tam kendisini ve olanı vermez. Onun vazifesi bu değildir. O daha çok "olabilir" hükmünü verdirmekle iktifa eder. Tabiat-

üstü hadiseler için de bu hüküm caridir.Bu hükmü takviye için tamamen ilmi olarak tespit edilmiş hadiseler ele alınmış ve kaba bir materyalizmin saçmalığını göstermek için kullanılmıştır.

Ruhçu bir dünya görüşünü dâima bütün eserlerinde belirten Peyami Safa, bu kitabında Ferit'in ruhu bir uçtan öbür uca sarkarken nüansları, merhaleleri o kadar mükemmel ayarlamıştır ki okuyucu da onunla beraber aynı fikirleri âdeta yaşamıştır.

Dini ve mistik tecrübeye bu kadar uzak tipleri o çerçeveye almaktaki ustalığı dikkate değer. Bunu yaparken ne duygu iptizaline düşmüştür ne fikir despotizmine.. Bir araştırıcı gibi romanın kahramanıyla beraber aramış ve okuyuculara da aratmıştır.

Duygu-Düşünce ahengi fasılların birbirine bağlanışı. karakterlerin çizilişindeki başarı, kadın-erkek münasebetlerinde kadın ruhuna karşı gösterdiği derin anlayış,kavrayış her şeyiyle bu roman bir Peyami Safa şaheseridir..

C-TESİRİ

Peyami Safa'nın hayatını ve eserlerini gördükten sonra tesirini ortaya koymak kolaylaşmış oluyor. Önce o,kimsesiz bir çocuğun icabında iradesiyle nasıl hayata meydan okuyabileceğini gösteren en güzel örnektir. Mektebe gidemediği halde, Fransızca ve Türkçe gramer yazmıştır.. Fikir meselelerine girmiştir.. Fikir dergileri çıkarmış,fikri eserler yazmıştır..

Ferdi örnek olmaktan başka Peyami'nin fikirleriyle de örnek teşkil ettiği bir gerçektir. O, bu fikirleriyle inananlara, milliyetçilere, vatanseverlere fikri zemin hazırlayıcılardan birisi olmuştur. Geliştirdiği Doğu-Batı sentezi fikri ise, hem ilerlemek hem de kendi kendisi kalmak isteyen bir cemiyet için ufuk açan bir düşünce idi.

Hele, bu düşünce ve duygularını romanlarında dokuyarak sanatkâr tarafıyla da kuvvetlendirmesi ve fikir adamı olarak söylediklerini romancı olarak da işleyip "En büyük Türk Romancısı" ünvanını alması fikrinin takipçileri için ayrı bir cazibe sahası meydana getirmiştir...

İstanbul'da Edirnekapı Şehitliğinde edebi uykusuna yatan Peyami Safa, bugün eserleriyle de Türk insanına aynı hizmeti yapmaya onları inanışa, seviyeli bir dinî tefekküre çağırmağa devam etmektedir. Allah rahmet etsin..

D-BAZI SÖZLERİ

Bir yazı, bizde ancak kendi malımız olan fikirler doğurmak şartıyla faydalıdır.

Kitap, adamı beslemezse şişirir, bilgilerin yağıyla şişmanlatır.

Yedigün, 20 Eylül 1938

Fakat bizim gençlerimiz ne okusunlar? Arap harflerini bilmedikleri için, yüzlerce yıllık muazzam bir kültür mazisi olanlara kapalıdır.

Milliyet, 30 Nisan 1956

Tarihte birçok harpler kalemin aciz kaldığı yerde kılıcın medeniyet dersi verdiğini gösterirler.

Fakat medeniyetin Yabanî'nin üstüne her yürüşüyünde ona teklif ettiği iki madde şudur: Ya kitap, ya ölüm beğen beğendiğini al.

Tan, 4 Ekim 1935

Türkiye'de kitap kadar hakarete uğrayan hiçbir mal yoktur.

Tan, 23 Temmuz 1935

Dinin medeniyetle birlikte gelişmesinin sebebini insan zekâsının bir türlü aşamadığı bilgi sınırlarında aramak yanlış olmaz.

Tercüman, 11 Ocak 1960

Gerçek Münevver bütün ilimlerin ve felsefe sistemlerinin esasları tarihi safhaları ve son verileri hakkında bilgi sahibi olan ve bu bilgiyi, şahsi temayül ve ihtiraslarının tesirinden kurtarıp, objektif plânda fikir haline getiren insandır.

Milliyet, 27 Nisan 1955

Ben iki yaşında babasız kaldım. Bütün çocukluğum ve gençliğim korkunç bir hastalığa ve fakirliğe karşı mücadele içinde geçti. Kimsesiz, sıhhatsiz.parasız ve tahsilsiz kaldım. Orta sekizden yukarı okul görmedim. Hastalık, cehalet ve sefalet ejderleriyle boğuştum.

Tercüman, 3 Kasım 1959

Spora vereceğimiz mânâ, gençliğe vereceğimiz mânânın öz kardeşidir: İkisinde de biz tabiat kadar cemiyete de hakkınıvermek davasındayız. Bir spor bayramı yalnız bir adale cümbüşü değil, aynı zamanda ve daha fazla bir gençlik ve millî birlik şenliğidir.

Yeni Mecmua, 19 Mayıs 1939

Kimse farkında değil ki apartman millî servetin mezarıdır.

Apartman millî değil, millet zararına ferdî idealdir.

Tasvir-i-Efkâr

Tarihinin sürekliliğini kaybeden bir millet her şeyini kaybetmeye mahkûmdur. Hafızası parça parça kopmuş bir akıl hastası gibi, geçmişiyle, hatıralarıyla ve benliğini terkip eden bütün varlık unsurlarıyla ilgisi kesilmiştir.

Tercüman, 5 Eylül 1959

İran'a, Turan'a, Avrupa ortalarına. Afrika çöllerine kadar Türklüğü götüren meçhul askerimiz mezarsızdır. Bu yokluğun taşıdığı ağır mânâdan ben utanıyorum. Hiç şüphesiz, birçoklarınız da.

Tercüman, 11 Haziran 1959

Batıda meçhul asker anlayışının kökü, bir milletin harpteki fedakârlık ve kahramanlıklarını, doğuda olduğu gibi tek adama mal edip onu lâyık olduğundan fazla alkışlamamak, şımartmamak ve diktatörlüğüne zemin hazırlamaktadır. Meçhul asker, hükmî bir şahıstır, eti kemiği yoktur, fâni değildir.bütün bir ordudur ve total harplerde bütün bir millet.

Tercüman, 12 Eylül 1959

Ancak bir boyda ve bir ölçüde cenazeler birbirine müsavidirler.

Aydabir, 1 Aralık 1935

Meşrutiyetten beri bize hürriyetin şartları ağır gelmiş ve birçoklarımıza istibdad hasreti çektirmiştir. Hürriyetle sıkı rejim arasında yalpa vuruşumuzun sebeplerinden biri de bu olacak.

Milliyet,23 Şubat 1957

Hayvan hür değildir, çünkü arzularının esiridir. İnsan hürdür, çünkü arzusuna göre değil, idealine göre seçer, seçmekte hürdür.

Milliyet, 5 Kasım 1956

Geri memleketler efendilerine isyan edebilirler, fakat onu başlarından atıp yerine çok defa daha kötüsünü getirmek şartıyla.

Milliyet, 21 Temmuz 1958

Sahte düşüncenin hürriyetinden doğacak felâketleri tahmin etmek zor değildir.

Halis düşünceye tanınan hürriyeti sahte düşünceden esirgemek lâzımdır. Bu ikisini birbirinden ilmî metod ayırır. Ancak bu metoda uygun düşünce için hürriyet isteyebiliriz.

Türk Düşüncesi, 1 Nisan 1957

Allah'ı körükörüne inkâr etmek kolaydır ve çok kârlı görünür.

Fakat Allah'ı metafizik, felsefî ve ilmî delillerle inkâr etmek, ispat etmekten daha zordur.

Ben Allah'a öteki dünya düşüncesinden en uzak olduğum çocukluk çağımda inanmaya başladım. Bütün ömrüm bu inancımı kontrol etmekle geçti. Mizacım bakımından, inanmaktan ziyade şüphe meylim vardır.

Benim imanım, şüpheye karşı adım adım kazanılmış bir dikkat, inceleme, tenkid ve bilgi zaferidir.

Milliyet, 22 Eylül 1958

Yazık ki, Türkiyemizde halka yol gösteren ve ışık tutan aydınlar arasında din yobazları kadar, politika yobazları, inkılap yobazları, yenilik ve eskilik yobazları da az değildir. Bunun için anlaşamıyor, birbirimizi yiyoruz.

Tercüman, 20 Mart 1960

Ramazan, yılda bir ayın değil her ayın itidal ve feragat içinde yaşanmasına hazırlar. Hakikî bir zahidin her ayı Ramazandır. Bedenî perhizin şekli değişir, fakat ruhî perhiz aynı kalır.

Tercüman, 28 Şubat 1960

Türkiye bir İslâm Devleti olmaya gitmiyor. Türk Milleti bir İslâm milleti olduğunu bugün daha iyi biliyor. Çünkü bugünkü dünyada lâik devletler vardır, fakat lâik millet yoktur.

Tercüman, 1 Mart 1960

İslâm tarihçi ve medeniyet felsefecileri de bilirler ki Hazret-i Muhammed ve İslâmiyet olmasaydı, İslâm medeniyeti olmazdı ve İslâm medeniyeti olmasaydı Batı medeniyeti doğamazdı.

Tercüman, 1 Ocak 1960

"Ahlâk sahibi olmak için dindar olmak şart değildir" gibi hükümler, dünyaca kabul edilmiş bir hakikatın ifadesi değildir. Lâikliğin mânâsını dünya ilim otoritelerinin son eserlerinde aramak lâzımdır.

Tercüman, 13 Ekim 1959

Medeniyetin sürate verdiği kıymet, vakte verdiği ehemmiyeti ifade eder. Doğu ile Batı'nın farklarından biri de budur.

Milliyet, 17 Şubat 1958

Bir sözlü taahhüdün teminatı yemin değil taahhüde girişen adamın ahlâk mertebesidir. Yemin müessesesi sadece, bu mertebeyi anlamak için bir imtihan değerini taşır: Namussuzu namusludan ayırmaya yarayan test.

Milliyet, 12 Kasım 1957

İdealci devlet koyun sürülerinden kahraman yaratır.
İdealsiz devlet kahramanları koyun sürüleri haline getirir.

Milliyet. 2 Ağustos 1957

Her gençten bütün yabancı ideolojilere karşı beklenecek şey, alaka ve mukavemettir. Alaka, başka fikirleri şahsiyete ilhakı için, mukavemette şahsî görünüşün doğması için şarttır.

Kültür Haftası, 11 Mart 1936

Gerçek San'at eseri ne eski ne de yenidir. Eğer eski olsaydı ölüme mahkûm olurdu. Yeni olsaydı eskimeye mahkûm olurdu. Gerçek san'at eserinin vasfı, eski ve yeniyi aşması yani zamanın fevkına çıkmasıdır. Ölmezliğin sırrı da oradadır..

Milliyet, 28 Mart 1956

San'at ve herşeyde, ayni zamanda hem muhafazakâr hem inkılapçı olmayan ve bu kutuplardan yalnız birine kendini yapıştıran adam, zıtlı gerçeğin dışında kalır ve tek taraflı görüşünün kurbanı olur.

Milliyet. 6 Nisan 1956

İnkılap bir tekâmül hazinesidir. Ağır değil hamleli bir tekâmüldür. Tarihsiz tekâmül olmaz. Geçmişe dayanmayan bir geleceğin temeli yoktur. Bu şartları inkâr eden bir inkılap anlayışı, Batı medeniyetine değil, komünizme mahsustur.

Türk Düşüncesi Haziran-Tem,1958

Bunun içindir ki Türk inkılabını, esası yalnız hukukî veya siyasî, yahut da iktisadî bir vakıa değil, toplu bir tarih, kültür ve medeniyet hareketi olarak tetkik etmemiz lâzım geldi.

Türk İnkılabına Bakışlar.

Devrimci gençler! Siz neyi devirmek istiyorsunuz? Dünyanın hayran olduğu Türk büyüklerinin aziz hatıralarını mı? İnsan aklının temellerini mi? Serbest münakaşa ve fikir hürlüğünü mü? Büyük inkılaplarımızı böyle anlıyorsanız yazıklar olsun ve sizi böyle yetiştirenlere!

Tercüman, 5 Haziran 1959

Artık sihirli formüllerden hiç birini denemeye vaktimiz kalmamıştır. Bizi kurtarırsa yalnız düşünmek ve hür düşünmek kurtaracaktır.

Düşünen Adam, 21 Nisan 1961.

Türk gençliğini de bunun için milliyetçi olmaya çağırıyoruz. Bu şuura sahip olmayan gazetelerin ve yazarların Atatürkçülüklerine de aldanmayalım. Bunlar Türkçü olmadıkları için hiçbir zaman samimi bir Atatürkçü de olamamışlardır.

Düşünen Adam, 3 Mayıs 1961

Akşemseddin'in huzurunda ayakta durduğu söylenen Fatih, Bizans'tan İstanbul'u aldı. Biz baştanbaşa Türk olan Kıbrıs'ın bir parçasını koparmak için ne zahmetler çekiyoruz?

Milliyet, 10 Şubat 1958

Tahsiliniz bugün bitiyor değil mi? Elinizde tuttuğunuz diplomanın en büyük yalanı budur. Tahsiliniz bugün bitmiyor, bilakis bugün başlıyor.

Yeni Mecmua, 20 Haziran 1942

Sarhoşla sanatkâr arasındaki en büyük fark, birinin çirkinlikten kaçtıkça, onun içine düşerek ümitsizliğe doğru gitmesi, ötekinin çirkinden güzele giden yol üstünde emniyetle yürümesidir. Sanatkâr için olduğu kadar sanatı sevenler için de öyle.

Yedigün, 4 Ekim 1937

..Elbise utanmak kadar, utanmak da ruh kadar ebedidir ve bunun aksini söyleyen cereyan,günün birinde aldandığını anlayarak utanmaya mahkûmdur.

Yedigün,8 Kasım 1938

... Hakikat başka, fikir başkadır. Fikir her zaman hakikatın ta kendisi değildir. Çok defa düşünmek hakikate doğru yola çıkmaktır. Fikir tekâmül ettikçe yenileşir yenileştikçe hakikate yaklaşır. Bu yeniliğin bir kılık değiştirmekten ibaret olduğunu söylemek, hakika-

tin de içi boş bir elbiseden başka bir şey olmadığını iddiâ etmekle bir-dir.

Yeni Mecmua, 23 Mayıs 1942

Sefalet ve sefahat ana-kız'dır. Ananın açlıktan, kızın şampanyadan nefesi kokar. Ana dilenci, kız prensestir. Fakat bu hâin kızın taktığı bütün mücevherler vaktiyle anasınındı. Gözümüzün önünde kız anasını soyup soğana çeviriyor.

Yeni Mecmua, 13 Haziran 1942

Halkın ruhu sadedir, fakat basit değildir. "Bir ben var, ben'de benden içeru" diyen Yunus dört parça sade kelime ile en çapraşık ve derin, en mistik ve ifadesi güç ruh hallerinden birini, bir mısrada söyle-yivermiştir. Halk şâiri en samimi ve dik sözlerinde bile sırnaşık, basit ve lâubâli olmaktan kaçar: Asil'dir.

Şiirin doktorluk kadar bir ihtisas haysiyeti olduğunu kabul etme-yenlere, şiirin doktorluktan çok daha güç bir iş olduğunu anlatmak güçtür. Zamanımızın şâir bolluğu ve şiir azlığı bu zorluktan ileri geli-yor.

Yedigün, 17 Haz'iran 1936

Şiirin biri ebedi biri de aktüaliteden ibaret iki mevzuu vardır. Şii-rin ebedi mevzuu insan kalbinin kâinatın sırrı, Allah, Aşk, ölüm karşı-sında geçirdiği haz ve ürpermelerdir.

Yedigün, 13 Ekim 1937

Kahvehanelerde her gün sayısız "şimdi"ler kayboluyor.

Yedigün, 13 Mayıs 1936

Tercüme ilimden, te'lif ilme ve tercüme inkılaptan te'lif inkılaba geçmek zorundayız.

Türk Düşüncesi,1 Ocak 1957

Teknik seviyenin yükselmesiyle manevî seviyenin alçalması ara-sındaki nisbetsizlik bir dünya hâdisesidir. Türkiye'ye has değildir. Ta-

biat ve madde ilimlerinin endüstri ve tekniğin hayret verici gelişmesi insanlara madde ve keyif aşılamış, manevî değerlere inancı ve bağlılığı azaltmıştır.

Türk Düşüncesi, 1 Şubat 1959

İnsanın en kolay aldatabileceği budala kendisidir.

"Yalnızız"dan

Her hastalık evvela ruhta başlayıp sonra vücuda sirayet etmiş bir isyandır.

Sevimli ve sadisttir istihzâ...öperken ısırır, bazen koparak ısırır.

Yalnızız'dan

Tecrübeden sonraki idrak evvelkinden çok daha pahalıdır.

Bu dünyada en bahtiyâr ve en zekî kadınlar kimlerdir bilir misiniz: Hiç sırrı olmayanlardır.

Yalnızız'dan

Hakikatı ararız ve fakat güzele bayılırız. Arayan akıl'dır, bayılan ruh.

Aydabir, 1951

E-HAKKINDA SÖYLENENLER

Güneşi karartmak isteyen kaba saba bulutları en hafif temasıyla sıyırabilen tenkit kudreti, neşir hayatımızı iptidailikten koruyucu bir kuvvetti. Saf dogmatiklerin karşısında üstad bir sofist, anarşizmin karşısına dikilmiş bir Volter'di. Safderunlar arasında istihfaf gören komünizm tehlikesinin bir zehirli kılıç gibi her an başlar üstünde durduğunu idrâk eden keskin görüşü milliyetçi nesli mukaddesatımırı kapısında uyanık tutan ikaz sadası oldu.

Doç. Nurettin TOPÇU

Onu tanımayan, aynı safta olmalarına rağmen layıkıyla değerlendiremeyenlerin başlıca tarizleri, onu günlük politika cilvelerine zâviyesinden kıymetlendirmeye kalkışmalarından doğan kısır hükümlerin mahsulüydü. Halbuki mütefekkir Peyami Safa'yı anlamak lâzımdı. Orada kaya gibi idi. Bütün ömrünce dâima antiemperyalist, antikomünist kalmış daima spritüalist ve nasyonalist inancın müdafii olmuştu. Orada serapa fikir namusu idi.

Prof. Recep DOKSAT

Peyami Safa, günlük politika hadiselerinin zümre ve parti menfaat ve görüşlerinin üstünde mutalâa edilmesi gereken bir şahsiyettir. Çünkü o bir zümre adamı değil, bir millet adamıydı.

Peyami Safa, üstün ileri ve yüksek bir Türkiye ideali taşımıştır. İlk günden son yazılarına kadar bütün eserlerine renk veren ana düşünce ve istek buydu.Türkiyemizi yeni baştan kurduğumuz şu günlerde, onun ışık tutucu ve yol gösterici düşünce ve görüşlerinden mahrum kalmamalıydık. Kader, iyi günleri beraberce yaşamaktan onu alıkoymuş bulunuyor.

Prof. Dr. Faruk Kadri TİMURTAŞ

Peyami Safa, diplomasızlığın hayatta bir eksik olmadığını, bilakis hız olabileceğini gösteren seçkin insanlardan biridir. Kuvvetli lisanı sayesinde batıdaki en yeni sanat akımlarını kovuşturmuş, bizde taze ve en aşırı roman denemeleri yapmıştır. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Bir Tereddüdün Romanı, Matmazel Noralya'nın Koltuğu, Yalnızız, Biz İnsanlar gibi romanlarında, kimi bir toplum yarasını, kimi doğu ile batı arasında bocalayan halimizi, kimi varlık ve insan bilmecesini çözmeye çalışmıştır. Sosyal ve ruhsal tahlillerin en güzellerini yapmış, sırasında toplum vergisinin üst basamağına çıkmıştır.

Ahmet KABAKLI

O bir hikâyeciydi, bir romancıydı bir filozoftu, bir terbiyeciydi. Çok şeydi ve eserlerinde hepsinden akisler göze çarpıyordu. Kendisi ufak tefekti, fakat fikirleri kocamandı. Fikir alanında dövüşe çıktığı zaman amansız saldırışlarına dayanabilenler nadirdi.

Ona gerici dediler, komünist dediler, bozguncu dediler, bunların hepsi iftira idi ve dediklerinin tamamıyla tersine olarak ilerici, hürriyetçi ve milliyetçiydi. Ona inkılâp düşmanı bile dediler, halbuki Türk inkılabının mânâsını açıklayan tek eser onundur.

En çok savaştığı kimseler, Türk tarihini inkâr ederek Türk geleneklerini yıkarak, Türk milletinin kutlu inançlarını boğarak vatan kapılarını yabancılara açmak isteyenlerdi.

Bu adam İsmail Safa'nın oğlu Peyami Safa'dır.

Peyami Safa öldü, milliyetçi cephe bir önderini daha kaybetti.

Kadircan KAFLI

Çeşitli hastalıklardan komünizme kadar her türlü bela ve felaketlerle pençeleşmekten yılmamış, vücudu serçe, ruhu kartal misali olan Peyami Safa, edebiyatımızın örnek âbidelerinden biridir. Herhangi bir suretle kargaların bu tunç heykeli gagalamaları veya kirletmeleri mümkün değildir.

Dr. TEVETOĞLU

Bir gün sormuştunuz "Ölümden korkar mısın?" diye... "Şu kapıdan çıktığın anda öleceğini katı olarak bilsen acaba korkar, paniğe kapılır mısın?" diyordunuz... Bilmem ki... Korkar mıydım acaba? Ama

siz korkmadınız. Hatta merak ederdiniz "Ne var öbür âlemde?" diye.. Bütün şüphelerinizi, bütün meraklarınız tatmin olunmuştur artık.Biz gelince, bize de anlatırsınız bol bol... O zamana kadar Allahaısmarladık, sevgili üstadım, nur içinde yat.

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

Bir kültür mütehassısı, bir üstün kafa, bir hakiki sosyolog olarak ortaya koyduğu eserleri, gelecek nesillere her zaman ışık tutacak, yol gösterecek değerdedir.

İlhan E.DARENDELİOĞLU

Temiz yaşayıp temiz ölmek, eyyâm hislerine kapılmadan hak bellediği yolda yılmamak, ne büyük mutluluk.. O, bu mutluluğa eren ender kişilerdendi. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun!.

Prof. Ali Sait YÜKSEL

San'atla hayatın bu içli dışlılığını, birbiriyle bu dâimi alışverişini Peyami Safa kadar anlayan ve her yeni eserini bu anlayışın mukni bir vesikası olarak önümüze süren bir başka Türk romancısı tanımıyorum.. Ve böyle bir romancı ferdi sahada sarhoş ve mahpus kalmayarak cemiyete taşar onunla kaynaşır, yekvücut olur. Peyami Safa bu sırra ermiş adamlardandır.

Cahit Sıtkı TARANCI

"Kelimelerin,kendisine olan bu mutlak itaatine rağmen bunlardan en az memnun olan gene Peyami Safa'dır. Çünkü onun realiteleri en ince hususiyetiyle kavramak isteyen romancı, kelimelerin muhtevalarıyla realite arasındaki açıklığı her gün duymaktadır...."

Prof. Mustafa Şekip TUNÇ

Kafası vardı
Kültürü vardı,
Cümlesi vardı,
Üslubu vardı,
Meselesi vardı,

İç dünyası vardı
Hafakanları vardı,
Çilesi vardı,
Metafizik arayıcılığı vardı,
İmanı vardı,
Şüpheleri vardı,
Nefs murakabesi vardı,
Estetiği vardı,
Diyalektiği vardı,
Cesareti vardı
Hasılı bir fikir ve sanat adamına gerekli vasıflardan payı vardı.

Onun yokluğunun,ölüm tarihi olan bu gün, bu vasıfların yokluğunda seyrediyoruz...

Necip FAZIL

F-HAKKINDA YAZILMIŞ ESERLER

1-Peyami Safa, Hayatı ve Eserleri, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1940, Cahit Sıtkı Tarancı,

2-Sevenlerinin kalemiyle Peyami Safa, Toprak Yayınları, İstanbul 1962, Yücel Hacaloğlu.

3-Peyami Safa, Nâzım Hikmet Kavgası, Selçuk Yayınları, İstanbul 1981, Ergun Göze, (4.baskı)

4-Peyami Safa'dan Seçmeler, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1976, Prof. Faruk Kadri Timurtaş-Ergun Göze (2.baskı)

5-Peyami Safa ile 25 yıl Yağmur Yayınları, İstanbul 1978, Vecdi Bürün.

Peyami Safa, günlük fıkralarıyla basın, fikrî eserleriyle düşünce ve romanlarıyla sanat hayatımıza damgasını vurmuş bir büyük simâ'dır.

Bu küçük kitapta bu büyük simâ'nın biyografisiyle beraber, bu üç yönü de —bugünün nesillerine anlatmak için— ele alınmış ve işlenmiştir.

O'nun Türk Düşünce hayatındaki rolünü ve tesirini anlatmak için takip edilen yol daha çok, eserlerinin açıklanması olmuştur. Bu yolla okuyucu, Peyami Safa'nın, Doğu ile Batı dünyası arasında Türk düşüncesine bir yer bulmak için girmiş olduğu geniş ve derin fikrî araştırmanın meyvelerinden de istifade etmek imkânını bulacaktır.

Sanatı içinde ayni yol takip edilmiş okuyucuya romanlarından pasajlar sunulmuştur.

Bu kitap orta öğretim geçliği için bir kaynak kitap mahiyetini taşıdığı gibi, böylece, dünyanın ve Türkiye'nin fikir ve sanat meselelerini anlatmak isteyenler için de vazgeçilmez bir başucu kitabı olacaktır.

400.– TL. (KDV. DAHİL)